

КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРАВЕЦЬ ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА

УДК 347.168

ДИСЕРТАЦІЯ
НАГЛЯДОВА РАДА В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО
УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання результатів, ідей і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ В. І. Кравець

Науковий керівник – Ковалишин Олександр Романович, кандидат юридичних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Кравець В.І. Наглядова рада в системі корпоративного управління акціонерного товариства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України – м. Івано-Франківськ, 2025.

Дисертація присвячена теоретико-правовому дослідженню та з'ясуванню місця та ролі наглядової ради в корпоративному управлінні АТ, виявленню особливостей її компетенції та на цій основі формуванню конкретних пропозицій для удосконалення чинного корпоративного законодавства України.

У межах дисертаційної роботи з'ясовано історико-правові особливості правового регулювання наглядової ради в системі органів корпоративного управління; встановлено роль та значення наглядової ради в системі корпоративного управління АТ; визначено особливості правового становища наглядової ради АТ за кордоном; проаналізовано склад, порядок формування та структуру наглядової ради; з'ясовано компетенцію наглядової ради АТ та порядок прийняття рішень; визначено особливості та підстави оскарження рішень наглядової ради товариства.

В історико-правовому розвитку правового становища наглядової ради АТ виділено наступні етапи: 1) 1922-1929 рр.: 1) відсутність чітко визначеної компетенції, імперативних норм щодо порядку формування та складу; 2) превалювання диспозитивного методу правового регулювання; 3) «розмитість» розподілу функцій між органами корпоративного управління; 4) регулювання правового становища ради АТ виключно кодексом приватного права; 2) 1989 – 1990 рр.: 1) обов'язковість створення ради; 2) спрямованість на урівноваження балансу приватних та публічних інтересів; 3) можливість участі в раді широкого кола третіх осіб (представники профспілок, громадських організацій тощо); 4) превалювання функції нагляду; 5) відсутність чітко визначеної компетенції; 3) 1991 – 2008 рр.: 1) превалювання функції контролю; 2) формування складу: а) як

за рахунок фізичних, так і юридичних осіб; б) виключно з числа акціонерів; в) шляхом пропорційного голосування; 3) деталізація становища ради на рівні підзаконних нормативно-правових актів (укази Президента України, роз'яснення ДКЦПФР тощо) у зв'язку з браком відповідних положень у Законі України «Про господарські товариства»; 4) залежність обов'язковості створення наглядової ради від кількості акціонерів; 4) 2009 – 2022 рр.: 1) запровадження кумулятивного голосування; 2) обов'язкова участь незалежних членів наглядової ради; 3) запровадження комітетів ради; 4) залежність обов'язкового створення наглядової ради від виду АТ, структури акціонерного капіталу, чисельності акціонерів; 5) 2023 р. - до сьогодні: 1) запровадження можливості вибору між дворівневою та однорівневою системами корпоративного управління; 2) обов'язковість створення ради незалежно від типу АТ, кількості акціонерів чи виду господарської діяльності; 3) деталізація діяльності комітетів; 4) докладна регламентація звітування наглядової ради державних АТ;

На підставі аналізу іноземних практик регулювання правового становища наглядової ради з'ясовано, що за кордоном спостерігається тенденція до запровадження можливості вибору між дворівневою та однорівневою системами корпоративного управління. Можливість вибору (альтернативність) забезпечується переважно шляхом: 1) закріплення вибору між однорівневою та дворівневою системами корпоративного управління в межах існуючих вже видів товариств (Китай, Україна тощо); 2) імплементації наднаціональних типів юридичних осіб, зокрема європейського товариства (держави-члени ЄС); 3) спрощених форм акціонерного товариства (Польща, Франція, Словаччина). Незалежно від типу обраної системи корпоративного управління (однорівнева чи дворівнева), правової традиції та інших факторів, які впливають на склад та порядок формування наглядової ради, загально поширеною тенденцією є включення незалежних членів до складу наглядової ради.

Доведено, що наглядова рада відіграє провідну роль у дворівневій системі управління АТ, зокрема, коли мова йде про захист прав акціонерів та реалізацію їхніх інтересів. Рада забезпечує постійну еволюцію та адаптацію товариства до

умов висококонкурентного підприємницького середовища в господарському обороті, контролює, щоб рішення, які приймаються виконавчим органом, відповідали дійсним інтересам товариства, їй відведена роль внутрішнього та незалежного захисника інтересів товариства в цілому.

З урахуванням тенденцій розвитку корпоративного управління в Європейському Союзі та в окремих її країнах-членах, аргументовано, що в процесі удосконалення правового становища наглядової ради вітчизняних АТ варто звернути увагу на такі особливості правового регулювання наглядових рад за кордоном: 1) впровадження посади радника наглядової ради; 2) можливості делегування члена наглядової ради для тимчасового виконання обов'язків членів правління; 3) закріплення в статуті процедури прийняття певних рішень правлінням виключно за погодженням з наглядовою радою.

Виявлено, що обов'язкове утворення комітетів передбачено для таких суб'єктів господарювання: 1) ПАТ; 2) товариства-підприємства, що становлять суспільний інтерес; 3) АТ, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо або опосередковано належать державі; 4) системно важливі банки; 5) значимі страховики; 6) професійні учасники ринків капіталу та організованих товарних ринків. Для інших АТ створення комітетів наглядової ради є добровільним.

Доведено, що сучасна назва комітету з призначень не відповідає його предмету відання, оскільки даний комітет не приймає рішень стосовно призначення (обрання). Таким чином, має місце невідповідність правилам нормотворчої техніки, а тому обґрунтовано замінити відповідну назву на «комітет з висувань».

Обґрунтовано за доцільне поширити практику обрання юридичної особи (яка вже запроваджена стосовно ТОВ) як члена органу управління і до правовідносин у сфері корпоративного управління АТ. Відповідне нововведення слугуватиме додатковим сприятливим фактором залучення іноземного капіталу, оскільки для іноземних інвесторів (як портфельних, так і прямих інвесторів) таке

нововведення надало би можливість передати управління АТ професійним учасникам ринку з надання послуг корпоративного управління.

Аргументовано, що з метою збалансування приватних та публічних інтересів окрім незалежних членів ради, необхідно закріпити обрання працівників відповідного підприємства до складу наглядової ради товариства. Їх квота повинна залежати від величини АТ, зокрема за критерієм кількості працюючих на підприємстві осіб.

Обґрунтовано, що правомочність наглядової ради – це здатність наглядової ради приймати рішення у зв'язку з присутністю необхідної кількості її членів, повноваження яких не припинені, відповідно до Закону або статуту товариства, а також дотриманням процедури скликання наглядової ради. Неправомочність наглядової ради поділяється на: 1) неправомочність засідання наглядової ради, тобто присутність на засіданні половини і менше від загальної кількості членів, якщо інше не встановлено статутом; 2) неправомочність складу наглядової ради, тобто коли кількість членів ради, повноваження яких дійсні, становить половину її кількісного складу, встановленого статутом, або менше. Доведено, що компетенцію наглядової ради становлять такі групи повноважень: 1) контрольні повноваження; 2) визначення стратегії розвитку товариства; 3) затвердження внутрішніх положень (регулівні); 4) організація та проведення загальних зборів; 5) обрання та припинення повноважень посадових осіб органів товариства; 6) операційні (фінансові) повноваження.

Шляхом узагальнення судової практики та з метою систематизації підстав оскарження рішення наглядової ради виділено такі їх групи: 1) порушення процедури скликання: а) неповідомлення акціонера про скликання засідання; б) неповідомлення члена наглядової ради про скликання засідання; 2) порушення процедури прийняття рішення: а) відсутність кворуму на засіданні наглядової ради; 2) вирішення питань, не включених до порядку денного; 3) відсутність або порушення ведення протоколу наглядової ради, тощо; 3) перевищення повноважень наглядовою радою; 4) порушення рішенням наглядової ради АТ прав та охоронюваних законом інтересів акціонерів чи інших осіб. При цьому, у

зв'язку з відсутністю в Законі спеціального строку позовної давності щодо оскарження рішень наглядової ради, обґрунтовано доцільність застосовувати за аналогією правила стосовно шестимісячного строку на оскарження рішень загальних зборів.

На основі проведеного дослідження сформульовано теоретичні висновки і пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства:

1) *вперше*: 1) запропоновано дефініцію комітету наглядової ради – це структурний підрозділ наглядової ради, який в межах свого предмету відання надає рекомендації та здійснює попереднє вивчення і підготовку до розгляду питань, що належать до компетенції наглядової ради; 2) запропоновано запровадити посаду радника наглядової ради та сформульовано його поняття: «радник наглядової ради – особа, що володіє професійними знаннями та яка здійснює консультування ради з питань віднесених до її компетенції»; обґрунтовано доцільність аналогії закону стосовно позовної давності при оскарженні рішень наглядової ради шляхом застосування відповідного спеціального шестимісячного строку позовної давності щодо оскарження рішення загальних зборів товариства;

удосконалено: 1) ознаки наглядової ради як органу товариства, а саме доведено, що вона є колегіальним, волеутворюючим, виборним, постійнодіючим, періодично скликуваним органом в системі корпоративного управління товариством; 2) систему функцій наглядової ради шляхом виділення наступних: 1) контрольна функція; 2) управлінська функція; 3) функція охорони та захисту інтересів товариства, акціонерів, інвесторів, працівників; 4) регулятивна функція; 3) положення про склад наглядової ради шляхом обґрунтування доцільності: 1) участі в ній як фізичних, так і юридичних осіб в ролі представників акціонерів; 2) запровадження обов'язкової квоти участі працівників - представників трудового колективу; 4) теза про поділ системи корпоративного управління на однорівневу та дворівневу шляхом виділення таких диференціюючих ознак як розподіл функцій нагляду та безпосереднього управління, структура та чисельність органів управління; 5) дефініцію

наглядової ради – це орган корпоративного управління АТ, що здійснює контроль та регулювання діяльності виконавчого органу, в межах компетенції, визначеної Законом, статутом та іншими актами локальної правотворчості здійснює управління товариством, а також захист прав та інтересів товариства, акціонерів, інвесторів та працівників товариства; 6) порядок обрання та припинення повноважень членів наглядової ради шляхом: 1) закріплення порядку відсторонення члена наглядової ради від виконання повноважень за рішенням наглядової ради; 2) обґрунтування необхідності диференціювання строків повноважень членів наглядової ради; 7) порядок прийняття рішень наглядовою радою шляхом обґрунтування: 1) необхідності залучення радника наглядової ради; 2) можливості акціонерів закріпити в статуті залежність прийняття рішення від участі у голосуванні певних членів, зокрема незалежних членів наглядової ради; 3) обґрунтування можливості застосування положень про скликання та проведення загальних зборів за аналогією до наглядової ради;

дістало подальшого розвитку: 1) класифікація комітетів наглядової ради АТ та виділено наступні: 1) за темпоральним критерієм: а) постійно діючі комітети; б) тимчасово діючі комітети; 2) за сферою компетенції: а) комітет з призначень; б) комітет з винагород; в) аудиторський комітет; г) комітет з управління ризиками і т.д.; 3) за формою правового регулювання: а) закріплені Законом «Про акціонерні товариства»; б) підзаконними нормативно-правовими актами (методичні рекомендації, Принципи корпоративного управління тощо); в) актами локальної правотворчості (статутом, Положенням про наглядову раду тощо); 2) теза про те, що комітети наглядової ради не є органами товариства, оскільки: 1) організаційно не відокремлені, а перебувають в структурі наглядової ради; 2) повноваження, які належать до їх предмету відання, мають характер делегованих від наглядової ради; 3) не формують волю і волевиявлення товариства; 4) їх функції мають допоміжний (попереднє вивчення питань порядку денного, підготовка висновків тощо) характер; 3) теза про корпоративне управління в АТ у широкому та вузькому розумінні; у широкому розумінні – це управлінська діяльність загальних зборів, виконавчого органу (правління),

наглядової ради; у вузькому розумінні – це діяльність виключно виконавчого органу товариства стосовно щоденного безпосереднього керівництва його господарською діяльністю; 4) класифікація органів товариства шляхом поділу за критерієм порядку добору: 1) виборні та 2) призначувані. Доведено, що усі органи акціонерного товариства є виборними, а призначуваними є лише виконавчі та наглядові органи АТ, в яких 100% акцій належить єдиному акціонеру; 5) компетенція наглядової ради шляхом виділення таких груп повноважень: 1) контрольні повноваження; 2) визначення стратегії розвитку товариства; 3) затвердження внутрішніх положень (регулівні); 4) організація та проведення загальних зборів; 5) обрання та припинення повноважень посадових осіб органів товариства; 6) операційні (фінансові) повноваження; 6) порядок оскарження рішень наглядової ради шляхом: 1) систематизації підстав визнання недійсним рішень наглядової ради; 2) виділення неправомочності засідання наглядової ради та неправомочності складу наглядової ради.

Ключові слова: правове становище, наглядова рада, товариство, юридична особа, корпоративні правовідносини, корпоративні права, фізичні особи, судочинство, цивільне судочинство, позовне провадження, недійсність рішення, членські правовідносини, корпоративний договір; м'яке право, підприємство

SUMMARY

Kravets V.I. The Supervisory Board in the System of Corporate Governance of a Joint Stock Company. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 Law. – Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine – Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation is devoted to a theoretical and legal study of the place and role of the supervisory board in the corporate governance of joint stock companies, the identification of the peculiarities of its competence, and, on this basis, the development

of specific proposals for improving the current corporate legislation of Ukraine. The dissertation clarifies the historical and legal features of the regulation of the supervisory board within the corporate governance system; establishes its role and significance in the system of corporate governance of joint stock companies; defines the peculiarities of the legal status of supervisory boards abroad; analyzes their composition, formation procedures, and structure; clarifies their competence and decision-making procedures; and identifies the peculiarities and grounds for challenging the decisions of supervisory boards.

The historical and legal development of the legal status of the supervisory board of joint stock companies includes the following stages: 1922–1929 – lack of clearly defined competence and mandatory rules on formation and composition; predominance of a dispositive method of regulation; blurred distribution of functions between corporate governance bodies; regulation of the board’s legal status exclusively by the private law code. 1989–1990 – mandatory establishment of the board; balancing of private and public interests; participation of a wide range of third parties (trade unions, public organizations, etc.); predominance of the supervisory function; absence of a clearly defined competence. 1991–2008 – predominance of the control function; composition formed from both natural and legal persons, only among shareholders, or through proportional voting; detailed regulation at the sub-legal level (presidential decrees, securities commission clarifications) due to the lack of relevant provisions in the Law of Ukraine “On Business Associations”; dependence of mandatory establishment on the number of shareholders. 2009–2022 – introduction of cumulative voting; mandatory participation of independent members; creation of committees; mandatory establishment depending on the type of company, capital structure, and number of shareholders. From 2023 onward – possibility to choose between one-tier and two-tier governance systems; mandatory establishment regardless of company type or activity; detailed regulation of committee operations and reporting by supervisory boards of state-owned joint stock companies.

Based on the analysis of foreign legal practices, it has been found that many countries allow choosing between one-tier and two-tier systems of corporate

governance (e.g., China, Ukraine), implementing supranational legal entities such as the European Company (EU member states), or simplifying joint stock company forms (Poland, France, Slovakia). Regardless of the chosen system, the inclusion of independent members in supervisory boards is a general trend.

It has been proven that the supervisory board plays a leading role in the two-tier governance system, particularly in protecting shareholders' rights and ensuring that the company's activities align with their interests. The board facilitates the company's adaptation to a competitive business environment and acts as an internal and independent guardian of corporate interests.

Taking into account EU trends, the author argues that improvement of Ukrainian legislation on supervisory boards should consider the following foreign practices: introducing the position of a supervisory board advisor; allowing delegation of board members to temporarily perform executive duties; enshrining in the charter the requirement for certain executive decisions to be approved by the supervisory board.

The research identifies that committees are mandatory for: (1) public joint stock companies; (2) companies of public interest; (3) companies with more than 50% state ownership; (4) systemically important banks; (5) significant insurers; (6) professional participants in capital and commodity markets. For other companies, the establishment of committees is voluntary.

It is argued that the current name nomination committee does not reflect its true function since it does not make actual appointment decisions; therefore, it should be renamed the proposal committee. It is proposed to extend the practice of electing legal entities as shareholders' representatives (already allowed in limited liability companies) to joint stock companies. This would attract foreign capital by enabling professional corporate management service providers to manage companies on investors' behalf. To balance private and public interests, it is recommended that employee representatives be included in supervisory boards, with quotas depending on company size and employee count.

The author defines the authority of the supervisory board as the ability to make decisions in compliance with quorum, statutory procedures, and convening rules.

Incompetence of the board may arise from (1) an invalid meeting (lack of quorum) or (2) an invalid composition (insufficient number of active members). The board's competence includes the following groups: (1) control powers; (2) strategic management; (3) regulatory approval of internal policies; (4) organization of general meetings; (5) appointment and dismissal of officials; (6) operational (financial) powers.

Judicial practice analysis allows classifying the grounds for challenging supervisory board decisions as follows: procedural violations in convening meetings (failure to notify shareholders or members); procedural violations in decision-making (lack of quorum, issues not on the agenda, improper minutes, etc.); exceeding authority; infringement of shareholders' or other persons' rights and interests. Due to the absence of a specific limitation period for such claims, it is proposed to apply by analogy the six-month limitation applicable to challenges of general meeting decisions.

Based on the research conducted, theoretical conclusions and proposals for improving the norms of current legislation were formulated:

1) at first time: 1) the definition of the supervisory board committee was proposed - this is a structural unit of the supervisory board, which within its scope of competence provides recommendations and carries out preliminary study and preparation for consideration of issues falling within the competence of the supervisory board; 2) it was proposed to introduce the position of advisor to the supervisory board and its concept was formulated: "advisor to the supervisory board - a person who possesses professional knowledge and who advises the board on issues within its competence"; the expediency of the analogy of the law regarding the statute of limitations when appealing the decisions of the supervisory board by applying the appropriate special six-month statute of limitations for appealing the decision of the general meeting of the company was substantiated;

improved: 1) the characteristics of the supervisory board as a body of the company, namely, it was proven that it is a collegial, will-forming, elected, permanent, periodically convened body in the corporate governance system of the company; 2) the system of functions of the supervisory board by highlighting the following: 1) control

function; 2) management function; 3) function of protection and defense of the interests of the company, shareholders, investors, employees; 4) regulatory function; 3) provisions on the composition of the supervisory board by substantiating the expediency of: 1) participation in it of both individuals and legal entities as representatives of shareholders; 2) introduction of a mandatory quota of participation of employees - representatives of the labor collective; 4) thesis on the division of the corporate governance system into one-level and two-level by highlighting such differentiating features as the distribution of supervisory and direct management functions, the structure and number of management bodies; 5) definition of the supervisory board - this is a corporate governance body of a joint-stock company that exercises control and regulation of the activities of the executive body, within the competence defined by the Law, the charter and other acts of local lawmaking, exercises management of the company, as well as protection of the rights and interests of the company, shareholders and its employees; 6) the procedure for electing and terminating the powers of members of the supervisory board by: 1) establishing the procedure for removing a member of the supervisory board from exercising powers by decision of the supervisory board; 2) substantiating the need to differentiate the terms of office of members of the supervisory board; 7) the procedure for making decisions by the supervisory board by substantiating: 1) the need to involve an advisor to the supervisory board; 2) the possibility for shareholders to stipulate in the charter the dependence of decision-making on the participation in voting of certain members, in particular independent members of the supervisory board; 3) substantiating the possibility of applying the provisions on convening and holding general meetings by analogy with the supervisory board;

received further development: 1) the classification of committees of the supervisory board of a joint-stock company and the following have been distinguished: 1) by temporal criterion: a) permanent committees; b) temporary committees; 2) by area of competence: a) nomination committee; b) remuneration committee; c) audit committee; d) risk management committee, etc.; 3) by form of legal regulation: a) enshrined in the Law "On Joint Stock Companies"; b) by subordinate regulatory legal

acts (methodological recommendations, Principles of Corporate Governance, etc.); c) by acts of local lawmaking (charter, Regulations on the Supervisory Board, etc.); 2) the thesis that the committees of the Supervisory Board are not bodies of the company, since: 1) they are not organizationally separated, but are in the structure of the Supervisory Board; 2) the powers that belong to their subject of responsibility are delegated from the Supervisory Board; 3) they do not form the will and expression of the will of the company; 4) their functions are of an auxiliary nature (preliminary study of agenda items, preparation of conclusions, etc.); 3) the thesis on corporate governance in a joint stock company in a broad and narrow sense; in a broad sense - this is the management activity of the general meeting, executive body (board), supervisory board; in a narrow sense - this is the activity exclusively of the executive body of the company regarding the daily direct management of its business activities; 4) classification of the company's bodies by dividing them according to the selection procedure criterion: 1) elected and 2) appointed. It has been proven that all bodies of a joint-stock company are elected, and only the executive and supervisory bodies of a joint-stock company, in which 100% of the shares belong to a single shareholder, are appointed; 5) the competence of the supervisory board by allocating the following groups of powers: 1) control powers; 2) determination of the company's development strategy; 3) approval of internal regulations (regulatory); 4) organization and holding of general meetings; 5) election and termination of powers of officials of the company's bodies; 6) operational (financial) powers; 6) the procedure for appealing decisions of the supervisory board by: 1) systematizing the grounds for invalidating decisions of the supervisory board; 2) identifying the incompetence of a meeting of the supervisory board and the incompetence of the composition of the supervisory board.

Keywords: legal status, supervisory board, company, legal entity, corporate relations, corporate rights, natural persons, judiciary, civil procedure, lawsuit, invalid decision, membership relations, shareholder agreement, soft law, enterprise

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті опубліковані у фахових виданнях України (категорії Б):

1. Кравець В.І. Правовий статус наглядової ради акціонерного товариства за кордоном. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2020. № 4 (II). С. 42-53.

DOI: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-4.2-07>

URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1215505>

2. Кравець В.І. Правовий статус незалежного члена наглядової ради (незалежного директора). *Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць*. Випуск 5. 2022. С. 38-42.

DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.5.6>

URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2022/5/6.pdf>

3. Кравець В.І. Комітети наглядової ради АТ: роль та компетенція. *Актуальні проблеми чинного законодавства*. №66. 2024. С. 94-97.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.35>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/9683/9480>

4. Кравець В.І. Порядок формування наглядової ради акціонерного товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №3. Ч.1. 2025. С. 242-246.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.35>

URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/332965/321899>

5. Кравець В.І. Компетенція наглядової ради акціонерного товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №5. Ч.1. 2025. С. 209-214.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.36>

URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/38.pdf>

Статті в інших наукових видання та збірниках матеріалів конференцій:

6. Кравець В. І. Історико-правовий аналіз правового статусу наглядової ради в акціонерному товаристві. *Вдосконалення правового регулювання прав та*

основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2020 р.). С. 95-98.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/100/2021/05/conf-youth2020.pdf>

7. Кравець В. І. Роль наглядової ради в акціонерному товаристві. «Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 23 жовтня 2020 р.). С. 62-66.

URL:<https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/598/Законодавство%20про%20акціонерні%20товариства%20новації%20та%20перспективи%2C%202020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8. Кравець В.І. Правовий статус наглядової ради у Німеччині. «Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин»: Збірник наукових праць за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 24 вересня 2021 р.). С. 99-102.

URL:<https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/610/Рекодифікація%20ЦК%20України.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

9. Кравець В.І. Договір страхування відповідальності посадових осіб наглядової ради акціонерного товариства. «Договір як універсальна форма правового регулювання»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023р). С. 184-187.

URL: https://kcp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/82/2023/06/zbirnyk_dohovir_2023r.pdf

10. Кравець В.І. Щодо поняття наглядової ради в товариствах капіталу. XI Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених і студентів.

«Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» (м. Чернігів, 19 травня 2025 р.). С. 82.-85.

URL: <https://civil.stu.cn.ua/announcements/hi-vseukrayinska-naukovo-praktychna-konferencziya/>

11. Кравець В.І. Радник наглядової ради АТ в системі корпоративного управління. *Матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 75»* (м. Тернопіль, 11 – 12 вересня 2025 р.). С. 34-36.

URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4235

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАГЛЯДОВОЇ РАДИ АТ ЯК ОРГАНУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	27
1.1. Історико-правовий аспект та нормативна основа правового становища наглядової ради.....	27
1.2. Поняття та роль наглядової ради в корпоративному управлінні	44
1.3. Правове становище наглядової ради за кордоном.....	69
РОЗДІЛ 2. СКЛАД ТА ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ	88
2.1. Склад наглядової ради	88
2.2. Порядок обрання та припинення повноважень членів наглядової ради..	103
2.3. Структура наглядової ради.....	117
РОЗДІЛ 3. КОМПЕТЕНЦІЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ, ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ТА ЇХ ОСКАРЖЕННЯ.....	143
3.1. Компетенція та порядок прийняття рішень.....	143
3.2. Рішення наглядової ради та порядок їх оскарження	159
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ – акціонерне товариство

ВС – Верховний Суд

ДП – державне підприємство

ДКЦПФР – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку

Закон – Закон України №2465-IX від 27 липня 2022 року «Про акціонерні товариства»

Закон №514-VI – Закон України №514-VI від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства»

Закон «Про ТОВ та ТДВ» – Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 року «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»

КМУ – Кабінет Міністрів України

Кодекс – Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації

КСУ – Конституційний Суд України

КУА – компанія з управління активами

Методичні рекомендації – Методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках України

НБУ – Національний банк України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ПрАТ – приватне акціонерне товариство

Принципи – Принципи корпоративного управління

Рекомендація ЄС – Рекомендація 2005/162/ЄС від 15 лютого 2005 р. про роль невиконавчих директорів або наглядових директорів лістингових компаній і про комітети (наглядової) ради

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Актуальність дослідження. Забезпечення ефективної системи корпоративного управління є необхідною передумовою підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності акціонерних товариств в Україні. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність наглядової ради, яка виступає центральним органом контролю та стратегічного управління.

Законом України «Про акціонерні товариства» (2022 р.) вперше запроваджено можливість вибору між однорівневою та дворівневою системами корпоративного управління, а також деталізовано порядок обрання та скликання органів корпоративного управління, вимоги до їх складу, компетенцію, особливості відповідальності посадових осіб товариства.

У зв'язку з цим проводяться численні наукові дослідження, спрямовані на вивчення вітчизняного корпоративного управління в нових умовах. Зокрема, серед них варто виділити дисертаційні дослідження присвячені правовому статусу посадових осіб АТ («Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві» (Т.В. Блаженко, 2025), «Корпоративний секретар як учасник корпоративних відносин» (В.П. Савчук, 2024), особливостям їх юридичної відповідальності («Корпоративна відповідальність в акціонерних правовідносинах» (А.С. Прокопюк, 2023)), спрямовані на вдосконалення системи вітчизняного корпоративного управління на основі міжнародних стандартів та принципів, створення в економіці збалансованих механізмів управління товариством.

Проблематика функціонування органів управління товариством також була предметом наукових досліджень низки вчених, зокрема, таких як С.В. Артеменко, О.А. Беяневич, І.І. Банасевич, Т.В. Блаженко, О. Блюмхардт, В.А. Васильєва, В.В. Васильєва, В.С. Веремчук, О.М. Вінник, Р.М. Гейнц, О.В. Гарагонич, В.Г. Жорнокуй, Ю.М. Жорнокуй, А.В. Зеліско, О.І. Зозуляк, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, О.Р. Кібенко, О.Р. Ковалишин, О.В. Кологойда,

В.М. Кравчук, Р.А. Майданик, А.В. Мягкий, І.В. Лукач, О.С. Олійник, А.С. Прокопюк, І.Б. Саракун, О.В. Серт, Л.В. Сіщук, А.В. Смітюх, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.А. Черненко, В.В. Щербаков, Н.В. Щербакова, В.С. Щербина та інші.

Однак комплексного дослідження правового становища наглядової ради АТ в рамках дворівневої системи корпоративного управління на основі сучасного вітчизняного акціонерного законодавства не проводилося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі судочинства навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах науково-дослідної роботи на теми «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557) та «Шляхи удосконалення способів захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб в умовах проведення судової реформи в Україні» (номер державної реєстрації 0110U006559). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” від 6 червня 2020 року протокол №6.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в з'ясуванні місця та ролі наглядової ради в корпоративному управлінні АТ, виявленні особливостей її компетенції та на цій основі формуванні конкретних пропозицій для удосконалення чинного корпоративного законодавства України.

Відповідно до окресленої мети були поставлені такі завдання:

1) з'ясувати історико-правові особливості правового регулювання наглядової ради в системі органів корпоративного управління;

2) встановити роль та значення наглядової ради в системі корпоративного управління АТ;

3) визначити особливості правового становища наглядової ради АТ за кордоном;

4) проаналізувати склад, порядок формування та структуру наглядової ради;

5) з'ясувати компетенцію наглядової ради АТ та порядок прийняття рішень;

6) визначити особливості та підстави оскарження рішень наглядової ради АТ.

Об'єктом дослідження є правове становище наглядової ради в системі корпоративного управління акціонерного товариства.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти, судова практика України та інших країн, наукові джерела як вітчизняних, так і закордонних науковців стосовно правового регулювання наглядової ради акціонерних товариств в Україні та за кордоном.

Методи дослідження. Використання наукових методів у дисертації зумовлене метою та поставленими завданнями, а також специфікою об'єкта й предмета дослідження. У роботі використано як загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи наукового пізнання.

Герменевтичний метод застосовувався у ході тлумачення окремих понять корпоративного права та корпоративного управління (підрозділи 1.2., 1.3, 3.1.). Метод системного аналізу використано при дослідженні місця наглядової ради в системі корпоративного управління акціонерними товариствами (підрозділи 1.2., 3.2). Історико-правовий метод застосовувався для з'ясування історичних аспектів законодавства, що регулює діяльність наглядової ради (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод застосовувався при вивченні досвіду зарубіжних країн щодо правового регулювання наглядової ради в АТ (підрозділ 1.3). Завдяки використанню формально-юридичного методу розкрито процедуру формування наглядової ради (підрозділ 2.1.,2.2.). Метод прогнозування застосовано для формулювання рекомендацій і пропозицій з удосконалення чинного законодавства у сфері корпоративного управління, зокрема в аспекті правового становища наглядової ради в акціонерному товаристві (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

Вперше:

1) сформульовано дефініцію комітету наглядової ради – це структурний підрозділ наглядової ради, який в межах свого предмету відання надає рекомендації та здійснює попереднє вивчення і підготовку до розгляду питань, що належать до компетенції наглядової ради;

2) запропоновано запровадити посаду радника наглядової ради та сформульовано його поняття: «радник наглядової ради – особа, що володіє професійними знаннями та яка здійснює консультування ради з питань віднесених до її компетенції»;

3) обґрунтовано доцільність аналогії закону стосовно позовної давності при оскарженні рішень наглядової ради шляхом застосування відповідного спеціального шестимісячного строку позовної давності щодо оскарження рішення загальних зборів товариства;

Удосконалено:

4) ознаки наглядової ради як органу товариства, а саме доведено, що вона є колегіальним, волеутворюючим, виборним, постійнодіючим, періодично скликуваним органом в системі корпоративного управління товариством;

5) систему функцій наглядової ради шляхом виділення наступних:

1) контрольна функція;

2) управлінська функція;

3) функція охорони та захисту інтересів товариства, акціонерів, інвесторів, працівників;

4) регулятивна функція;

6) положення про склад наглядової ради шляхом обґрунтування доцільності:

1) участі в ній як фізичних, так і юридичних осіб в ролі представників акціонерів;

2) запровадження обов'язкової квоти участі працівників - представників трудового колективу;

7) теза про поділ системи корпоративного управління на однорівневу та дворівневу шляхом виділення таких диференціюючих ознак як розподіл функцій нагляду та безпосереднього управління, структура та чисельність органів управління;

8) дефініцію наглядової ради – це орган корпоративного управління АТ, що здійснює контроль та регулювання діяльності виконавчого органу, в межах компетенції, визначеної Законом, статутом та іншими актами локальної правотворчості, здійснює управління товариством, а також захист прав та інтересів товариства, акціонерів, інвесторів та працівників товариства;

9) порядок обрання та припинення повноважень членів наглядової ради шляхом:

1) закріплення порядку відсторонення члена наглядової ради від виконання повноважень за рішенням наглядової ради;

2) обґрунтування необхідності диференціювання строків повноважень членів наглядової ради;

10) порядок прийняття рішень наглядовою радою шляхом обґрунтування:

1) необхідності залучення радника наглядової ради;

2) можливості акціонерів закріпити в статуті залежність прийняття рішення від участі у голосуванні певних членів, зокрема незалежних членів наглядової ради;

3) доцільності застосування положень про скликання та проведення загальних зборів за аналогією до наглядової ради;

Дістало подальшого розвитку:

11) класифікація комітетів наглядової ради АТ та виділено наступні:

1) за темпоральним критерієм:

а) постійно діючі комітети;

б) тимчасово діючі комітети;

2) за сферою компетенції:

а) комітет з призначень;

- б) комітет з винагород;
- в) аудиторський комітет;
- г) комітет з управління ризиками і т.д.;

3) за формою правового регулювання:

- а) закріплені Законом «Про акціонерні товариства»;
- б) підзаконними нормативно-правовими актами (методичні рекомендації, тощо);
- в) актами локальної правотворчості (статутом, Положення про наглядову раду, тощо);

12) теза про те, що комітети наглядової ради не є органами товариства, оскільки:

- 1) організаційно не відокремлені, а перебувають в структурі наглядової ради;
- 2) повноваження, які належать до їх предмету відання, мають характер делегованих від наглядової ради;
- 3) не формують волю і волевиявлення товариства;
- 4) їх функції мають допоміжний (попереднє вивчення питань порядку денного, підготовка висновків тощо) характер;

13) теза про корпоративне управління в акціонерному товаристві у широкому та вузькому розумінні; у широкому розумінні – це управлінська діяльність загальних зборів, виконавчого органу (правління), наглядової ради; у вузькому розумінні – це діяльність виключно виконавчого органу товариства стосовно щоденного безпосереднього керівництва його господарською діяльністю;

14) класифікація органів товариства шляхом поділу за критерієм порядку добору: 1) виборні та 2) призначувані. Доведено, що усі органи акціонерного товариства є виборними, а призначуваними є лише виконавчі та наглядові органи АТ, в яких 100% акцій належить єдиному акціонеру;

15) компетенція наглядової ради шляхом виділення таких груп повноважень:

- 1) контрольні повноваження;
- 2) визначення стратегії розвитку товариства;
- 3) затвердження внутрішніх положень (регулівні);
- 4) організація та проведенням загальних зборів;
- 5) обрання та припинення повноважень посадових осіб органів товариства;
- 6) операційні (фінансові) повноваження;
- 16) порядок оскарження рішень наглядової ради шляхом:
 - 1) систематизації підстав визнання недійсним рішень наглядової ради;
 - 2) розмежування неправомочності засідання наглядової ради та неправомочності складу наглядової ради.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертаційній роботі положення та практичні рекомендації можуть бути використані в науково-теоретичних дослідженнях стосовно корпоративного управління; для вдосконалення корпоративного та господарського законодавства України та практики розгляду судами правових спорів, пов'язаних із корпоративним управлінням в акціонерних товариствах; в освітньому процесі для навчання студентів вищих навчальних закладів, для підвищення кваліфікації практичних працівників, при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій з курсів «Акціонерне право України», «Корпоративне управління» а також при підготовці законопроектів щодо внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про управління об'єктами державної власності», Кодексу корпоративного управління України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно з використанням останніх досягнень науки корпоративного права, усі сформульовані в ньому положення та висновки ґрунтуються на особистих дослідженнях автора. Всі праці виконані автором без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Обговорення і рецензування дисертаційного дослідження здійснено на засіданні кафедри судочинства навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Основні положення та висновки дисертації обговорено на таких науково-практичних конференціях: Щорічна всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених *«Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина»* (30 квітня 2020 року, м. Івано-Франківськ), XVIII Міжнародна науково-практична конференція *«Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи»* (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ), XIX Міжнародна науково-практична конференція *«Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин»* (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ), Всеукраїнська науково-практична конференція *«Договір як універсальна форма правового регулювання»* (7 квітня 2023 року, м. Івано-Франківськ), XI Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених і студентів *«Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина»* (19 травня 2025 року, м. Чернігів), Міжнародна наукова інтернет-конференція *«Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 75»* (м. Тернопіль, 11 – 12 вересня 2025 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 11 публікаціях, п'ять з яких – у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, та шести тезах на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлена завданнями та предметом дослідження і складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок. Список використаних джерел містить 242 найменувань і викладений на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАГЛЯДОВОЇ РАДИ АТ ЯК ОРГАНУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Історико-правовий аспект та нормативна основа правового становища наглядової ради

Виникнення правового інституту наглядової ради зумовлено необхідністю здійснення контролю за господарською діяльністю товариства та забезпечення прийняття колективних рішень. У рамках цього дослідження буде досліджено історико-правові аспекти правового становища наглядової ради, починаючи з правового регулювання Української РСР.

1922-1929pp. Правове регулювання корпоративних форм власності періоду Української РСР закріплювалось лише в рамках кодексу приватного права. У 1922 р. було прийнято ЦК Української РСР, в якому Розділ X присвячено системі комерційних товариств: повне товариство, товариство на віру (аналог сучасного командитного товариства – *прим. автора*), товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне (пайове) товариство [229]. Жодних спеціальних законів, які би регулювали становище АТ або певних інших товариств капіталу, не було прийнято.

З пункту «е» ч. 1 ст. 324 ЦК УРСР можна зробити висновок, що на відміну від решти органів (загальні збори, правління, ревізійна комісія), створення яких було обов'язковим для АТ (пайового товариства), формування ради було факультативним. Вона обиралася тільки в тому разі, якщо це було передбачено статутом.

До компетенції ради належали питання загального управління справами товариства (ст. 361 ЦК УРСР). Тобто Кодекс чітко не розмежував функції управління та нагляду між правлінням, загальними зборами та (наглядовою) радою; до компетенції останньої могло бути віднесено достатньо широке коло

повноважень, оскільки концептуально певна виключна компетенція не закріплювалась Кодексом за жодним органом.

Кількість членів ради, порядок їх обрання, обов'язки, які покладаються на раду і порядок її діяльності передбачалися статутом. Члени ради відповідають за збитки, завдані порушенням покладених на них обов'язків перед товариством, а у випадку неспроможності товариства – перед його кредиторами (ст. 361).

Таким чином, характерними рисами відповідного періоду є: 1) відсутність чітко визначеної компетенції, імперативних норм щодо порядку формування та складу; 2) превалювання диспозитивного методу правового регулювання; 3) «розмитість» розподілу функцій між органами корпоративного управління; 4) регулювання правового становища ради АТ виключно Кодексом приватного права.

Зі згортанням політики НЕПу фактично перестали функціонувати господарські товариства в сучасному їх розумінні. Тому цей період не досліджується через брак норм, які б внормували корпоративне управління.

1989-1991pp. Заснування та господарська діяльність наступних АТ припадає на період Перебудови. Вагоме значення мало прийняття Радою міністрів СРСР Постанови №590 (1990р.) про затвердження положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та положення про цінні папери (далі – Положення) [179], якою закріплювався статус ТОВ та АТ, що вже були створені та тих, які повинні були виникнути в процесі корпоратизації.

Положення мало достатньо комплексний характер, водночас також містило відсилочні норми на Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік про оренду та акти Держбанку СРСР. Діяльність акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю у частині, що не регулюється цими Положеннями, регулювалася пунктами 3, 5, 7 статті 18, пунктів 4, 5 статті 19, статті 20 Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про оренду (п. 3 Преамбули). Особливості застосування Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю до АТ

та ТОВ у сфері банківської діяльності, встановлюються Держбанком СРСР та Міністерством фінансів СРСР (п. 2 Преамбули). Ведення державного реєстру АТ та ТОВ покладено на Міністерство фінансів СРСР [89, с. 22].

Згідно з п. 54 Постанови №590 в АТ створюється *рада товариства* (наглядова рада), яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу. До складу наглядової ради могли належати представники трудового колективу, профспілкових та інших громадських організацій.

Таким чином, з формулювання відповідної правової норми випливало, по-перше, те, що створення наглядової ради в АТ є обов'язковим. Крім того, простежувалась воля законодавця щодо урівноваження балансу як приватних (акціонерів) інтересів, так і публічних (суспільних) інтересів через можливість участі в наглядовій раді представників трудового колективу, профспілкових та інших громадських організацій.

Статутом акціонерного товариства або за рішенням загальних зборів акціонерів до ради акціонерного товариства (спостережна рада) може бути покладено виконання окремих функцій, що належать до компетенції загальних зборів. Члени ради акціонерного товариства (наглядової ради) не можуть бути членами виконавчого органу.

Таким чином, ще в законодавстві радянської України утвердився принцип несумісності одночасного зайняття посад в різних органах (абз. 3 п. 54) і тим самим чіткий розподіл на виконавчий та контрольний органи корпоративного управління.

Хоча в Постанові окремою нормою не виділялась компетенція ради АТ, однак її зміст вбачався з інших норм. Зокрема, правління вирішувало всі питання діяльності АТ, крім тих, що входять до виняткової компетенції загальних зборів та ради акціонерного товариства (наглядової ради). Правління підзвітне загальним зборам акціонерів та наглядовій раді та організує виконання їх рішень (п. 55).

Крім того, наглядова рада могла ініціювати перевірку господарської діяльності ревізійною комісією, яка своєю чергою була зобов'язана відзвітувати

перед наглядовою радою про результати проведеної перевірки фінансової документації підприємства (п. 57).

В цілому, характерними ознаками ради директорів були наступні: 1) обов'язковість наглядової ради в системі органів корпоративного правління; 2) можливість участі в ній широкого кола третіх осіб (представники профспілок, громадських організацій тощо); 3) превалювання функції нагляду в діяльності наглядової ради; 4) відсутність чітко визначеної компетенції; 5) можливість делегування частини повноважень загальних зборів наглядовій раді.

1991-2008pp. Інститут «наглядової ради» в корпоративному праві сучасної незалежної України було вперше закріплено у 1991 р. у зв'язку з прийняттям Закону України «Про господарські товариства» (далі – Закон) [175]. Даний нормативно-правовий акт можна вважати базовим правовим актом, який визначав засади правового регулювання діяльності наглядової ради в АТ.

За основу для закону було взято модель німецького корпоративного права. Однак вже при подальшій розробці запозичили певні інститути та визначення з англо-американської системи, які належним чином не були погоджені. Тому, як зазначав В. Кисіль, мало місце фактично не завжди вдале поєднання між континентальним розумінням господарських товариств і англо-американським [84].

Первісна редакція ст. 46 Закону «Про господарські товариства», яка мала назву «Рада акціонерного товариства (спостережна рада)», встановлювала, що в АТ з числа акціонерів може створюватися рада АТ (спостережна рада), яка представляє інтереси акціонерів у період між проведенням загальних зборів і в межах компетенції, визначеної статутом, контролює і регулює діяльність виконавчого органу (правління). Також була визначена можливість делегування наглядовій раді окремих повноважень вищого органу управління – зборів акціонерів і заборона на суміщення позицій з виконавчим органом. Зокрема, не було чіткого визначення про те, хто міг бути членом цього органу, а також якою є його компетенція. Для першого обрання наглядової ради необхідною була абсолютна більшість голосів – 3/4 голосів присутніх на установчих зборах осіб,

які підписалися на акції. Для переобрання, заміни членів, що вибули, уже було достатньо простої більшості голосів. Однак в цілому правове становище ради не було надто деталізованим.

Одночасно з тим у цей період зростала кількість АТ, в основному за рахунок перетворення колишніх державних підприємств на АТ. Тому Кабінетом Міністрів України було затверджено Положення про спостережну раду (1993р.) [149], яке поширювалося на АТ, створені у процесі корпоратизації державних підприємств та закритих АТ. Положення регулювало порядок діяльності спостережних рад товариств, утворених в процесі корпоратизації, і до перших загальних зборів акціонерів, які скликаються після прийняття рішення про приватизацію майна товариства та обирають нову спостережну раду товариства. Серед особливостей варто відзначити й те, що персональний склад ради в АТ, створеному шляхом корпоратизації, формувався зверху: за пропозицією засновника (міністерства, іншого уповноваженого органу) його затверджують Мінфін, Мінекономіки, Фонд державного майна України (їх спільна постійна комісія). Призначена зверху рада діє до перших загальних зборів акціонерів, які скликаються після прийняття рішення про приватизацію майна товариства. Перші збори обирають нову наглядову раду акціонерного товариства (спостережну раду).

Поряд з корпоратизацією державних підприємств почали виникати АТ, що здійснювали інвестиційну діяльність. Указом Президента України №55/94 затверджено Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії (1994р.) [143]¹ яким було визначено, що з метою контролю за діяльністю інвестиційного керуючого та захисту інтересів учасників створюється спостережна рада, не менш як 60 відсотків членів якої повинні бути неафілійованими особами. Членами спостережної ради можуть обиратися також особи, які не є учасниками інвестиційного фонду (п. 12).

¹ Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії: Указ Президента України від 19 лютого 1994 р. №55/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55/94#o99>

На підставі Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про господарські товариства» від 23.12.1997 № 769/97-ВР функції «наглядової ради» дещо змінилися: від *виключно контролю виконавчого органу до представництва інтересів акціонерів* у період між проведенням загальних зборів акціонерів і в межах компетенції, визначеної статутом); право контролю виконавчого органу доповнене правом регулювання його діяльності [172]. Також запроваджено вимогу формування наглядової ради виключно із числа акціонерів.

Внесені Законом №769/97-ВР зміни стосувалися також ролі наглядової ради в скликанні позачергових зборів товариства, які відтепер могли бути скликані виконавчим органом на письмову вимогу ради АТ (спостережної ради). Виконавчий орган зобов'язаний протягом 20 днів з моменту отримання письмової вимоги прийняти рішення про скликання позачергових зборів з порядком денним, запропонованим радою АТ (спостережною радою).

Обов'язкове створення спостережної ради закріплювалося для АТ, яке налічувало понад 50 акціонерів (ч. 3 ст. 46 Закону).

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності господарських товариств» №622-XIV від 05.05.1999р. змінено роль наглядової ради, яка полягала у контролі за діяльністю виконавчого органу й захисті прав акціонерів. Законодавець передбачив можливість участі в роботі наглядової ради з правом дорадчого голосу представників профспілки або іншого органу, що представляє права трудового колективу [170].

Таким чином, запроваджувався поширений у Німеччині принцип співучасті в управлінні працівників компанії, необхідність включення до ради директорів представників від робітників та інших працівників підприємства. Відмінність від німецької моделі наглядової ради полягала лише в тому що в ФРН участь працівників є імперативною вимогою, тоді як у вітчизняному корпоративному праві закріплювалася лише правова можливість участі представників профспілки або іншого органу в роботі наглядової ради з правом *дорадчого голосу*. І разом з тим було закріплено, що формування складу наглядової ради відбувається виключно з числа акціонерів.

Фактично Закон України «Про господарські товариства» надавав виконавчому органу майже абсолютну владу над АТ та майже необмежені можливості для зловживань. Створення наглядової ради було не обов'язковим, Закон України «Про господарські товариства» не визначав її повноважень і, користуючись неорганізованістю акціонерів, менеджери або уникали її створення, або перетворювали наглядову раду у виключно «декоративний» орган.

У зв'язку з відсутністю належного правового регулювання закріплення спостережної ради як окремого органу в структурі АТ того періоду було мало поширеним. Саме тому Указом Президента України №280/2002 від 21 березня 2002 р. «Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах» було визнано за необхідне подальше вдосконалення правових засад корпоративного управління в акціонерних товариствах, яке б забезпечило: ... гарантування можливості представництва дрібних акціонерів у спостережній раді АТ шляхом запровадження процедури кумулятивного голосування під час формування цієї ради; запровадження системи моніторингу порушень прав акціонерів; подальше утвердження спостережної ради як органу управління товариством, який представляє та здійснює захист інтересів акціонерів; удосконалення системи внутрішнього контролю з метою додержання інтересів акціонерів та товариства в процесі діяльності товариства; визначення порядку делегування окремих повноважень загальних зборів акціонерів іншим органам управління; впровадження загальновизнаних цивілізованих, добросовісних норм ділових відносин у процесі здійснення корпоративного управління [183].

І.М. Волик серед факторів, які негативно вплинули на створення інституту спостережних рад та їх незначну роль у структурі управління, відносить наступні: 1) недостатній рівень корпоративної культури, що в ряді випадків був причиною незаконних та необґрунтованих дій менеджменту та власників підприємства; 2) неготовність керівництва АТ працювати в нових умовах і навіть їх намагання залишити управлінські позиції незмінними одночасно з бажанням

обіймати керівні пости в органах управління; 3) недотримання норм чинного законодавства, а іноді і відсутність шляхів законодавчого врегулювання акціонерних відносин через невідповідність законодавчих норм потребам того часу [62].

Незважаючи на те, що за період незалежності частина державних підприємств була приватизована, однак переважна більшість все ще залишалася у державній власності. Тому у 2006р. прийнято Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності», який попри ряд інших питань детально врегулював окремі аспекти формування, функціонування наглядових рад АТ з часткою державної власності. А.П. Єфименко зазначив, що прийнятий Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності» був наскрізь просякнутий ідеологією адміністративної економіки радянського зразка з щільним бюрократичним контролем над управлінням державними пакетами акцій, одночасно звільняючи чиновників від будь-якої відповідальності за ті рішення, які вони ухвалили в якості посадових осіб товариства [73, с. 177].

У порівнянні з чинною редакцією цього Закону правове становище, склад та порядок формування ради майже не деталізувався, за винятком положення про необхідність включення представника уповноваженого державного органу управління (у випадку перевищення 25% статутного капіталу АТ) або обрання головою ради виключно представника уповноваженого органу управління (у випадку перевищення 50% статутного капіталу АТ) (п. 12-13). Вартим уваги є положення про те, що у засіданні наглядової ради господарської організації, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, мали право брати участь з правом дорадчого голосу представники місцевого органу самоврядування (п. 15).

Інститут ради (спостережної ради) АТ було перейменовано на сучасну його назву «наглядова рада» на підставі Закону «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» №997-V від 27.04.2007р. [174].

Змінами також було закріплено, що в АТ з числа акціонерів може створюватися наглядова рада АТ, яка представляє інтереси акціонерів у період між проведенням загальних зборів і в межах компетенції, визначеної статутом, контролює і регулює діяльність виконавчого органу.

Як зазначає О.А. Беяневич, при незмінності функції наглядового органу було змінено його назву, тому можна вважати тотожними «спостережну раду», передбачену Законом «Про господарські товариства» в редакції до 20 червня 2007 р. та «наглядову раду», передбачену Законом «Про господарські товариства» в редакції після 20 червня 2007 р [53, с. 18].

Слід відзначити, що дуалізм правового становища наглядової ради супроводжувався деякими суперечностями у правовому регулюванні. Зокрема, наглядова рада за ст. 160 ЦК України і спостережна/наглядова рада відповідно до Закону України «Про господарські товариства» були тотожні в частині компетенції, але не тотожні за порядком формування, оскільки остання створювалася з числа акціонерів, тоді як ст. 160 ЦК такого обмеження не містила.

Оскільки положення наглядової ради за Законом України «Про господарські товариства» не було деталізоване, то вагоме значення відігравали Роз'яснення ДКЦПФР, в яких Комісія деталізувала зміст нормативних положень акціонерного законодавства, в тому числі стосовно порядку створення та діяльності наглядової ради товариств.

Варто відзначити Роз'яснення ДКЦПФР №10 від 03.07.2007р. «Щодо створення наглядової ради акціонерного товариства з числа акціонерів у разі, якщо акціонером є юридична особа», в якому Комісія розтлумачила, що юридична особа, яка є акціонером, може бути обраною до наглядової ради акціонерного товариства (п. 6). При цьому така юридична особа, обрана як акціонер до складу ради акціонерного товариства (спостережної ради), може брати участь у роботі спостережної ради через свого уповноваженого представника (представників) [240].

2009-2022рр. 17 вересня 2008 р. було прийнято Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI, який став першим спеціальним Законом, що

регулював виключно акціонерні товариства. Закон набрав чинності через шість місяців з дня його опублікування (п. 1 Перехідних положень Закону), а тому наступний період розвитку правового регулювання наглядової ради фактично розпочався з 2009 р.

Стосовно компетенції існували відмінності в правовому регулюванні наглядової ради у порівнянні з ЦК України. Ідентичним було положення про захист прав акціонерів, а щодо відносин з виконавчим органом, то відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» наглядова рада здійснювала не лише контроль за його діяльністю, а й регулювання цієї діяльності. Таким чином, компетенція наглядової ради згідно з Законом «Про акціонерні товариства» розширилась у порівнянні з компетенцією наглядової ради згідно з ЦК України.

Законом було визначено вимогу укладення контрактів (на оплатній, безоплатній основі) з членами наглядової ради; можливість представника акціонера входити до складу наглядової ради для представників акціонерів юридичних осіб і держави без права передачі повноважень [166].

На думку А.П. Єфименка, прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» (2008р.) та закріплення формування наглядової ради загальними зборами акціонерів через обов'язкове кумулятивне голосування а також наділення наглядової ради широкими та впливовими повноваженнями є в певному сенсі революцією у вітчизняній системі корпоративного управління. Попри численні недоліки Закону «Про акціонерні товариства» 2008р.) безумовно Україна зробила один з найважливіших кроків у галузі становлення національної системи корпоративного управління, який поклав край безвідповідальній тиранії менеджменту та наблизив національне корпоративне законодавство до загальноприйнятої в світі моделі [73, с. 176].

Поряд із значними позитивними моментами Закону варто відзначити і деяку недосконалість прийнятих положень. По-перше, автори Закону врахували практику створення комітетів у складі наглядових рад, яка стала звичною після прийняття Закону Сарбанса-Окслі. Однак роль комітетів наглядової ради (в умовах відсутності концепції незалежних директорів) зводилась виключно до

«вивчення і підготовки» певних питань, що входять до компетенції наглядової ради (ч. 1 ст. 56). А остаточне рішення в будь-якому випадку приймається всім складом наглядової ради (ч. 3 ст. 56).

По-друге, обмеження обрання членів наглядової ради при кумулятивному голосуванні вимогою про отримання кандидатом не менше 50 % голосів (п.4 ст.42) було недоцільним та таким, що несе ризик викривлення волі міноритарних акціонерів та фактичне обмеження їх права висувати власні кандидатури [73, с. 176].

По-третє, як зазначає О.А. Беяневич, зміст ч. 1 ст. 53 Закону «Про акціонерні товариства» (2008р.) не надавав можливості однозначно відповісти на питання, чи дозволяє закон обирати до членів наглядової ради фізичних осіб, які не є акціонерами, адже конструкція норми була сформульована настільки невдало, що залишався сумнів: слово «акціонерів» стосується лише юридичних осіб, чи відноситься і до першої частини речення [102, с. 192].

По-четверте, майже одразу після прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» до нього було внесено низку змін, які суттєво обмежили права міноритарних акціонерів. Зокрема, закріплювалося, що загальні збори товариства можуть встановити залежність членства у наглядовій раді від кількості акцій, якими володіє акціонер (ч. 1 ст. 53 Закону). Таким чином, можливість участі в наглядовій раді ставилась в залежність від кількості акцій, якими володіє акціонер, що безумовно негативно впливало на можливість забезпечення представництва міноритаріїв в органі контролю АТ. Неналежно було врегульовано питання укладення корпоративного договору між акціонерами.

Суттєве значення мають також зміни на підставі Закону 2011р. Якщо раніше членами наглядової ради могли бути тільки фізичні особи, то після змін членами могли стати: 1) особи з числа фізичних осіб, які мають повну цивільну дієздатність, та/або 2) з числа юридичних осіб – акціонерів. При цьому передбачено умову, згідно з якою фізична особа може виконувати свої обов'язки тільки особисто і не може передавати власні повноваження [45].

Варто зазначити, що в цей період простежується тенденція до запровадження наглядових рад також в низці інших підприємницьких товариств (товариство з обмеженою відповідальністю, державне унітарне підприємство) та низці юридичних осіб приватного права, які не належать до товариств капіталів [50, с. 2.36].

Крім того, слід підкреслити, що правове становище наглядових рад залежно від виду здійснюваної господарської діяльності деталізувалося в спеціальних законах, якими регулювалась відповідна сфера господарської діяльності.

Законом України «Про інститути спільного інвестування» [184] №5080-VI від 5 липня 2012 р. закріплено порядок створення (ст. 33), компетенцію (ст. 34), обрання членів (ст. 35), порядок діяльності (ст. 37) наглядових рад компаній з управління активами. Відповідні положення містили суттєві уточнення правового регулювання наглядових рад, особливо у порівнянні з на той час діючим Законом (2008р.).

Законом України «Про банки і банківську діяльність» [169] ще з моменту прийняття його першої редакції регулюється діяльність ради банків (ст. 39). Особливістю рад банків є те, що вони зобов'язані підтримувати тісні відносини з Національним банком України, який має право вимагати припинення повноважень члена ради банку, якщо він неналежним чином виконує свої функції. НБУ має право вимагати позачергового скликання засідання ради банку.

Законом України «Про страхування» [189] №1909-IX від 18 листопада 2021 р. було визначено основні аспекти стосовно складу, компетенції наглядової ради (ст. 25) суб'єктів страхової діяльності, які однак переважно лише дублюють положення Закону України «Про акціонерні товариства».

Після підписання Договору про асоціацію між Україною та ЄС (2014р.) було прийнято ряд нормативно-правових актів спрямованих на покращення інвестиційного клімату в державі, захисті міноритарних акціонерів та зовнішніх інвесторів.

Рішенням НКЦПФР від 22 липня 2014 р. затверджено Принципи корпоративного управління, в яких викладено рекомендації для АТ щодо покращення корпоративного управління в господарській діяльності. Принципи відносяться до актів так званого м'якого права [4] і були розроблені на основі Принципів та рекомендацій корпоративного управління ЄБРР, які також є актом м'якого права [32], що згодом послужили основою для більшості кодексів корпоративного управління в країнах Європи [10].

Варто відзначити Закон № 289-VIII від 7 квітня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів», в якому було закріплено інститут незалежного члена наглядової ради (типового правового інституту англо-американської системи корпоративного права), деталізовано порядок обрання складу наглядової ради та порядок прийняття нею рішень.

А на підставі Закону України від 16 листопада 2017 р. № 2210-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» було внесено чи не найсуттєвіші зміни до правового регулювання наглядової ради. Зокрема, характер функцій, які виконує наглядова рада, було доповнено функцією управління (ч. 1 ст. 51 Закону 2008р.), оскільки до цього часу компетенція наглядової ради обмежувалась контролем, захистом прав акціонерів та регулюванням діяльності виконавчого органу [107, с. 96].

Створення наглядової ради стало обов'язковим для більшості АТ і залежало не тільки від кількості акціонерів, але й від типу АТ (для публічних – обов'язково) та виду діяльності – у банках, що здійснюють діяльність у формі АТ. Було чітко визначено, якими локальними правовими актами повинна регулюватися виплата винагороди для АТ: 1) для ПАТ – положенням про винагороду членів наглядової ради; 2) для ПрАТ – статутом товариства, положеннями про наглядову раду або про винагороду членів наглядової ради. Загальні збори акціонерів відтепер не можуть вирішувати питання, що віднесені до виключної компетенції наглядової ради законом або статутом [196, с. 914].

Як відзначає А.Ю. Кріпкий, це пояснювалось ризиками скасування у майбутньому рішень наглядової ради загальними зборами, що викликало ризики та невизначеність для контрагентів [119, с. 630].

Під час доопрацювання документу до другого читання для банків були встановлені більш суттєві вимоги з корпоративного управління, ніж до ПАТ, зокрема в частині формування наглядової ради і її комітетів. Наглядова рада банку повинна складатися не менш ніж на одну третину з незалежних членів (але не менше двох) [164].

Деталізовано участь наглядової ради в процесі проведення виборів (формування лічильної комісії (п. 2-1 ч. 1 ст. 52), затвердження тексту і форми бюлетеня (п. 2-2 ч. 1 ст. 52) тощо), з'явилися повноваження щодо призначення (звільнення) керівника підрозділу внутрішнього аудиту (п. 11-1 ч. 1 ст. 52) і т.д.

Було внесено суттєві зміни до *правового статусу членів наглядової ради*, а саме 1) обмеження строку їх повноважень, а саме не більше ніж три роки (ч. 1 ст. 53); 2) змін щодо порядку їх обрання шляхом кумулятивного голосування; 3) кількісного (не менше 5 осіб) та якісного (участь незалежних директорів) складу наглядової ради; 4) закріплення солідарної відповідальності члена наглядової ради та акціонерів за відшкодування збитків, завданих акціонерному товариству таким членом наглядової ради (ч. 8 ст. 53). В структурі наглядової ради запроваджено обов'язкове створення комітетів – аудиторського комітету, комітету з винагороди та комітет з призначень.

2023- до сьогодні. І безумовно визначальне значення для сучасного стану правового регулювання наглядової ради має прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» № 2465-IX (2022р.) [167], до прийняття якого в Україні функціонувала виключно дворівнева система корпоративного управління, як наріжний елемент сприйнятої в кін. ХХ ст. вітчизняним корпоративним правом німецької моделі управління товариствами.

Тому чи не найсуттєвіша особливість цього Закону полягає в тому, що запроваджується можливість обрання в АТ однорівневої структури управління товариством шляхом створення ради директорів, яка здійснюватиме контроль та

управління за діяльністю АТ, з одночасним залишенням випадків обов'язкового застосування виключно дворівневої структури управління.

Крім того, Законом закріплено можливість проведення засідання наглядової ради та/або прийняття нею рішень шляхом опитування, зокрема з використання програмно-технічного комплексу, або шляхом проведення аудіо-чи відеоконференції, (таке положення може бути передбачено і положенням про наглядову раду), що суттєво спростило можливість участі у засіданнях ради тих її членів, що через зайнятість чи перебування за кордоном не мали змоги відвідувати засідання особисто.

Законом також розширено перелік підстав для припинення повноважень члена наглядової ради.

І врешті одні з останніх змін в частині правового регулювання наглядової ради пов'язані з прийняттям Закону України №3587-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» [171] від 22 лютого 2024 р., прийняття якого обумовлено необхідністю привести законодавство України щодо управління державними підприємствами у відповідність до Керівних принципів корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку, зокрема, шляхом внесення змін до системи управління державними підприємствами - акціонерними товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі.

У свою чергу, державні підприємства зобов'язані привести свою діяльність у відповідність до Закону (у тому числі відповідним чином оновити статuti та внутрішні положення) протягом року з моменту набрання Законом чинності.

З моменту прийняття вище згаданого Закону діяльність наглядової ради державного підприємства підлягає оцінюванню, яке здійснюється не менше одного разу на три роки. Результати оцінювання діяльності наглядової ради оприлюднюються протягом двох робочих днів з дня їх затвердження (ст. 11-7 Закону «Про управління об'єктами державної власності»).

Встановлено чіткі вимоги до порядку звітування наглядової ради державних АТ. Відповідно до внесених змін діяльність наглядової ради державного АТ підлягає оцінюванню, яке здійснюється не менше одного разу на три роки. Результати оцінювання діяльності наглядової ради оприлюднюються протягом двох робочих днів з дня їх затвердження та затверджуються рішенням уповноваженого органу управління державного АТ з урахуванням висновку незалежного консультанта (у разі його залучення), звіту, самооцінки та пояснень наглядової ради щодо результатів діяльності такого АТ.

Зміни в управлінні суб'єктами державного та комунального секторів економіки зумовили як внесення змін до чинного законодавства (зокрема, Закону України «Про управління об'єктами державної власності»), так і прийняття нових нормативно-правових актів, серед яких варто відзначити такі:

1. Критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради є обов'язковим на державних унітарних підприємствах та в господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, що затверджені Постановою КМУ від 10.03.2017 р. № 142.

2. Порядок проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства та їх призначення, а також проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, що пропонуються суб'єктом управління об'єктами державної власності до обрання на посаду незалежних членів наглядової ради, що затверджений Постановою КМУ від 10.03.2017р. № 142.

10 січня 2025 р. прийнято Постанову КМУ № 12 про деякі питання оцінювання діяльності наглядової ради та звітування про роботу наглядової ради державного унітарного підприємства, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі [71]. Документом встановлено, що оцінку діяльності за 2024 рік мають обов'язково пройти наглядові ради таких держкомпаній: ПрАТ «Національна енергетична

компанія "Укренерго"», АТ «НАК "Нафтогаз України"» та ТОВ «Оператор газотранспортної системи України». Ухвалення відповідної постанови є одним із зобов'язань України в межах співпраці з МВФ. Мета прийняття постанови полягає в оцінці незалежності наглядових рад та відповідність їх роботи актам м'якого права, зокрема, принципам корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку. Зокрема, передбачено подачу звіту про річну роботу наглядової ради загальним зборам компанії чи уповноваженому органу управління; відповідний звіт повинен містити дані про виконання стратегічного плану розвитку компанії, досягнення коротко- та середньострокових фінансових, операційних і нефінансових цілей, визначених у листі очікування власника.

Таким чином, станом на сьогодні правове становище наглядових рад АТ регулюється:

1) Цивільним кодексом України;

2) Законом України «Про акціонерні товариства», в якому містяться засадничі положення стосовно типів систем корпоративного управління, порядку формування, компетенції наглядової ради, правового статусу членів наглядових рад, особливості їх відповідальності тощо; спеціальними законами, що визначають особливості наглядових рад АТ в окремих сферах господарської діяльності (Закон України «Про управління об'єктами державної власності», Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про страхування», Закон України «Про інститути спільного інвестування» тощо) або особливості правового становища наглядових рад АТ, частка в яких держави становить 50% і більше голосів;

3) підзаконними нормативно-правовими актами (Постановами КМУ (в частині регулювання діяльності наглядових рад АТ, з часткою держави понад 50% голосів), постановами НБУ (стосовно рад банків), Роз'яснення НКЦПФР, в яких деталізуються різноманітні аспекти стосовно підготовки звітності, встановлення винагороди членам наглядової ради тощо);

4) актами м'якого права (Принципами корпоративного управління, Принципами та рекомендаціями з корпоративного управління ЄБРР, і т.д.);

5) актами локальної правотворчості – статутами, положенням про наглядову раду, положенням про комітети наглядової ради, положенням про винагороду членів наглядової ради тощо.

1.2. Поняття та роль наглядової ради в корпоративному управлінні

Діяльність та ефективне корпоративне управління в господарських товариствах залежить від налагодження роботи органів корпоративного управління. В Україні органи управління акціонерного товариства складаються із загальних зборів акціонерів, виконавчого (одноособового або колегіального) та контрольного (наглядова рада).

Вагома роль в системі вищезазначених органів відводиться саме наглядовій раді. При значному рівні змінності складу акціонерів та іноді невисокому рівні концентрації пакетів акцій (перш за все у публічних АТ), у поєднанні з проблемою суперечливості позицій стосовно стратегії розвитку АТ, потрібен інститут управління, який міг би перебувати над щоденною господарською діяльністю, контролювати її й забезпечувати колективне прийняття рішень. Саме таким і є наглядова рада товариства.

Наявність наглядової ради, окрім захисту інтересів АТ, корпоративних прав акціонерів (засновників) та гарантії інтересів інвесторів сприяє фінансовій економії, заощадженню фінансових та організаційних ресурсів АТ, оскільки скликання загальних зборів потребує певних фінансових витрат та витрат часу. В цьому відношенні наглядова рада оперативно й без додаткових витрат вирішує більшість контрольно-наглядових питань щодо діяльності товариства.

Для іноземних інвесторів утвердження ключової ролі наглядової ради в структурі управління компанією – частина правової традиції та корпоративної культури, найприйнятніший та найефективніший інструмент контролю за менеджментом в умовах географічної віддаленості, мовних і культурних бар'єрів

[150, с. 259]. Як зазначає В.Г. Жорнокуй, у ХХ ст. на перший план виходить тенденція усунення учасників (акціонерів) від управління поточною діяльністю товариств. Все частіше підприємницькими товариствами керують професіональні менеджери, які не є власниками часток (акцій) очолюваних ними товариств [77, с. 70].. У зв'язку з цим виникає необхідність у додатковому контролі за діями відповідних осіб.

О.М. Переверзєв підкреслює, що ключову роль у системі управління АТ має відігравати такий учасник корпоративних відносин, який здатний забезпечити формування і реалізацію корпоративного загальносистемного інтересу. Відповідну роль в існуючих умовах здатна взяти на себе спостережна (наглядова) рада АТ – орган корпоративного управління і контролю, у рамках якого можуть бути представлені і збалансовані різні категорії інтересів на підприємстві [139, с. 13].

Основним завданням незалежної наглядової ради є контроль за тим, щоб рішення, які приймаються виконавчим органом, відповідали дійсним інтересам компанії, і щоб у той же час акціонер в особі окремих державних службовців не здійснював неправомірного тиску на виконавчий орган [223, с. 56]. Адже будь-яка модель корпоративного управління в АТ не може існувати без правильно врегульованого корпоративного контролю, основним суб'єктом виконання якого є наглядова рада (зокрема в українському законодавстві) чи рада директорів (в більшості країн англосаксонської системи права) [47, с. 34].

У процесі своєї діяльності наглядова рада повинна виконувати дві глобальні цілі: забезпечувати мінімальну розбіжність інтересів менеджменту та акціонерів («внутрішня» мета); та постійну еволюцію та адаптацію компанії як учасника цивільних правовідносин [20, с. 186] до умов висококонкурентного глобального ділового середовища («зовнішня» мета), з урахуванням того, що частина акціонерів АТ, створених у процесі приватизації, перебувають у трудових відносинах з цими товариствами та залежать від його виконавчих органів. У такій ситуації гостро постає питання захисту прав акціонерів, особливо власників дрібних акцій [123].

Однак варто відзначити, що у наведеній точці зору не враховано інтереси безпосередньо АТ, які є відмінними від інтересів менеджменту та акціонерів. Акціонери зацікавлені в отриманні дивідендів, менеджмент в короткострокових економічних результатах, іноді надмірно завищеній оплаті їх праці.

Ефективність будь-яких дій наглядової ради визначається ставленням керівників та специфікою діяльності компанії, а також рівнем підготовки та досвідом членів ради. Тільки компетентна наглядова рада може належним чином керувати справами компанії, а також надавати підтримку правлінню [38].

Наглядова рада відіграє роль внутрішнього та незалежного захисника інтересів компанії. Через фінансові скандали поч. ХХІ ст. та економічну кризу законодавчі органи країн, бізнес а також міжнародні організації висувують високі вимоги щодо діяльності наглядових рад і певною мірою перекладають відповідальність за безпеку ділових операцій на наглядові органи. Цей процес відображається, серед іншого, у покладенні відповідальності за точність та достовірність фінансової звітності на наглядові ради [18, с. 142].

Не здійснюючи виконавчо-розпорядчу діяльність щодо господарської діяльності, наглядова рада є ключовою фігурою управління товариством, тим органом, який у межах своєї компетенції контролює та регулює діяльність виконавчого органу та здійснює безпосереднє керівництво виконавчого органу, тобто прийняття й звільнення з роботи його керівника [44, с. 338]. Погоджуючись з думкою про те, що наглядова рада відіграє одну з ключових ролей, втім варто зауважити, що виконавчий орган не підпорядковується наглядовій раді, а тому стверджувати про безпосереднє керівництво є дещо необґрунтованим.

На думку В.І. Лаптева, роль наглядової ради полягає в тому, щоб: 1) забезпечувати мінімальну розбіжність інтересів менеджменту та акціонерів («внутрішня» мета); та 2) постійну еволюцію та адаптацію компанії до умов висококонкурентного глобального ділового середовища («зовнішня» мета) [123, с. 475]. Складно погодитися з думкою автора про те, що наглядова рада спроможна сприяти мінімізації розбіжностей між інтересами виконавчого органу

та акціонерів. По-перше, інтереси акціонерів та менеджменту – майже завжди різні. Акціонери, як правило, зацікавлені в максимізації виплати дивідендів, мінімальних витратах на корпоративне управління (в тому числі на виплату винагороди посадовим особам виконавчого органу). А менеджмент навпаки зацікавлений у реінвестуванні прибутку, належному фінансовому забезпеченні, мінімальному втручанню акціонерів у щоденну діяльність товариства. І ці відмінності є іманентно присутні будь-якій системі корпоративного управління незалежно від структури капіталу конкретно обраної країни [108, с. 63].

Тому наглядова рада не може забезпечити мінімізацію розбіжностей, оскільки вона не є «медіатором», а органом контролю та нагляду. Разом з тим варто частково погодитися з думкою автора про роль наглядової ради в забезпеченні інноваційності та адаптації компанії до умов висококонкурентного глобального ділового середовища. Присутність незалежних директорів покликана забезпечити саме цей аспект діяльності наглядової ради.

Слушним є твердження про те, що наявність наглядової ради, окрім захисту інтересів товариства, прав акціонерів і гарантії інтересів інвесторів дасть значну фінансову економію АТ. Оскільки скликання загальних зборів потребує значних фінансових витрат (рекомендовані листи, виготовлення бюлетенів для голосування, публікація повідомлення про збори) та витрат часу, то наглядова рада покликана оперативнo й без додаткових витрат вирішити багато питань діяльності товариства [123, с. 476].

Слід також відзначити, що незважаючи на те, що наглядова рада відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності, прозорості та ефективності управління, в деяких випадках її сприймають як перешкоду в процесі прийняття рішень. О.М. Молявко зазначає, що в українському корпоративному праві слід відмовитися від міфу про наглядову раду як «стратегічного керівника» і «захисника» інтересів товариства та його акціонерів від несумлінних дій правління, оскільки вітчизняні наглядові ради захищають інтереси контролюючого акціонера (акціонерів) і є абсолютно байдужими до міноритаріїв [128, с. 37]. С.В. Щока зауважує, що до недавнього часу, сприймаючи наглядову

раду як лише представницький орган управління, а не як дійсний, учасники корпоративних правовідносин іноді помилково вважали, що наглядова рада служить лише управлінською надбудовою, яка сповільнює процес прийняття рішень в товаристві [241, с. 269].

Однак таке позиціонування наглядової ради в науковій літературі є радше винятком. Більшість вчених не піддають сумніву важливість наглядової ради як органу корпоративного управління товариством.

Тому підсумовуючи вище наведене, відзначимо, що наглядова рада відіграє провідну роль як центрального органу дворівневої системи управління АТ, зокрема, коли мова йде про захист прав акціонерів та реалізацію їхніх інтересів. Однак компетенція та обов'язки наглядової ради в АТ є значно більш багатогранними [117, с. 84]. Наглядова рада забезпечує постійну еволюцію та адаптацію товариства до умов висококонкурентного підприємницького середовища в господарському обороті, контроль за тим, щоб рішення, які приймаються виконавчим органом, відповідали дійсним інтересам компанії, та відіграє роль внутрішнього та незалежного захисника інтересів товариства в цілому.

В зарубіжній практиці корпоративного управління сформувались два основних підходи до місця наглядової ради в управлінні товариством.

Традиційний підхід пов'язаний з найнижчим рівнем залучення наглядової ради до процесу формулювання стратегії компанії. Згідно з цією концепцією наглядова рада є лідером компанії та не займається ні її поточними справами, ні її стратегією. Прихильники такого *modus operandi* визначають роль ради як діяльність, спрямовану на представництво зацікавлених сторін (допоміжна роль) та контроль, спрямований на забезпечення їхнього бізнесу шляхом моніторингу рішень менеджерів (контрольна роль) [16; 17].

Відповідно до другого підходу, наглядова рада повинна проявляти підвищену активність в оцінці стратегії компанії. Члени ради не формують нову стратегію, але беруть участь у цьому процесі шляхом: пропонування покращень у стратегічних планах, перевірки висновків щодо компанії та її оточення,

прийнятих менеджерами, та контролю процесу впровадження стратегії [33]. Останній підхід рекомендує партнерську співпрацю між правлінням та наглядовою радою у розробці стратегічних напрямків, яких повинна дотримуватися компанія. Наглядовий орган не обмежується виключно затвердженням рішень, прийнятих менеджерами, а може ініціювати та розвивати існуючі зміни у стратегії [31; 42]. В Україні станом на сьогодні фактично утвердився другий тип наглядової ради.

Слід розглянути місце наглядової ради в системі органів товариства. В науковій літературі розмежовують поняття «органи управління товариством» та «органи товариства» [203]. Поняття «органи товариства» є ширшим і включає в себе всі органи, які створюються в товаристві, в тому числі органи управління. Органами управління господарським товариством є загальні збори його учасників і виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 97 ЦК України). І саме на рівні спеціального закону закріплено, що до органів управління АТ, крім уже згаданих у ч. 2 ст. 97 ЦК України, відноситься також наглядова рада.

І.В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що орган господарського товариства – це організаційно відокремлена та структурно оформлена частина товариства як господарської організації, яка формується у визначеному законом і статутом господарського товариства порядку з фізичних осіб, наділена набором повноважень, необхідних для реалізації господарської компетенції товариства, і через яку формується та/або реалізується воля господарського товариства як суб'єкта господарського права. Склад органів конкретного товариства та їх компетенція, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства фіксується у його статуті [100, с. 100-101].

На думку С.В. Артеменка, орган акціонерного товариства є організаційно оформлена група фізичних осіб (або однієї фізичної особи), утвореної відповідно до порядку, визначеного законом та статутом, яка формує і виражає її волю

відповідно до встановлених повноважень і зобов'язана діяти в інтересах товариства [48, с. 7].

Серед ознак органу товариства виділяють наступні: 1) це певна організаційно оформлена частина юридичної особи, представлена однією або кількома фізичними особами; 2) утворюється відповідно до порядку, визначеного законом та установчими документами; 3) наявність повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власної компетенції; 4) волеутворення та волевиявлення юридичної особи оформляється у вигляді прийняття спеціальних актів органів юридичної особи, види яких визначаються законодавством.

На думку О.А. Беляневич, визначальним критерієм є компетенція органу. Тобто головним, що характеризує суб'єкта організаційно-господарських повноважень (в тому числі і внутрішні органи управління товариством), є його компетенція, а не форми, в яких орган створюється та реалізує свою компетенцію [53, с. 14].

О.В. Гарагонич зазначає, що іманентними ознаками органу АТ є наступні: 1) є організаційно відокремленою, структурно оформленою частиною товариства; 2) формується у визначеному законом і статутом товариства порядку; 3) складається із фізичних осіб, які пов'язані з товариством корпоративними відносинами і мають статус посадових осіб (крім учасників загальних зборів АТ); 4) володіє набором повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власної господарської компетенції АТ; 5) відокремлений від конкретних фізичних осіб, які складають його в певний момент дії органу при реалізації господарської компетенції; 6) формує і реалізує волю АТ як суб'єкта права; 7) між органами АТ розподіляється компетенція, якою наділене товариство [65, с. 225-232].

Наглядова рада в повній мірі відповідає усім з вище перерахованих ознак. Вона наділена власною компетенцією, передбаченою ст. 71 Закону; чітко визначений порядок утворення (ст. ст. 69, 72 Закону); організаційно відокремлена від інших органів товариства (загальних зборів, виконавчого органу) з власною структурою (комітети наглядової ради, ст.ст. 76-79 Закону);

фактично формує волевиявлення юридичної особи (ч. 1 ст. 69 Закону); члени наглядової ради мають статус посадових осіб товариства (п. 23 ч. 1 ст. 2 Закону) і до складу наглядової ради обираються виключно фізичні особи [49].

Однак якщо більшість з вище наведених ознак мають характер іманентних і незмінних, то стосовно складу наглядової ради лише з фізичних осіб, видається, відповідна ознака є характерна наглядовій раді лише в контексті сучасного стану українського корпоративного права.

В історії правового регулювання наглядової ради мав місце період, коли до її складу могли входити як фізичні, так і юридичні особи.

Крім того, на сьогодні в деяких товариствах капіталу (ТОВ, ТДВ) передбачена можливість формування органу товариства не лише з фізичних осіб, але й виконання юридичною особою повноважень члена (членів) окремих органів управління. У випадках і на умовах передбачених Законом України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю» повноваження виконавчого органу може виконувати юридична особа, зареєстрована відповідно до законодавства України (особа, яка здійснює функції управління) (ч. 14 ст. 19) [191]. У відповідності до ст. 33 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» статутом резидента Дія Сіті - товариства з обмеженою або з додатковою відповідальністю може бути встановлено, що повноваження виконавчого органу такого резидента Дія Сіті виконує юридична особа, зареєстрована за законодавством України (особа, яка здійснює функції управління) [188].

Таким чином, формування органів корпоративного управління товариств капіталу виключно з фізичних осіб не є безумовною ознакою. В ТОВ у складі виконавчого органу відповідні функції безпосереднього управління може виконувати не тільки фізична особа, але й залучена юридична особа. Тому, зважаючи на вище зазначені обставини, не виключено, що в майбутньому до наглядових рад АТ можуть бути обрані як фізичні, так і юридичні особи.

Варто з'ясувати, до яких саме з органів товариства відноситься наглядова рада з точки зору наявних в теорії корпоративного та господарського права

класифікацій. І.В. Спасибо-Фатєєва відзначає, що усі органи утворюють систему, її структурні одиниці підпорядковані єдиній меті, взаємодіють і впливають один на одного [103, с. 96]. Ю.М. Жорнокуй слушно підкреслює, що товариство не може існувати без своїх органів, оскільки кожне з них об'єднує осіб для досягнення певного інтересу, а тому й виникає потреба узгодження дій цих суб'єктів (внутрішні відносини), тобто в існуванні органів і участі товариства у відносинах з третіми особами (зовнішні відносини) як єдиного суб'єкта [103, с. 102].

Органи товариства класифікуються за різними критеріями.

1. За складом колегіальні та одноособові органи. Наприклад, до одноособових органів відноситься корпоративний секретар [203]. Виконавчий орган товариства може бути як одноособовим, так і колегіальним. Навіть загальні збори, які, як правило, є колегіальним органом, можуть діяти як одноособовий орган у випадку належності всіх акцій АТ єдиному акціонеру (ч. 2 ст. 49 Закону).

Однак наглядова рада товариства завжди є колегіальним органом. На відміну від згаданих вище органів товариства наглядова рада одноосібно не може функціонувати. Відрізняється лише її кількісний та якісний склад в залежності від виду АТ та конкретного етапу розвитку вітчизняного корпоративного права.

2. За строком діяльності – постійно діючі органи, термін діяльності яких не встановлюється ні законодавством, ні установчими документами підприємства, та тимчасові органи, строк діяльності яких обмежений законодавством або установчими документами. До постійно діючих органів належать загальні збори, виконавчий орган, наглядова рада, корпоративний секретар тощо. Прикладом тимчасових органів є ліквідаційна комісія товариства, яка функціонує до моменту ліквідації товариства.

3. Органи товариства є такими, які діють безперервно та такі, які скликаються тільки з певною періодичністю.

Безперервно діючим органом є правління (директор) товариства, оскільки безпосередньо здійснює управління щоденною діяльністю товариства. Засідання наглядової ради проводяться за потреби з періодичністю, визначеною статутом

акціонерного товариства (ч. 1 ст. 75). Тому наглядова рада є періодично діючим органом, або іншими словами – періодично скликуваним органом.

4. За порядком формування: 1) виборні та 2) ті, що призначаються (призначувані). Питання відмежування (обрання) в вітчизняній теорії корпоративного права та корпоративного управління поки-що належно не досліджено. В Законі України «Про управління об'єктами державної власності», Законі України Про акціонерні товариства» вони вживаються переважно як взаємозамінні. Однак відмінності між цими поняттями в українському праві все ж є.

В теорії адміністративного та конституційного права виборні органи – це органи, які обираються певним колегіальним органом або безпосередньо громадянами. Призначувані органи – це такі органи товариства, які призначаються іншим одноособовим органом. Тобто критерієм розмежування є кількісний склад тих, хто обирає (призначає) : багатоосібність чи одноосібність.

Терміни "призначення" та "обрання" не є синонімами, оскільки визначають різні за змістом процедури (п. 2 Рішення КСУ №14-рп/2001). Разом з тим ні Конституція України, ні інші нормативно-правові акти не містять чіткого визначення понять "призначення" та "обрання" і не розмежовують їх за певними юридичними ознаками. Використання єдиного поняття для позначення різних за своєю природою правових механізмів заміщення посад та уточнення понять "призначення" і "обрання" є предметом законодавчого врегулювання (п. 4) [200].

Грамотичне тлумачення понять "призначення" та "обрання" дає змогу визначити їх відмінності. Під словом "призначення" розуміється розпорядження на право заміщення якоїсь посади, надання офіційного права займати якусь посаду, виконувати визначені обов'язки. Слово "обрання" тлумачиться як відбирання з багатьох за якою-небудь ознакою, виділення голосуванням для виконання певних обов'язків.

В акціонерному праві більшість органів товариства (за винятком загальних зборів, які не відносяться ні до виборних, ані до призначуваних, оскільки формуються безпосередньо з акціонерів) є виборними. Склад виконавчого

органу (голова та його члени) обирається (формується) наглядовою радою (п. 9 ч. 2 ст. 71 Закону).

Корпоративний секретар призначається на посаду наглядовою радою або радою директорів, якщо інше не передбачено статутом АТ (ч. 1 ст. 86 Закону). Хоча у наведеній правовій нормі використано термін «призначається», однак, фактично, йде мова про обрання, а не про призначення. По-перше, відбувається голосування колегіального органу (наглядової ради), який може обирати з-поміж декількох запропонованих (висунутих) кандидатур, а не призначати. По-друге, з п. 12 ч. 2 ст. 71 Закону компетенції наглядової ради впливає, що остання саме обирає, а не призначає на посади.

Водночас має місце також призначення на посади виконавчих та наглядових органів. У відповідності із Законом «Про управління об'єктами державної власності» Кабінет Міністрів України *призначає* на посаду та звільняє з посади голів виконавчих органів господарських товариств, у статутному капіталі яких 100 відсотків акцій (часток) належать державі (п. 4 ч. 1 ст. 6). До компетенції наглядової ради АТ, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, відноситься прийняття рішення про тимчасове відсторонення керівника від здійснення повноважень та *призначення* особи, яка тимчасово виконуватиме повноваження керівника (п. 6 ч. 1 ст. 11-4 Закону).

Таким чином, термін «призначення» використовується у випадку зайняття посади за імперативним розпорядженням суб'єкта владних повноважень (як у випадку з призначенням на посаду голови виконавчого органу АТ, частка держави в якому становить 100% на підставі п. 4 ч. 1 ст. 6 Закону «Про управління об'єктами державної власності»).

Тобто термін «призначення» найчастіше використовують тоді, коли суб'єктом волевиявлення є держава в особі уповноважених органів. В АТ, де є хоча б один інший акціонер (окрім держави), може йти мова тільки про «обрання», оскільки потенційно можливим є розходження їх інтересів, а відповідно висування ними різних кандидатур на зайняття відповідних посад.

Таким чином, держава може призначати і виконавчий орган, і членів наглядової ради. Тому і виконавчий орган, і наглядова рада АТ можуть бути «призначуваними», якщо 100% голосів відповідного АТ володіє держава.

Аналогічно мають місце певні особливості при формуванні виконавчих органів у АТ з одним акціонером. Повноваження загальних зборів здійснюються акціонером одноосібно. Обрання персонального складу наглядової ради або ради директорів здійснюється без застосування кумулятивного голосування (ч. 2-3 ст. 60 Закону). Тобто в цьому випадку немає змагання, певного вибору між кандидатурами, оскільки відсутня імовірність протиріччя інтересів.

Виборні органи – це органи, посадові особи яких обираються на певний строк безпосередньо акціонерами (учасниками) товариства або іншими органами. Наприклад, до виборних органів належить рада директорів.

Призначувані органи – органи АТ з єдиним акціонером, посадові особи яких призначаються на підставі імперативного розпорядження суб'єкта владних повноважень (що представляє державу) або іншого акціонера.

Наглядова рада може бути як виборним, так і призначуваним органом, оскільки:

1) у випадку наявності двох і більше акціонерів її члени обираються акціонерами під час проведення загальних зборів товариства (ч. 1 ст. 53 Закону). Порядок обрання може відрізнятися: шляхом кумулятивного голосування, або без застосування останнього. Однак в будь-якому випадку має місце процедура голосування та обрання;

2) у випадку володіння державою чи іншим акціонером 100% голосів має місце призначення, а не обрання;

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, некоректним з погляду правил законодавчої техніки вживати в Законі України «Про акціонерні товариства» термін «призначення» стосовно формування складу не лише наглядової ради, але й інших органів товариства.

Тому пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 59 Закону та викласти її в такій редакції: «Кількісний склад виконавчого органу, порядок *обрання* його членів визначаються статутом акціонерного товариства».

А також пропонуємо внести зміни до абз. 2 ч. 2 ст. 77 Закону: «Будь-які пропозиції щодо *обрання* посадових осіб товариства, *обрання* яких належить до компетенції наглядової ради відповідно до закону чи статуту АТ, мають бути попередньо погоджені комітетом з питань призначень».

5. В.В. Щербаков класифікує органи товариства за компетенцією – органи, які волю утворюють або які її виявляють. У діяльності перших відбувається формування волі корпорації (загальні збори, наглядова рада, виконавчий орган в окремих випадках). Другі створюються для одночасного вираження цієї волі зовні, тобто у відносинах із третіми особами – учасниками господарського обігу (виконавчі органи) [233, с. 10]. Виходячи з цієї класифікації, наглядова рада відноситься до волеутворюючих органів.

6. О.В. Гарагонич виділяє вищий орган (загальні збори), виконавчий (правління, дирекція тощо), наглядовий (наглядова рада), контрольний (ревізійна комісія), інші органи, утворення яких передбачено статутом [64, с. 151]. Фактично йде мова про поділ органів за характером виконуваних ними функцій. І в рамках цього поділу раду відносять до наглядових органів, певною мірою проводячи відмежування від контрольних, до яких відносить ревізійну комісію (на сьогодні служба внутрішнього аудиту – *прим. автора*), що здійснює перевірку фінансово-господарської діяльності товариства.

В теорії корпоративного права мають місце різні точки зору щодо системи органів товариства та зокрема системи органів корпоративного управління товариством. З одного боку усталеною є думка про «тріаду» органів корпоративного управління (за дворівневої системи корпоративного управління) – загальні збори, виконавчий орган (правління), наглядова рада. З іншого боку наглядову раду відносять до контрольних органів.

За особливостями здійснюваних функцій виділяють органи управління та органи контролю. Виконавчий орган є типовим управлінським органом. Органом

контролю свого часу була ревізійна комісія, оскільки до її повноважень належала виключно перевірка фінансово-господарської діяльності товариства. До органів контролю більшість вчених [231, с. 125; 130, с. 146; 69, с. 101] також зараховують наглядову раду, оскільки остання здійснює внутрішній контроль у товаристві.

Однак дане твердження, напевно, можна було б віднести до аксіом вітчизняного корпоративного права в період, коли базовим правовим актом був Закон України «Про господарські товариства». Втім якщо оцінювати наглядову раду в рамках чинного Закону «Про акціонерні товариства», то досить складно стверджувати, що наглядова рада є виключно контрольним органом. Варто навести думку С.В. Щоки про те, що роль наглядових рад трансформувалася, оскільки тепер вона функціонує за змішаною моделлю, виступаючи одночасно як контрольний і стратегічний орган управління [241, с. 268].

В компетенції наглядової ради поєднуються як контрольні повноваження (здійснення контролю за своєчасністю надання (оприлюднення) товариством достовірної інформації про його діяльність відповідно до законодавства (п. 15 ч. 1 ст. 71 Закону), розгляд звіту виконавчого органу та затвердження заходів за результатами його розгляду (п. 16), затвердження та надання рекомендацій загальним зборам за результатами розгляду аудиторського звіту суб'єкта аудиторської діяльності щодо фінансової звітності товариства (п. 19), тощо), так і ті, які до контрольних повноважень не належать, тобто ті, через які не реалізується функція контролю, зокрема прийняття рішення про розміщення товариством інших, ніж акції, цінних паперів (п. 6 ч. 1 ст. 71), прийняття рішення про викуп розміщених товариством інших, ніж акції, цінних паперів (п. 7), затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених цим Законом (п. 8) та інші.

Таким чином, наглядова рада, на відміну від колись ревізійної комісії, не є виключно контрольним органом, а контрольньо-управлінським.

Слід вести мову про корпоративне управління в широкому та вузькому розумінні. Ця теза детально аргументована в науці державного управління.

Державне управління в широкому розумінні – це сукупність усіх видів діяльності усіх органів держави, тобто означає фактично всі форми реалізації державної влади в цілому. Іншими словами, державне управління в широкому розумінні характеризує всю діяльність держави за організуючим впливом зі сторони спеціальних суб'єктів права на суспільні відносини.

У вузькому сенсі державне управління являє собою діяльність держави в особі спеціальних державних органів - органів виконавчої влади. На думку В. Б. Авер'янова, під державним управлінням потрібно розуміти особливий та самостійний різновид діяльності держави, що здійснює окрема система спеціальних державних органів – органів виконавчої влади [70, с. 6]. Державне управління тривалий час визначалось як виконавчо-розпорядча діяльність органів державної виконавчої влади, котра виявляється у безпосередньому повсякденному й оперативному впливові на різноманітні суспільні відносини у країні [97, с. 413].

І.В. Спасибо-Фатєєва, О.Р. Кібенко та В.І. Борисова зазначають, що широке трактування поняття «корпоративне управління» виходить далеко за межі правових досліджень та потребує врахування сукупності політичних, економічних та соціальних чинників, що стосуються, зокрема: наявності ринків продукції, фінансів, цінних паперів, послуг тощо та усталеності й ефективності ринкових механізмів; зацікавленості як суспільства в цілому, так і окремих його верств не тільки в інвестуванні коштів, а й у джерелах цього інвестування; участь в структурах транснаціональних корпорацій з їх різноманітними внутрішніми та зовнішніми зв'язками, моделюванням управління та впливом не тільки на українські ринки, а й на різні сфери соціального, економічного, правового та майже політичного буття тощо.

У вузькому розумінні під корпоративним управлінням слід розуміти систему виборних та призначених органів, які здійснюють управління діяльністю підприємницького товариства (корпорації), що відображає баланс інтересів усіх учасників корпоративних відносин, а також його менеджерів та

кредиторів і спрямована на одержання максимально можливого прибутку від діяльності товариства [222].

На думку В.М. Ніколенка, під корпоративним управлінням слід розуміти систему правовідносин (корпоративних, членських) організаційного, майнового та немайнового характеру, що складаються між засновниками, учасниками товариства (або особами, що їх представляють) та його органами чи посадовими особами з приводу організації діяльності господарського товариства та контролю за нею в межах реалізації корпоративних прав їх власників [135, с. 101].

Видається, у широкому розумінні під корпоративним управлінням можна розуміти діяльність усіх управлінських органів товариства, що чинять організуючий вплив на корпоративні (членські) правовідносини, господарську діяльність товариства у правовідносинах з третіми особами. Тому в широкому розумінні усі три органи (загальні збори, виконавчий орган (правління), наглядова рада) реалізують корпоративне управління, оскільки кожен з них в рамках своєї компетенції чинить організуючий вплив на правовідносини як всередині товариства, так і правовідносини товариства з третіми особами (контрагентами, органами державної влади тощо).

У вузькому розумінні, якщо управління тільки зводиться до щоденного безпосереднього керівництва господарською діяльністю товариства, то таким управлінським органом є лише виконавчий орган (правління).

В літературі для відмежування вузького і широкого розуміння корпоративного управління використовують поняття стратегічного (наглядова рада) та оперативного (виконавчий орган (правління)) управління.

Таким чином, управління в АТ варто виділяти у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це управлінська діяльність загальних зборів, виконавчого органу (правління), наглядової ради. У вузькому розумінні – це діяльність виключно виконавчого органу товариства стосовно щоденного безпосереднього керівництва господарською діяльністю товариства.

Функції наглядової ради. З урахуванням ролі наглядової ради доцільним видається проаналізувати функції, які виконує наглядова рада. Функціональне

призначення наглядової ради як органу управління АТ пов'язується з необхідністю здійснення контролю за діяльністю правління. Наглядова рада є органом товариства, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та законом, контролює та регулює діяльність правління [127, с. 99].

У відповідності з Принципами корпоративного управління до основних функцій наглядової ради належать:

а) забезпечення реалізації та захисту прав акціонерів;

б) ухвалення стратегії товариства, основні плани дій, політику управління ризиками, затвердження річного бюджету, бізнес-планів товариства та здійснення контролю за їх реалізацією;

в) забезпечення офіційності та прозорості процедури висунення та обрання членів виконавчого органу, затвердження умов договорів, що укладаються з головою та членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди у відповідності з довгостроковими інтересами товариства та його акціонерів, та визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу;

г) здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства, у тому числі забезпечення підготовки повної та достовірної публічної інформації про товариство;

г) здійснення контролю за запобіганням, виявленням та врегулюванням конфлікту інтересів посадових осіб органів товариства, у тому числі за використанням майна товариства в особистих інтересах та укладення угод з пов'язаними особами;

д) здійснення контролю за ефективністю управління товариством та, у разі потреби, внесення відповідних змін;

е) забезпечення цілісності системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності товариства, включаючи незалежний аудит, а також за наявністю необхідних систем контролю, зокрема, систем управління ризиками, фінансового та операційного контролю за дотриманням законодавства та відповідних стандартів (п. 3.1.3) [182].

В.С. Щербина та О.Ю. Волкович зазначають, що функції наглядової ради поділяються на контрольні у сфері управління та контрольні у сфері господарської діяльності товариства. У першій сфері рада затверджує голову правління, за його поданням – членів правління, аналізує дії правління щодо управління товариством. У другій сфері рада розглядає та аналізує звіти правління, ревізійної комісії товариства; аналізує дії правління щодо реалізації інвестиційної, технологічної та цінової політики; додержання товариством номенклатури товару (послуг); є ініціатором позачергових ревізій та аудиторських перевірок господарських і фінансових результатів роботи товариства; погоджує операції товариства щодо розпорядження майном на визначену статутом суму; вносить засновнику і зборам пропозиції з питань діяльності товариства. Рада не має права втручатися в оперативні дії товариства [236, с. с. 84-85; 63, с. 182-183].

На думку О.М. Вінник, функціями наглядової ради є: 1) захисна (захист прав акціонерів товариства); 2) контрольна, яка полягає в контролі за діяльністю виконавчого органу; 3) регулівна (зокрема через право наглядової ради приймати внутрішні правові акти); 4) організаційна (організація проведення загальних зборів, тощо) [61, с. 153-154].

А.В. Чайковська виділяє наступні функції наглядової ради: 1) визначення корпоративної стратегії; 2) здійснення контролю за діяльністю правління; 3) запобігання конфлікту інтересів; 4) збалансування конкуруючих вимог до товариства [231, с. 127].

Слід погодитися з виділенням вище зазначеними авторами функції *контролю*. Остання є безумовно ключовою функцією, яку покликана виконувати наглядова рада, оскільки виконавчий орган не може її реалізувати, бо це суперечить його правовій природі, а загальні збори, хоча й можуть, однак для них виконання цієї функції є технічно достатньо складно з об'єктивних причин.

Визначення корпоративної стратегії фактично є різновидом реалізації *управлінської функції*, оскільки визначення стратегії можна розуміти як скерування товариства до здійснення господарської діяльності в певному

напрямку (переорієнтація виробництва, розширення виробництва тощо). Втім дійсно саме цей різновид функції управління набрав за останні роки особливого значення та ваги в діяльності наглядової ради. Результати дослідження VCG свідчать, зокрема, про зміщення фокусу наглядових рад з обговорення поточних адміністративних завдань на роботу над стратегічними орієнтирами. Відповідно до цього дослідження в минулому на обговорення адміністративних питань наглядова рада витрачала 45 % свого часу, а наразі – 15 %, натомість, якщо раніше на опрацювання стратегії орган виділяв 15 % робочого часу, то тепер – 40 % [39].

На жаль, автор, виділяючи функцію запобігання конфлікту інтересів, не надає роз'яснення стосовно сторін конфлікту. Очевидно мається на увазі про потенційно можливі корпоративні конфлікти між акціонерами (учасниками, засновниками) а також між акціонерами та посадовими особами виконавчого органу (правління). Однак на практиці наглядова рада сама досить часто стає суб'єктом конфлікту, про що свідчить вітчизняна судова практика. Видається, краще вести мову не про функцію запобігання конфлікту інтересів, а про функцію захисту інтересів акціонерів. Наприклад, наглядова рада може обрати представника для подання позову (в тому числі непрямого позову) до посадових осіб виконавчого органу (правління) про стягнення з останнього збитків за завдану інтересам акціонерів (учасників, засновників) шкоду. До повноважень наглядової ради також відноситься прийняття рішення про припинення повноважень керівника виконавчого органу (п. 13 ч. 1 ст. 71), керівника підрозділу внутрішнього аудиту (п. 13 ч. 1 ст. 71).

Так само, стосовно виділеної вище згаданим автором функції збалансування конкуруючих вимог до товариства, йдеться, як видається, про функцію захисту інтересів акціонерів.

На нашу думку, слід вести мову не лише про захист, але одночасно й про охорону прав та інтересів акціонерів наглядовою радою. Адже «захист» та «охорона» суб'єктивних прав не є тотожними поняттями, хоча й тісно пов'язані між собою, іноді настільки, що в законодавстві їх ототожнюють. Наприклад,

коли йдеться про захист прав акціонерів, то чисельні способи захисту, про які зазначається в принципах корпоративного управління та деяких інших актах м'якого права, насправді є заходами охорони, адже вони покликані запобігти порушенню корпоративних прав, а не відновити ці права або інакше зреагувати на зроблене порушення.

Однак існує відмінність між категоріями «охорона» та «захист». Варто погодитися з І.В. Спасибо-Фатєєвою, що охорона припускає превентивні засоби відвернення посягань на суб'єктивні права, натомість захист полягає в правовому реагуванні на правопорушення, яке вже відбулося; він припускає юридичну відповідальність та інші засоби компенсаційно-відновлювального характеру [221, с. 153].

Охорона корпоративних прав акціонерів, товариства, включає в себе систему засобів організаційно-процедурного характеру, направлених на попередження порушення корпоративних прав за допомогою контролю, погоджень, закріплення процедур, тощо.

О.В. Регурецька під охороною прав акціонерів у цивільному праві розуміє сукупність способів, спрямованих на забезпечення реалізації закріплених правовими нормами суб'єктивних прав акціонера, зокрема, права власності на акцію та корпоративних (майнових і немайнових) прав із акцій у їх позитивному розвитку, а також способів, передбачених правовими нормами (захисного характеру) і спрямованих на відновлення порушених прав акціонерів або їх визнання або компенсацію збитків особам, які їх зазнали. Отже, правовий захист є складовою частиною категорії правової охорони [194, с. 6].

У працях більшості згаданих авторів залишається поза увагою *регулятивна функція*. Однак слід погодитися з О.М. Вінник щодо того, що серед функцій ради присутня також і регулівна.

Регулівна функція притаманна не всім органам товариства. Термін «регулювання» (від лат. *regula* – планка, правило) означає впорядкування, введення в певні межі шляхом впливу на певний об'єкт. Регулювання правовідносин – це процес впорядкування відносин (корпоративних, членських

тощо) за допомогою права, що здійснюється певним суб'єктом за допомогою правових засобів. Як правило, на локальному рівні таке впорядкування відбувається шляхом прийняття актів локальної правотворчості.

До прикладу, загальні збори затверджують положення про загальні збори, наглядову раду або раду директорів, а також вносять зміни до них (п. 12 ст. 39 Закону), затверджують положення про винагороду членів наглядової ради або ради директорів та виконавчого органу АТ (п. 13 ст. 39 Закону). Тим самим вони здійснюють регулювання порядку обрання, функціонування згаданих органів, порядку відсторонення, припинення їх повноважень.

Наглядова рада також здійснює регулювання діяльності органів товариства шляхом прийняття правових актів локального характеру. Зокрема до компетенції наглядової ради відноситься затвердження внутрішніх положень, якими регулюється діяльність товариства, крім тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно з Законом (п. 1 ч. 2 ст. 71 Закону).

Тому, на нашу думку варто виділити наступні функції: 1) контрольна функція; 2) управлінська функція; 3) функція охорони та захисту інтересів товариства та акціонерів; 4) регулятивна функція.

Дефініція. З'ясувавши сукупність функцій, які виконує наглядова рада врешті можна перейти до визначення самого поняття. Перш за все доцільно приділити увагу трактуванню наглядової ради в теорії права та основних актах корпоративного законодавства України.

Наглядова рада – це колегіальний орган, група осіб з числа інвесторів організації, які контролюють організацію. В Оксфордському економічному словнику подається таке визначення: «Наглядова рада – це колегіальний орган у межах дворівневої системи корпоративного управління, який визначає політику компанії в цілому та представляє інтереси як акціонерів, так і співробітників» [6, с. 419].

В Принципах корпоративного управління не розкривається поняття наглядової ради, однак її правова природа та призначення як органу управління деталізується в п.3.1.1. Принципів [182], а саме зазначається, що наглядова рада

забезпечує стратегічне керівництво діяльністю товариства, контроль за діяльністю виконавчого органу та захист прав усіх акціонерів. Ефективне управління передбачає систему звітності наглядової ради перед загальними зборами товариства.

В одній із попередніх редакцій ЦК України до внесення змін пов'язаних із запровадженням дворівневої системи корпоративного управління закріплювалося, що в АТ може бути створена наглядова рада, яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів товариства (ч. 1 ст. 160 ЦК України).

Найбільш деталізовано формулюється поняття наглядової ради в Законі України «Про акціонерні товариства». Відповідно до ч. 1 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що здійснює захист прав усіх акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом АТ та цим Законом, здійснює управління товариством, а також контролює та регулює діяльність його виконавчого органу [187]. Відповідно до Закону України «Про інститути спільного інвестування» наглядова рада корпоративного фонду є органом, що здійснює захист прав учасників корпоративного фонду, та відповідно до цього Закону і статуту корпоративного фонду здійснює нагляд за діяльністю корпоративного фонду і виконанням умов регламенту, інвестиційної декларації та договору про управління активами корпоративного фонду (ч. 1 ст. 33).

Таким чином, у порівнянні з Принципами корпоративного управління та ЦК України акцентується увага не лише на захисті прав акціонерів та провідній ролі у виконанні контрольної функції, але й на виконанні частково управлінських функцій у товаристві.

А.В. Мягкий звертає все ж увагу на неточності вищезазначеного нормативного положення, адже компетенція наглядової ради може встановлюватися не лише статутом, а й іншими внутрішніми документами товариства – положенням про наглядову раду АТ або будь-яким іншим документом, затвердженим загальними зборами. Це має істотне значення,

оскільки на практиці досить рідко правовий статус наглядової ради повністю визначається статутом, а найчастіше – затверджується загальними зборами у формі окремого документу [130, с. 215].

На нашу думку, легальне визначення наглядової ради можна взяти за основу. В ньому (у порівнянні з попередніми редакціями Закону) слушно відзначено не тільки провідну функцію наглядової ради – контрольну, але й враховано, що наглядова рада здійснює регулювання, захист та управління.

Однак варто відзначити, що легальна дефініція все ж не в повній мірі відображає сутність цього органу на сьогодні.

По-перше, важливо підкреслити, що наглядова роль покликана захищати права не тільки всіх акціонерів, але й товариства в цілому. Це простежується саме на прикладі залучення незалежних членів наглядової ради. Останні не є представниками акціонерів, а тому не зв'язані в процесі виконання своїх повноважень певними вказівками акціонерів. Загальносвітова тенденція до залучення незалежних акціонерів пов'язана з необхідністю врахування інтересів не тільки акціонерів, а значно ширшого кола осіб: товариства в цілому, держави, інвесторів.

По-друге, слід відзначити, що не зовсім вдало є лише акцентування уваги на захисті прав акціонерів, товариства. Важливо відмітити, що наглядова рада захищає не тільки права, але й інтереси товариства. КСУ у Рішенні № 18-рп/2004 у справі про охоронюваний законом інтерес зазначив, що у більшості випадків *легітимні інтереси* АТ формулюються його вищими органами і захищаються в суді не окремим акціонером, індивідуальні інтереси якого можуть суперечити як інтересам інших акціонерів, так і законним інтересам усього товариства, а правлінням чи наглядовою радою АТ (п. 4.2.) [201].

І. Венедиктова аргументує, що інтерес не можна ототожнювати із суб'єктивним правом [59, с. 113]. Корпоративний інтерес знаходиться поза межами суб'єктивного корпоративного права [215].

В Законі хоча й не розкривається визначення законного інтересу (корпоративного інтересу), однак неодноразово згадується про законний інтерес

акціонера (ч. 1 ст. 61, ч. 7 ст. 50 Закону), інтереси товариства (ч. 1 ст. 45 Закону) і навіть інтереси кредиторів (ч. 5 т. 89 Закону).

Найкраще відображає аргументовану нами тезу про «захист інтересів» зміст ч. 5 ст. 89 Закону. Посадові особи (в тому числі наглядової ради) товариства зобов'язані діяти у такий спосіб, який, на їхнє добросовісне переконання, з найбільшою ймовірністю сприятиме досягненню успішних результатів діяльності товариства на користь усіх його акціонерів. Якщо цілі товариства включають інші цілі, крім отримання прибутку акціонерами, для цілей цієї частини під сприянням досягненню успішних результатів діяльності товариства розуміється досягнення також таких цілей. Посадові особи товариства мають, за певних обставин, враховувати інтереси кредиторів товариства чи діяти в їхніх інтересах (ч. 5 ст. 89).

Хоча у вище наведеній нормі використовуються інші терміни – «користь акціонерів», «цілі товариства», однак з тлумачення відповідних положень випливає, що йдеться саме про інтереси акціонерів, інтереси товариства. Тобто законні інтереси акціонерів, акціонерного товариства є об'єктом правового регулювання. І наглядова рада є найпершим органом, який покликаний захищати їх інтереси.

По-третє, слід врахувати, що наглядова рада захищає інтереси також і працівників. Це випливає з низки положень Закону. У засіданні наглядової ради з правом дорадчого голосу можуть брати участь представники уповноваженого трудовим колективом органу, який підписав колективний договір від імені трудового колективу (ч. 1 ст. 75 Закону). У випадку придбання акцій ПАТ за наслідками придбання контрольного пакета акцій наглядова рада або рада директорів має поінформувати про оферту представників працівників товариства, а якщо таких представників немає – усіх працівників у спосіб, визначений внутрішніми документами товариства (ч. 4 ст. 94 Закону). Наглядова рада має затвердити та оприлюднити на веб-сайті товариства документ, що міститиме висновок щодо оцінки впливу оферти на інтереси товариства, передусім на працевлаштування працівників (ч. 8 ст. 94 Закону).

В підрозділі 2.1 буде обґрунтовано необхідність залучення працівників до складу ради, оскільки їх інтереси не тотожні інтересам товариства, і саме наглядова рада є тим органом, який повинен захищати їх інтереси.

І, по-четверте, слід погодитися з думкою О.А. Беяневич та А.В. Мягкого про те, що правове становище наглядової ради регулюється не тільки нормативно-правовими актами та статутом товариства. Закріплені в них положення часто деталізуються у різноманітних інших актах товариств, передовсім у положеннях. Варто навести, як приклади, Положення про наглядову раду акціонерного товариства “Українська залізниця” [147], Положення про наглядову раду АТ “Державний ощадний банк України” [148], Положення про ПАТ «Страхова компанія ТАС» [193], Положення про наглядову раду АТ «Акцент-Банк» [146] тощо.

Однак регулювання діяльності рад чи їх структурних підрозділів не обмежується виключно положеннями про наглядову раду. Певні правила містяться також в положеннях про комітети (наприклад, Положення про комітет наглядової ради ПАТ «Експортно-кредитне агентство» з питань призначень та визначення винагороди посадовим особам [145], Положення про комітет з питань аудиту Наглядової ради ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України» [144] тощо) та інших актах товариств. Тому фактично йде мова про регулювання не лише положеннями, а загалом актами локальної правотворчості.

Тому з врахуванням вищенаведеного пропонуємо наступну дефініцію наглядової ради:

Наглядова рада АТ – це орган корпоративного управління товариства, що здійснює контроль та регулювання діяльності виконавчого органу, в межах компетенції, визначеної Законом, статутом та іншими актами локальної правотворчості здійснює управління товариством, а також захист прав та інтересів товариства, акціонерів, інвесторів та працівників товариства.

1.3. Правове становище наглядової ради за кордоном

Зважаючи на процес гармонізації вітчизняного акціонерного права з правом ЄС доцільним є вивчення передовсім досвіду його держав-членів. Однак варто відзначити, що в значній їх частині (Франція, Іспанія, Нідерланди тощо) сформувались однорівневі системи корпоративного управління без чіткого розподілу виконавчих і наглядових функцій між органами корпоративного управління. Системи корпоративного управління з окремим органом нагляду набули поширення переважно в Центральній та Східній Європі (Німеччина, Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина та інші) [93, с. 238].

Досвід Німеччини безумовно є вартим уваги, адже саме її модель корпоративного права було взято за основу [84] при розробці Закону України «Про господарські товариства», який став базою для формування сучасного корпоративного права та корпоративного управління в Україні. Акціонерне право Австрії, хоч і повністю базується на німецькій теорії корпоративного права, однак містить ряд особливостей, що варті аналізу.

Правове становище наглядової ради в Польщі доречно розглянути з тих причин, що польська система корпоративного управління в другій пол. XX ст. формувалась під сильним впливом соціалістичного права [91, с. 49]. Тому на етапі підготовки до вступу в ЄС (2004р.) перед нею постали ті самі виклики в аспекті необхідності узгодження корпоративного управління з *acquis communautaire*, перед якими опинилося на сьогодні вітчизняне корпоративне право.

Досвід Китайської Народної Республіки важливий тим, що ця країна розвивається й надалі на соціалістичних засадах, втім її економіка належить до одних з найбільш розвинутих, в тому числі завдяки ефективному корпоративному управлінню. В Китаї першопочатково сформувалась дворівнева система корпоративного управління на основі німецької моделі і лише нещодавно було запроваджено можливість однорівневої системи управління

товариством. Тож тенденції схожі, а паралелі у генезисі корпоративного управління в Китаї та Україні є очевидними.

І, врешті, вартим уваги є також вивчення досвіду розвитку корпоративного управління та місця наглядової ради в ньому в одній із країн пострадянського правового простору, зважаючи на спільність витоків правого регулювання, схожість тих соціально-економічних проблем, які постали перед колишніми республіками. Слід зауважити, що частина з колишніх радянських республік (наприклад, Казахстан) обрали однорівневу систему корпоративного управління для АТ. Тому увагу варто зосередити на тих системах права, які сприйняли дворівневу систему корпоративного управління. Саме тому, зупинимося на аналізі правового досвіду Узбекистану, який у порівнянні з багатьма іншими країнами колишнього Радянського Союзу демонструє високі показники економічного зростання.

Німеччина. Розглянемо особливості діяльності наглядової ради в Німеччині, яка вважається класичним зразком дворівневої моделі корпоративного управління з чітким розподілом функцій між виконавчим та наглядовим органом.

В Німеччині запроваджено наглядову раду в АТ ще з кін. ХІХ ст., коли держава відмовилася від своєї концесійної системи, тобто схвалення та нагляду за корпораціями з боку держави, і запровадила обов'язкову наглядову раду для всіх без виключення АТ, таким чином перекинувши свій обов'язок за контролем над товариствами капіталу на наглядову раду. І по сьогодні німецький законодавець категорично відмовляється надавати акціонерам можливість вибору між двома системами корпоративного управління. Однією з причин для цього, на думку Клауса Хопта, є традиційний для корпоративного права Німеччини принцип співучасті працівників, який досить складно «вмонтувати» в однорівневу систему корпоративного управління [26].

Правове становище наглядової ради регулюється Законом про акціонерні товариства [1], у відповідності з яким функції між органами управління чітко розділені, і при цьому наглядовій раді відведено провідну роль в товаристві.

Сьогодні близько 60 відсотків акцій 30 найбільших німецьких АТ належать інституційним інвесторам, більше половини з яких розташовані за кордоном [12]. Інституційні інвестори, як правило, володіють невеликими пакетами, що становлять менше 5 відсотків акцій компанії. Таким чином, зростання частки власності інституційних інвесторів у Німеччині ще більше сприяє дрібненню в структурі власності, необхідності охорони і захисту прав міноритарних акціонерів. За таких умов роль наглядової ради ще більше зростає.

У порівнянні з правом інших країн німецьке корпоративне право встановлює більш жорсткі вимоги стосовно складу наглядової ради. Членами наглядової ради можуть бути виключно фізичні особи. При цьому член наглядової ради не може мати більше 10 повноважень у наглядовій раді в інших підприємницьких товариствах. Більше того на рівні дискусій щодо реформи обґрунтовується обмежити максимальну участь у наглядових радах не більше п'яти одночасно, а Кодекс корпоративного управління Німеччини взагалі рекомендує лише три (за винятком груп компаній) (п. 5.4.5 Кодексу корпоративного управління Німеччини).

Одними із останніх змін (2009р.) було закріплено, що особа не може бути членом наглядової ради, якщо вона була членом правління того самого товариства, зареєстрованого на біржі, протягом останніх двох років, за винятком випадків, коли вона була обрана за висуненням акціонерів, які володіють більше ніж 25 відсотками акцій компанії з правом голосу. Це положення припинило колишню поширену практику переходу одразу з посади в правлінні на посаду голови наглядової ради [26].

Мінімальна кількість членів наглядової ради – три особи. Положення статуту можуть визначити більше число осіб за умови, що воно ділиться на три. Максимальна кількість членів наглядової ради залежить від розміру статутного капіталу АТ. Якщо розмір статутного капіталу до 1,5 млн. євро, то максимальне число членів наглядової ради – 9 осіб; якщо розмір статутного капіталу понад 1,5 млн. євро, то максимальне число членів наглядової ради – 15 осіб; якщо розмір статутного капіталу понад 10 млн. євро, то максимальне число членів

наглядової ради – 21 особа. У Німеччині наглядова рада – обов'язковий орган навіть для невеликих акціонерних товариств.

Членом наглядової ради може бути тільки фізична, повністю дієздатна особа. Член наглядової ради не може бути одночасно членом правління, а також заступником члена правління [114, с. 101].

Відповідно до Закону про спільне управління 1976 р., корпорації з понад 2000 працівників підпадають під квазіпаритетне спільне управління. Квазіпаритет означає, що і члени наглядової ради, які є представниками акціонеру, і члени наглядової ради, які представляють інтереси працівників, мають однакову кількість місць у наглядовій раді, але у випадках рівності голосів голова наглядової ради має подвійний голос. Близько 280 акціонерних товариств і всього 700 компаній підпадають під дію правила квазіпаритетного голосування [36, с. 256].

Крім квазіпаритетної співучасті працівників, існують ще дві інші форми співуправління. Близько 695 акціонерних корпорацій і загалом 1500 компаній підпадають під дію принципу співуправління з квотою працівників на рівні однієї третини.

Але існує й повне паритетне співуправління, тобто участь працівників в складі наглядової ради на повністю паритетних засадах з тією частиною членів наглядової ради, яка формується з числа представників товариства. Це є обов'язковим для вугільних, залізорудних і металургійних компаній і під тиском профспілок було збережено законодавчими органами навіть для тих компаній, які вже більше не працюють у цих секторах. У разі повного паритетного спільного управління закон передбачає додаткового незалежного члена, 21-го, який віддає вирішальний голос у випадку ситуації, коли голоси за прийняття рішення розподілилися порівну. Кількість компаній із повним паритетним співуправлінням є загалом незначною, однак відповідний різновид співучасті присутній саме в тих галузях економіки Німеччини, які відіграють одну з вирішальних ролей.

Незалежні директори не є обов'язковими відповідно до Закону про акціонерні товариства Німеччини ні в правлінні, ні в наглядовій раді. Але з 2005 р. у випадку компаній, які орієнтуються на ринок капіталу, принаймні один член наглядової ради повинен мати експертні знання у сфері бухгалтерського обліку або річного аудиту [26].

На членів наглядової ради поширюється заборона щодо суміщення посад. Вони не можуть обіймати посаду члена виконавчого органу товариства, а також його заступника, прокуриса чи комерційного представника, уповноваженого на ведення всіх справ товариства. За виняткових обставин наглядова рада може призначити одного із своїх членів на посаду заступника члена виконавчого органу тільки у разі його відсутності чи неможливості виконання своїх обов'язків на строк до одного року. У цьому випадку член наглядової ради не може здійснювати діяльність як член наглядової ради [88, с. 67].

Членів наглядової ради може бути в будь-який час відкликано. Для ухвалення відповідного рішення необхідна кваліфікована більшість голосів, яка становить не менше $3/4$ голосів присутніх учасників. Передання членом наглядової ради своїх повноважень іншим особам не допускається (ч. 5 ст. 111 Закон про АТ).

Діяльність наглядової ради в акціонерних товариствах регулює Закон Німеччини про акціонерні товариства (1965). У Німеччині функції управління компанією покладені на виконавчий орган, і функції ці дуже чітко закріплені законодавством і не перетинаються з функціями наглядової ради, які покликані контролювати діяльність компанії [113]. Більш того, члени виконавчого органу не можуть в один і той же час бути членами наглядової ради.

Наглядова рада контролює ведення справ АТ, має право перевіряти торгові книги товариства, майнові об'єкти, залучати до роботи експертів. Ведення справ не може бути доручено наглядовій раді.

У засіданнях наглядової ради та її комітетів не повинні брати участь особи, що не входять ні в наглядову раду, ні в правління. Члени наглядової ради

обираються загальними зборами акціонерів. Наглядова рада повинна проводити два засідання кожних півроку.

Однак Закон Німеччини про акціонерні товариства (1965) встановлює, що статут або наглядова рада повинні передбачити право наглядової ради затверджувати певні види правочинів. Власні завдання наглядова рада не може дозволяти виконувати іншим особам [113, с. 48].

Процедура прийняття рішень членами наглядової ради у порівнянні з правлінням досить деталізована. Законом чітко регулюється порядок скликання, голосування та прийняття рішень наглядовою радою.

Засідання наглядової ради проводяться не рідше двох разів за півріччя. Позачергове скликання наглядової ради можливе з ініціативи будь-кого з її членів або виконавчого органу. У цьому випадку наглядова рада збирається протягом двох тижнів після оголошення про скликання. Якщо наглядова рада не скликана на вимогу її члена чи виконавчого органу, він має право самостійно її скликати, зазначивши завчасно порядок денний (ст. 110).

Укладення окремих видів правочинів можливе тільки у випадку схвалення наглядовою радою. Перелік таких правочинів визначається або статутом або за рішенням наглядової ради (ч. 4 ст. 111 Закон про АТ). Разом з тим з метою реалізації принципу стримування і противаг у випадку відмови наглядової ради у схваленні правочину закріплюється можливість винести відповідне питання на розгляд зборів товариства [88, с. 68]. Для схвалення правочину зборами товариства вимагається кваліфікована більшість голосів – $\frac{3}{4}$ голосів учасників, які брали участь у зборах (ч. 2 ст. 111).

Таким чином, визначальними рисами наглядової ради німецьких АТ є:

- 1) співучасть працівників в управлінні товариством;
- 2) незначний вплив (у порівнянні з іншими країнами ЄС) англо-американської моделі корпоративного управління;
- 3) деталізована процедура порядку скликання наглядової ради.

Польща. Основним джерелом правового регулювання становища наглядової ради в Польщі є Кодекс торгівельних товариств (*Kodeks spółek*

handlowych). У порівнянні з німецькими роль наглядової ради в польських АТ є менш суттєвою. До прикладу, як у Польщі, так і в Німеччині наглядові ради зобов'язані затверджувати окремі дії правління. У Німеччині перелік цих дій ширший. Крім того, у Польщі, коли наглядова рада відмовляється затверджувати певні дії правління, то правління може звернутися за схваленням загальних зборів акціонерів. Це послаблює становище наглядових рад у Польщі у порівнянні з Німеччиною [18, с. 156].

На відміну від українського акціонерного права в Польщі відсутня можливість вибору між однорівневою та дворівневою системами корпоративного управління. Однак, крім класичного АТ, закріплена спрощена форма АТ – просте акціонерне товариство (*prosta spółka akcyjna*), однієї з основних рис якого є відсутність вимоги обов'язкового створення наглядової ради. Таким чином, у разі прийняття рішення засновниками про заснування спрощеного АТ та утворення однорівневої системи корпоративного управління достатньо обрання лише виконавчого органу (ст. 300-68 – 300-72 КТТ) [27].

Стосовно складу та порядку формування, слід відзначити, що у Польщі наглядова рада у ПрАТ складається щонайменше з трьох членів, а у ПАТ – не менше п'яти членів, які обираються та відкликаються загальними зборами акціонерів, якщо у статуті товариства не визначено іншого. Строк повноважень членів наглядової ради не може перевищувати п'ять років (ст. 386 КТТ).

Наглядова рада здійснює постійний нагляд за діяльністю товариства в усіх сферах його діяльності (§ 1 ст. 382 КТТ); крім того виконує низку суттєвих повноважень пов'язаних з представленням акціонерів. Рада призначає та відкликає членів правління (§ 4 ст. 368 КТТ), визначає розмір їх винагороди (ст. 378 КТТ), представляє товариство в угодах і спорах з членами правління (§ 1 ст. 379 КТТ), з важливих приводів може також тимчасово відсторонити членів правління від виконання ними повноважень та делегувати власних членів до тимчасового, але не довше ніж 3 місяці, виконання повноважень члена правління (§ 1 ст. 383 КТТ). Рада може вимагати скликання та самостійно скликати загальні

збори акціонерів (ст. 400 та ст. 401 КТТ), а також оскаржувати їх рішення (п. 1, § 2 ст. 422 КТТ) [57, с. 120].

Стосовно органів товариств Польщі діє заборона сумісництва посад, що розповсюджується і на членів наглядової ради. Дані особи не можуть виконувати одночасно функції члена правління, або представництва товариства, юрисконсульта, інших посад, які підпорядковуються безпосередньо виконавчому органу (правлінню).

Рішення наглядової ради приймаються, зазвичай, на засіданнях безумовною більшістю голосів при наявності кворуму щонайменш 50 відсотків. Однак в статуті може бути встановлено більш жорсткі вимоги стосовно кворуму при прийнятті рішень наглядовою радою. А також визначено можливість прийняття рішень ради у письмовій формі або за допомогою засобів комунікації на відстані (е-майл, телефон, телеконференція) [113, с. 48]. У разі рівності голосів голова наглядової ради має вирішальний голос, якщо це передбачено статутом.

Правління або член наглядової ради може вимагати скликання засідання наглядової ради з одночасною пропозицією порядку денного такого засідання. Голова наглядової ради скликає засідання не пізніше двох тижнів після отримання запиту. Загалом засідання наглядової ради скликаються за потреби, проте не менше трьох разів на фінансовий рік [30].

Доцільно відзначити, що статутом можуть бути розширені повноваження наглядової ради, зокрема передбачено, що правління зобов'язане отримати згоду наглядової ради на вчинення дій, визначених статутом (§ 1 ст. 384). Якщо наглядова рада не погоджується на вчинення певної дії, правління може вимагати від загальних зборів прийняти резолюцію про надання згоди на вчинення цієї дії.

Вартим уваги є положення про те, що наглядова рада може делегувати своїх членів на строк не більше трьох місяців для тимчасового виконання обов'язків членів правління, які були відсторонені або повноваження яких закінчилися з причин, відмінних від закінчення строку повноважень, або які не можуть виконувати свої обов'язки з інших причин (§ 1 ст. 300-70).

Щодо цивільно-правової відповідальності слід відзначити, що члени наглядової ради несуть відповідальність за збитки лише у випадку, якщо їхні дії чи бездіяльність суперечили закону або статуту товариства. Згідно з положеннями ст. 483 КТТ відповідальність за збитки поширюється не на всю наглядову раду, а лише на окремих її членів. Однак солідарна відповідальність застосовується, коли збитки були завдані спільними діями кількох членів наглядової ради. Щодо позовних вимог про відшкодування збитків з члена наглядової ради відповідне рішення приймається загальними зборами товариства.

Вартими уваги є положення про кримінально-правову відповідальність членів наглядової ради, які на відміну від акціонерного права України містяться безпосередньо в Кодексі торговельних товариств. Згідно зі ст. 587 КТТ будь-яка особа, яка під час виконання своїх обов'язків надає неправдиву інформацію органам влади товариства, державним органам або особі, призначеній для проведення аудиту, підлягає штрафу, обмеженню волі або позбавленню волі на строк до двох років. Якщо винний діяв ненавмисно, він підлягає штрафу, обмеженню волі або позбавленню волі на строк до одного року [30].

В КТТ Польщі міститься варту уваги норма щодо радника наглядової ради (ст. 382-1). Відповідно до ч. 1 ст. 382-1 КТТ наглядова рада може прийняти рішення про розгляд певного питання, що стосується діяльності товариства або його майна, обраним радником наглядової ради (*doradca rady nadzorczej*) за рахунок товариства. Відповідним радником може бути як фізична, так і юридична особа.

Необхідність залучення радника наглядової ради виникає тоді, коли наглядова рада сумнівається в правильності оцінки, представленої правлінням або іншими органами компанії; наглядова рада вбачає необхідність незалежно перевірити окремі сфери діяльності компанії (правовий аудит, юридичний та податковий аудит, аудит процедур і процесів); наглядова рада має надати згоду щодо прийняття певного рішення, і вона бажає бути впевненою, що наявні всі необхідні дані для прийняття рішення, а її оцінка базуватиметься на

об'єктивному аналізі; порушення нормативних актів щодо діяльності компанії може призвести до відповідальності членів наглядової ради [15].

Правління зобов'язане надати раднику наглядової ради доступ до документів та надає йому необхідну інформацію (ч. 3 ст. 382-1 КТТ).

Радник наглядової ради здійснює підготовку документів, які наглядова рада зобов'язана розробити та надати зборам акціонерів; підготовку правового висновку щодо способу розпорядження майном або висновку щодо необхідності отримання згод адміністративних органів стосовно провадження певного виду діяльності; проведення юридичної експертизи об'єкта придбання/продажу; проведення юридичного та податкового аудиту в компанії.

Таким чином, правове становище наглядової ради в Польщі у багатьох аспектах є схожим з правовим становищем наглядової ради в Україні, що обумовлено сприйняттям німецької моделі корпоративного управління та спільністю соціально-економічних умов. Вартими уваги при подальшому удосконаленні вітчизняної моделі корпоративного управління є положення стосовно:

- 1) радника наглядової ради;
- 2) можливості делегування члена наглядової ради для тимчасового виконання (до трьох місяців) обов'язків членів правління;
- 3) можливості закріпити в статуті процедури прийняття певних рішень правлінням виключно за погодженням з наглядовою радою.

Австрія. Хоча австрійське корпоративне право повністю сформувалось на німецькій моделі, однак станом на сьогодні містить ряд особливостей. Законом Австрії про акціонерні товариства (*Aktiengesetz*) визначено, що наглядова рада обирається на загальних зборах товариства строком до 5 років. Варто відзначити, що наймані працівники товариства не входять до її складу, а ними можуть бути тільки особи з відповідною кваліфікацією. Щодо професійних якостей, вагомою є кваліфікація в якій акціонерне товариство здійснює підприємницьку діяльність. До її складу входить щонайменше 3 члени, хоча статутом їх число може бути збільшено до 20.

Для здійснення членами наглядової ради своїх функцій ефективно діє обмеження щодо максимальної кількості членів наглядової ради в складі 10 осіб; в цьому випадку голос головуючого прирівнюється до двох голосів. Для об'єднань підприємств максимальне число становить 20 осіб; окремі правила застосовуються до товариств, акції яких пройшли процедуру лістингу.

Щодо повноважень, варто зазначити, що здійснення контролю за діяльністю правління є основним завданням наглядової ради. Наглядова рада має повноваження перевіряти документацію товариства; перевіряти щорічний фінансовий звіт, публікувати власний, а також скликати загальні збори акціонерів. Наглядова рада у визначених випадках бере участь у схваленні правочинів, зокрема таких правочинів як: купівля, продаж чи застава нерухомості; відчуження акцій; створення чи ліквідація філій та представництв з необхідною згодою наглядової ради.

Статутом можуть визначатися інші питання, що належать до компетенції правління, які потребують схвалення наглядової ради. Наглядова рада уповноважена представляти товариство у правовідносинах з правлінням а також у випадку подання позову проти його членів [99, с. 61].

Китай. В Китаї протягом тривалого часу існувала дворівнева система корпоративного управління, у відповідності з якою в китайських акціонерних компаніях (股份有限公司) і товариствах з обмеженою відповідальністю (有限责任公司) створювалися такі органи: а) збори акціонерів; б) правління; в) наглядова рада. Однак із набуттям чинності нового Закону про компанії (2023р.) було запроваджено також однорівневу систему правління. Таким чином, станом на сьогодні функціонують АТ як з дворівневою, так і з однорівневою системами корпоративного управління.

Щодо ролі в корпоративному управлінні в науковій літературі наявні достатньо різні точки зору.

М. Ванг стверджує, що акціонерне право Китаю (особливо з урахуванням змін за Законом про компанії 2005 р.) наділяє наглядову раду провідною роллю

в системі органів корпоративного управління [40, с. 145]. Однак значна частина авторів обґрунтовує протилежне, відзначаючи, що наглядова рада в Китаї є лише формальним елементом китайської системи корпоративного управління та відіграє дуже незначну роль в АТ [41; 11]. Є.О. Сушко відзначає, що наглядова рада в Китаї, на відміну від аналогічних органів у Німеччині та Україні, не відповідає за важливі капіталовкладення товариства. Фактично у Китаї функцією наглядової ради є внутрішній контроль ради директорів без участі у важливих процесах прийняття рішень, а тому ефективність нагляду та контролю за діяльністю виконавчого органу компанії є низькою [225, с. 66].

Одна з найбільш значущих змін до Закону про компанії КНР прийнята 29 грудня 2023 р. [22], у відповідності з якою було закріплено обов'язкове включення представників працівників до наглядових рад великих китайських компаній. Відповідно до ст. 130 Закону про компанії, якщо АТ має 300 або більше працівників, їх представники повинні бути включені до ради директорів (наглядової ради). У цих компаніях акціонери призначають дві третини наглядової ради, тоді як від трудового колективу компанії призначають третину. При цьому відмітною особливістю є те, що у відповідну квоту повинні входити представники як робітників, так і інших працівників компанії.

Слід однак підкреслити, що ідея про співучасть найманих працівників не є зовсім новою. Квота найманих працівників в наглядовій раді була частиною корпоративної структури управління державних компаній вже більше десяти років. Новий закон про компанії лише поширює вимоги на всі китайські компанії, включаючи транснаціональні та приватні компанії.

Порівняно зі «звичайними» членами наглядової ради, ті члени, які є представниками від найманих працівників, виконують подвійні обов'язки. З одного боку вони несуть обов'язки добросовісності та лояльності до компанії, а отже, несуть однакову відповідальність, якщо їх порушують. З іншого боку, як зазначається в літературі, представляючи інтереси трудового колективу, директорам-працівникам може бути складно виконувати свої обов'язки директорів, включаючи дотримання зобов'язань щодо конфіденційності та

правила ділового судження (*business judgment rule*) стосовно них і при цьому одночасно захищати інтереси працівників. Наприклад, коли компанія приймає рішення про реорганізацію, яка може спричинити звільнення співробітників, члени наглядової ради ризикують порушенням вимог конфіденційності, якщо вони обговорюватимуть питання скорочення працівників з трудовим колективом. В цьому випадку може мати місце розголошення конфіденційної інформації, що може потягнути відповідальність відповідного члена наглядової ради.

Члени наглядової ради обираються на посаду на три роки з можливістю переобрання (ст. 77) [9]. Ними не можуть бути члени виконавчого органу (правління), державні службовці, особи, визнані банкрутами, особи, позбавлені права займатися підприємницькою діяльністю або особи зі значною непогашеною заборгованістю. У разі призначення таких осіб відповідне рішення вважається недійсним [2].

Відповідно до ст. 78 Закону Китаю про компанії повноваження наглядової ради наступні: перевірка фінансів товариства; контроль за виконанням посадових обов'язків; внесення пропозиції про зняття з займаних посад членів ради директорів/керівників вищої ланки; пред'явлення вимог до ради директорів та керівників вищої ланки щодо покращення ситуації, якщо їх дії завдали шкоди інтересам компанії; внесення пропозицій щодо скликання позачергових зборів акціонерів; проведення зборів акціонерів у разі невиконання радою директорів обов'язків щодо скликання та проведення зборів; подання акціонерам компанії проектів рішень; подання судових позовів щодо членів ради директорів та керівників вищої ланки відповідно до положень ст. 189 Закону Китаю про компанії; інші повноваження, передбачені статутом [225, с. 64].

Засідання наглядової ради проводяться з періодичністю у кожних шість місяців (ст. 132).

На відміну від українського акціонерного права в Китаї перелік комітетів Законом не визначено. Тобто відповідне питання залишається на розсуд акціонерів та визначається статутом. Законом регулюються лише особливості

створення аудиторського комітету, який функціонує як альтернатива наглядовій раді (ст. 121) у випадку, якщо в АТ рада не створюється.

Таким чином, Закон про компанії Китаю характеризується:

- 1) значним рівнем диспозитивності правового регулювання становища наглядової ради;
- 2) обов'язковою участю працівників (1/3 від складу наглядової ради);
- 3) можливістю альтернативи (аудиторського комітету) наглядовій раді для невеликих АТ.

Узбекистан. Основна частина АТ в Узбекистані є товариствами з концентрованою акціонерною власністю, тобто товариствами з одноосібним акціонером в особі держави або невеликою кількістю акціонерів. Рідше можна зустріти в Узбекистані АТ із великою кількістю акціонерів, які торгують акціями АТ на фондових ринках. Усі АТ, що перебувають у державній власності, мають традиційну структуру, засновану на дворівневій моделі корпоративного управління.

Станом на 31 грудня 2018 р. загальна кількість АТ становила 603, з яких 486 АТ із державною часткою. У той час як на 1 квітня 2017 року їхня загальна кількість становила 630, а на 9 грудня 2016 р. – 664. Разом з тим має місце тенденція до зменшення кількості АТ за рахунок реорганізації частини з них у ТОВ. Така тенденція не є новою для структури корпоративної власності України, оскільки аналогічні процеси мали місце в Україні після прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» (2008 р.) [166]. Втім в Узбекистані поряд із уже зазначеним зміна організаційно-правової форми в товариствах капіталу обумовлена додатково ще й вимогою законодавства про обов'язкове включення, починаючи з 01.07.2016 р. до статутного капіталу АТ, частки іноземного інвестора у розмірі не менше ніж 15%. Тобто держава взяла курс на залучення зовнішніх інвестицій, що обумовлено широкомасштабними реформами та кардинальними змінами підходів до системи корпоративного управління, у тому числі діяльності наглядової ради. У Стратегії дій з п'яти пріоритетних напрямів розвитку Республіки Узбекистан у 2017-2021рр. були визначені пріоритетні

завдання щодо «...запровадження сучасних міжнародних стандартів та методів корпоративного управління, посилення ролі акціонерів у стратегічному управлінні підприємствами...», «...розвиток корпоративного права та впровадження сучасних принципів корпоративного права». Ефективне вирішення цих завдань обумовлює необхідність вдосконалення організаційно-економічного механізму оцінки діяльності наглядової ради в АТ [13, с. 22].

Встановлена законодавством структура не передбачає альтернативи між моністичною та дуалістичною моделями управління. Хоча у Законі про АТ є норма, у відповідності з якою в АТ із кількістю акціонерів - власників голосуючих акцій менше тридцяти, статутом товариства функції наглядової ради товариства можуть покладатися на загальні збори акціонерів. Однак це не розглядається як окрема модель, оскільки функції наглядової ради у повному обсязі мають виконуватися загальними зборами акціонерів.

Діяльність наглядової ради регулюється Законом “Про акціонерні товариства та захист прав акціонерів” та Типовим положенням про Наглядову раду акціонерного товариства, затвердженою постановою Уряду Республіки Узбекистан від 19 квітня 2003 р. № 189.

Відповідно до цього закону кількість членів наглядової ради визначається статутом компанії або рішенням загальних зборів акціонерів. Для акціонерного товариства з кількістю акціонерів: більше 500 – не менше 7 членів; більше 1000 - не менше 9 членів [101, с. 10].

Закон про АТ визначає, що наглядова рада здійснює *загальне* керівництво діяльністю товариства (ст. 74 Закону), тоді як в ст. 79 закріплено, що виконавчий орган здійснює *поточне* керівництво діяльністю товариства [78]. Цілком обґрунтовано в теорії корпоративного права Узбекистану порушується питання про доцільність виділення двох видів управління діяльністю АТ. На думку М. Камалова, з юридичної точки зору видається некоректним у законодавстві робити такий поділ, оскільки він не має правових наслідків. Адже неможливо однозначно визначити в діях органів управління факт виходу за межі

повноважень у рамках загального або поточного управління діяльністю [23, с. 39].

Члени наглядової ради товариства обираються загальними зборами акціонерів строком на три роки (ч. 1 ст. 76). Особи, обрані до складу наглядової ради товариства, можуть переобиратися необмежену кількість разів. Члени правління та директор товариства, особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) у його дочірніх та залежних господарських товариствах, та члени органів управління цих товариств не можуть бути обрані до наглядової ради товариства. Членами наглядової ради товариства не можуть бути особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) у цьому ж товаристві.

Вимоги до осіб, які обираються до складу наглядової ради товариства, можуть встановлюватися статутом товариства або рішенням, затвердженим загальними зборами акціонерів. Кількісний склад наглядової ради товариства визначається статутом товариства, при цьому кількість незалежних членів, що входять до складу наглядової ради, має бути зазначена окремо (ч. 6 ст. 76).

Вибори членів наглядової ради товариства здійснюються кумулятивним голосуванням.

Голова наглядової ради товариства обирається членами наглядової ради з його складу більшістю голосів від загальної кількості членів наглядової ради, якщо інше не передбачено статутом товариства (ч. 1 ст. 77). Він організує його роботу, скликає засідання наглядової ради та головує на них, організує на засіданнях ведення протоколу, головує на загальних зборах акціонерів, якщо інше не передбачено статутом товариства. У разі відсутності голови наглядової ради товариства його функції здійснює один із членів наглядової ради.

Суб'єктами права ініціювати засідання наглядової ради товариства є:

- 1) голова наглядової ради з його власної ініціативи;
- 2) член наглядової ради;
- 3) ревізійна комісія (ревізор);
- 4) виконавчий орган товариства;
- 5) а також інші особи, визначені статутом товариства.

Варто відзначити, що в узбецькому праві закріплено досить високі вимоги до кворуму для проведення засідання наглядової ради товариства. Кворум визначається статутом товариства, але при цьому не має бути менше ніж 75% від числа обраних членів наглядової ради товариства.

У разі коли кількість членів наглядової ради стає менше 75% кількості, передбаченої статутом, товариство зобов'язане скликати позачергові загальні збори акціонерів для обрання нового складу наглядової ради товариства. Члени наглядової ради мають право приймати рішення про скликання таких позачергових загальних зборів акціонерів, а також у разі дострокового припинення повноважень керівника виконавчого органу призначити тимчасово виконуючого його обов'язки.

Рішення на засіданні наглядової ради товариства приймаються більшістю голосів присутніх, якщо Законом, статутом товариства, що визначає порядок скликання та проведення засідання наглядової ради, не передбачено інше. Разом з тим питання пов'язані із збільшенням статутного капіталу приймаються одноголосним рішенням усіх присутніх членів (ч. 4 ст. 18, ч. 4 ст. 78 Закону). При вирішенні питань на засіданні наглядової ради товариства кожен член наглядової ради має один голос, а передача голосу одним членом наглядової ради товариства іншому члену наглядової ради не допускається. Статутом товариства може бути передбачено право вирішального голосу голові наглядової ради товариства при прийнятті наглядовою радою рішення у разі рівності голосів членів наглядової ради.

Закріплена також процедура прийняття заочного рішення наглядової ради товариства за умови заочного голосування (опитувальним шляхом) усіма членами наглядової ради одноголосно.

Протокол засідання наглядової ради товариства передається на виконання виконавчому органу товариства у день його підписання. У разі прийняття наглядовою радою рішення про скликання загальних зборів акціонерів інформація про це рішення передається виконавчому органу товариства у день проведення засідання наглядової ради.

До компетенції наглядової ради товариства крім тієї, що зазначена у Законі, може бути віднесено вирішення інших питань. Ця норма закону фактично дозволяє акціонерам розширити компетенцію наглядової ради та практично звести на мінімум роль виконавчого органу. Фактично у такій ситуації наглядова рада *de facto* реалізовуватиме повноваження виконавчого органу, а не контролюватиме процес виконання рішень.

Таким чином, причетність наглядової ради та виконавчого органу до керівництва діяльністю певною мірою порушує баланс обсягу їх компетенції та дозволяє наглядовій раді замість виконавчого органу приймати на себе певні функції виконавчого органу.

М.Камалов зауважує, що наглядова рада не наділена широкою виключною компетенцією необхідною для посилення свого самостійного статусу у структурі АТ. Привертає увагу той факт, що стаття 75 Закону про АТ Узбекистану, встановлюючи компетенцію наглядової ради, містить у собі три різновиди компетенцій: по-перше, питання, встановлені самим законом та віднесені виключно до компетенції наглядової ради; по-друге, питання, віднесені до компетенції загальних зборів акціонерів, але делеговані до компетенції наглядової ради загальними зборами акціонерів; по-третє, інші питання, які можуть бути віднесені до компетенції відповідно до Закону про АТ та статуту товариства. Це означає, що акціонери можуть визначити у статуті додаткові питання, які стосуються компетенції наглядової ради.

Таким чином, аналіз статей Закону про АТ щодо питань компетенції наглядової ради дозволяє говорити про наявність «виняткової компетенції», тобто закритого переліку категорії питань, щодо яких рішення може бути прийняте лише наглядовою радою без права передачі до виконавчого органу. Разом з тим законодавством встановлено норму, що визначає, що питання «виключної компетенції» можуть бути розширені як законодавством, так і статутом. Інакше кажучи, через неможливість чи недоцільність встановлення цілого переліку питань законодавець надає можливість їхньої регламентації у статуті товариства. Окремої уваги вимагають питання «конкуруючої»

компетенції, тобто тих питань, які, по суті, належать до компетенції загальних зборів акціонерів, але за його рішенням належать до компетенції наглядової ради [24, с. 74-75].

Майже в усіх АТ розмір винагороди членів наглядової ради визначається на річних загальних зборах акціонерів щодо членів наглядової ради, повноваження яких вже минули. Ця ситуація суперечить порядку залучення керівника виконавчого органу, де питання винагороди встановлюється у договорі. Такий підхід до організації роботи членів наглядової ради, на думку М. Камалова, значною мірою зводить нанівець стимулюючу роль виплати винагороди. По-перше, обраний член наглядової ради заздалегідь не має уявлення про те, чи він отримає винагороду, чи ні. По-друге, без договору та подання розміру винагороди, обраний член не має певних прав вимоги оплати роботи, яку він виконує. По-третє, у члена наглядової ради немає чітких критеріїв оцінки його роботи для визначення суми винагороди.

Підприємства, акції яких включені в біржовий котирувальний лист фондової біржі, зобов'язані створити комітет з аудиту, що складається виключно з членів наглядової ради цієї компанії. Порядок формування та роботи комітетів, їх кількісний склад встановлюються положенням про наглядову раду компанії.

У «Стратегії розвитку Нового Узбекистану на 2022-2026рр.» акціонерним товариствам рекомендується також створювати комітети зі стратегії та інвестицій, щодо призначень та винагород, протидії корупції та етики з-поміж членів наглядової ради компанії, а голови комітету зі стратегії та інвестицій обирати з-поміж його незалежних директорів [101, с. 10].

Таким чином, до характерних особливостей узбецького корпоративного управління варто віднести наступне: 1) достатньо високий кворум (75%) для прийняття рішень; 2) наявність питань (збільшення статутного капіталу тощо), які потребують одноголосності усіх присутніх членів; 3) відсутність положень про створення обов'язкових комітетів (за винятком аудиторського).

РОЗДІЛ 2. СКЛАД ТА ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ

2.1. Склад наглядової ради

Порядок формування наглядової ради регулюється ст. 69, 72-74 Закону України «Про акціонерні товариства», в яких досить детально сформульовано особливості її створення, порядку обрання її членів та голови тощо.

Аналіз відповідної проблематики доцільно розпочати зі складу наглядової ради. З'ясування питання кількісного складу наглядової ради є одним із першочергових. Надмірна чисельність членів наглядових рад завжди призводить до розмивання персональної відповідальності, а недостатня їх кількість зумовлює до непрофесійних управлінських рішень і ризику завдання збитків як товариству, так і його акціонерам.

У науковій літературі висловлено різні думки стосовно мінімальної чисельності цього контролюючого органу в АТ:

- допустимість формування ради АТ навіть з однієї особи [48, с. 16];
- не менше двох осіб, оскільки у п. 2 ч. 2 ст. 159 ЦК йдеться про обрання членів, а не одного члена наглядової ради товариства – тобто їх має бути більше, ніж одна особа;
- щонайменше із трьох осіб, оскільки за умови двох осіб можливе розподілення голосів порівну і відповідно неможливість прийняття рішення. А якщо статутом товариства відповідно передбачено право вирішального голосу голови наглядової ради в разі рівного розподілу голосів членів наглядової ради під час прийняття рішень, то, якщо наглядова рада складатиметься із двох осіб, то голова наглядової ради зможе приймати будь-які рішення одноосібно [207];
- спостережна (наглядова) рада повинна обиратися в складі щонайменше 3 осіб. При цьому статут АТ може визначати більш широкий склад спостережної (наглядової) ради, але в розмірі, кратному 3 (трьом) [139, с. 17];

- мінімум з трьох осіб, а в АТ з числом акціонерів більше 1000 – мінімум із п'яти осіб, в АТ з числом акціонерів більше 10000 – мінімум із семи осіб [56, с. 9];

- обов'язкове створення наглядової ради за мінімального кількісного значення акціонерів від 50 осіб уявляється невиправданим через те, що за такої кількості акціонерів функції наглядової ради можуть виконувати самі загальні збори акціонерів. На практиці у великих АТ кількість членів наглядової ради може сягати 15 і більше осіб [234, с. 25].

На думку А.В. Мягкого, діяльність наглядової ради не повинна бути суто формальною аби виконати законодавчі вимоги, що відбувається, коли кількість членів цього органу замала. Тому важливо у Законі України «Про акціонерні товариства» закріпити мінімальну кількість членів наглядової ради та надати право господарським товариствам самостійно вирішувати питання про їх максимальний розмір [130].

Попередня редакція відповідної норми про кількісний склад встановлювала чисельність членів наглядової ради в залежності від кількості акціонерів-власників простих акцій, але вона виявилася неефективною, оскільки відкритими залишалися питання визначення кількості акціонерів та дати, на яку їх слід обчислювати [118, с. 15-16].

З теоретичного погляду експерти стверджують, що наглядова рада з незначною кількістю членів більш бажана, тому що у великих групах персональна відповідальність, як правило, «розмивається». Окрім того, надмірна кількість членів наглядової ради може виявитися неефективною в умовах спільної роботи та комунікації, що призведе до складнощів у координації проведення її засідань та перешкоджання повноцінної участі кожного члена [136, с. 31].

Середня кількість членів наглядової ради становить 9 осіб, а в більшості наглядових рад кількість коливається від 3 до 31 особи [136, с. 32].

В законодавстві кількість членів наглядової ради регламентована у диспозитивний спосіб. Кількісний склад наглядової ради визначається статутом

АТ. При цьому мінімальна кількість членів наглядової ради ПАТ не може становити менше п'яти осіб (ч. 11 ст. 72 Закону). Кількісний склад наглядової ради державних унітарних підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, визначається статутом та не може становити менше п'яти та більше дев'яти осіб (ст. 11-2 Закону «Про управління об'єктами державної власності»). Склад ради банку визначається статутом банку, але не може становити менше п'яти осіб (ч. 2 ст. 39 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Склад наглядової ради компанії з управління активами встановлюється статутом, становить непарне число осіб та не може бути меншим ніж три особи (ч. 3 ст. 33 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). Відповідна норма йде дещо в розріз із загальним підходом щодо мінімальної кількості осіб і зумовлено, на нашу думку, тим, що станом на момент прийняття відповідного Закону (2013р.) не передбачалося обов'язкової квоти для незалежних членів, компетенція наглядової ради була значно вужча, а тому не потребувала більшої кількості її членів для рівномірного розподілу обов'язків та й загалом вимоги до корпоративного контролю були значно ліберальнішими. Однак така невідповідність не становить певної проблеми, оскільки застосовується норма Закону України «Про акціонерні товариства», який є загальним до даних правовідносин.

Загалом же законодавець встановив диференційований підхід до товариств в залежності від сфери здійснення господарської діяльності (банки, компанії з управління активами, страховики, інші товариства), структури корпоративної власності (АТ з часткою держави 50% і більше та інші АТ).

На нашу думку, за умови меншої кількості членів наглядової ради ніж 5 (п'ять) осіб буде складно забезпечити представництво незалежних членів, працівників та одночасно диференційований (в залежності від кількості належних їм голосуючих акцій) вплив акціонерів на прийняття рішення.

За умови перевищення кількості членів наглядової ради більше ніж 9 осіб, це зумовить надмірне навантаження (додаткові витрати пов'язані з виплатами та

соціальними гарантіями додатковим членам) на бюджет підприємства і при цьому не матиме певного додаткового корисного ефекту.

Тому, видається, що в цілому підхід законодавця до визначення кількісного значення наглядової ради в державних підприємствах, банках та інших акціонерних товариствах є виваженим.

Вище було проаналізовано кількісний склад наглядової ради, однак поряд з тим слід звернути увагу також на структуру складу членів наглядової ради.

На думку В.П. Голівера, у вітчизняній практиці корпоративного управління недостатньо уваги приділено формуванню вимог до членів наглядових рад, оскільки інформація про такі вимоги практично не прописується у внутрішніх корпоративних документах підприємств [68, с. 180]. Однак з цим твердженням важко погодитися, оскільки як Закон України «Про акціонерні товариства», так і низка спеціальних законів (Закон України «Про інститути спільного інвестування», Закон України «Про страхування», Закон України «Про управління об'єктами державної власності» та інші) детально регламентують участь незалежних директорів, неможливість участі в складі наглядової ради юридичних осіб тощо.

У науковій літературі існують різні думки щодо формування наглядової ради в АТ: 1) виключно з числа акціонерів; 2) із членів від акціонерів і від найманих працівників; 3) не лише з акціонерів та їх представників, а й з кваліфікованих спеціалістів: економістів, фінансистів, банкірів тощо; 4) з незалежних осіб, які не представляють інтереси будь-кого з акціонерів [232, с. 192].

Незалежні директори. Одне із найбільш дискусійних питань полягає в участі незалежних членів наглядової ради. І.Б. Саракун аргументує розширення складу наглядової ради за рахунок включення до нього не лише акціонерів та їх представників, а й кваліфікованих спеціалістів: економістів, фінансистів, банкірів, вчених тощо [204, с. 14]. На доцільність введення до складу наглядової ради сторонніх осіб, які не є акціонерами, також звертав увагу О. Блюмхардт [56, с. 154]. Фактично йде мова про незалежних членів наглядової ради.

Інститут незалежних директорів виступає потужним засобом забезпечення державно-управлінського впливу на процеси структурних змін у корпоративному секторі економіки [46, с. 47], реформування системи господарських організацій. Він є важливою частиною сучасної системи корпоративного управління, унікальним інструментом незалежного контролю за діяльністю менеджерів та захисту міноритарних акціонерів.

А.В. Мягкий зазначав, що для створення дійсно незалежної наглядової ради доцільно і у вітчизняних товариствах включати до її складу *незалежних осіб*, що не представляють інтереси будь-кого з акціонерів. На думку О.О. Терещенка, зацікавлені особи, що націлені на довгостроковий успіх підприємства, дедалі більше усвідомлюють необхідність залучення професіоналів та вбачають у наглядовій раді і незалежних директорах особливий ресурс якісної експертної думки, якого бракує всередині підприємства й зовнішнім консультантам [226, с. 86]. Д.І. Погрібний наголошує на доцільності запровадження інституту незалежних директорів у чинну систему управління АТ державного сектору економіки України, зокрема шляхом трансформації інституту державного представництва, який на даний момент не забезпечує належного економічного ефекту [142, с. 147].

Детальну аргументацію на підтримку участі незалежних директорів наводить Т.В. Блаженко у своєму однойменному дисертаційному дослідженні, зазначаючи, що до переваг варто віднести наступне: обмеження участі директорів-інсайдерів; обмеження впливу мажоритарних акціонерів корпоративних правовідносинах; врахування інтересів усіх груп стейкхолдерів, а не лише окремих акціонерів; залучення іноземних інституційних інвесторів; врахування досвіду корпоративного управління інших компаній; підвищення ділової репутації компанії та підвищення фінансових показників компанії (зростання кредитного рейтингу підприємницького товариства, вища операційна та фінансова продуктивність тощо); зниження розміру винагороди посадових осіб підприємницького товариства [54, с. 62-63].

Таким чином, більшість авторів сходиться на думці про необхідність включення незалежних членів до складу наглядової ради. Хоча має місце і певна обґрунтована критика стосовно їх участі в корпоративному управлінні товариством [112, с. 244].

На думку А.В. Смітюха, той факт, що незалежний директор є повністю сторонньою щодо підприємства особою, не гарантує відсутність на неї впливу третіх осіб, не пов'язаних із підприємством, і немає жодних гарантій, що така особа буде діяти в інтересах заснованого на державній власності товариства, а не в інтересах третіх осіб (якими можуть виявитися, зокрема, конкуренти підприємства). Відсутність зв'язків із підприємством та незалежність від його власника жодним чином не гарантує якісного виконання обов'язків незалежним директором [218, с. 250].

О. Кологойда та О. Черненко зазначають, що ті сподівання, які покладав законодавець на запровадження наглядових рад в АТ державного сектора економіки, поки-що не реалізувались, і незалежні члени наглядових рад не забезпечили ефективнішу та прибутковішу діяльність державних підприємств [96, с. 67].

На думку О.В. Сафронової, їх присутність у наглядових радах або навіть виконавчих структурах акціонерних компаній не гарантує додержання інтересів держави як власника відповідних пакетів акцій, не дозволяє уповноваженим органам влади своєчасно і цілеспрямовано впливати на перебіг подій на ринку корпоративного контролю [205, с. 145].

Представники акціонерів. У раніше діючому Законі України «Про акціонерні товариства» (2008р.) містилися до певної міри дискримінаційні положення щодо участі в наглядовій раді представників від акціонерів в якості її членів. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 53 Закону загальні збори товариства могли встановити залежність членства у наглядовій раді від кількості акцій, якими володіє акціонер (наприклад, щонайменше 25%, 30% акцій тощо). Таким чином, мажоритарні акціонери могли створити відповідні умови для недопущення присутності в складі наглядової ради представників міноритарних акціонерів.

Або ж інше положення: «Акціонер може мати необмежену кількість представників у наглядовій раді» (абз. 2 ч. 1 ст. 53 Закону «Про акціонерні товариства» (2008р.)). Таким чином, акціонери з більшими фінансовими можливостями могли залучати декілька своїх представників і відповідно отримувати певну перевагу під час проведення засідань наглядової ради, обговорення питань діяльності товариства тощо.

Різні точки зору мають місце і стосовно участі в наглядовій раді представників акціонерів.

С.В. Артеменко вважає неправильним обрання до складу наглядової ради представників акціонера, оскільки в такому разі представники, керуючись загальними засадами представництва, повинні діяти в інтересах особи, яку вони представляють, тобто окремого акціонера, але це входить в суперечність із тими цілями, для досягнення яких створюється цей орган – захист інтересів усіх акціонерів та контроль за діяльністю виконавчого органу [48, с. 15].

І навпаки О.В. Нусінова пропонує закріпити обов'язкову квоту за міноритарними акціонерами, які володіють менше 10% акцій товариства, наводячи на підтвердження відповідної тези статистику за період 2007-2011рр., коли кількість представників акціонерів, що володіють менше ніж 10 відсотками акцій, у складі наглядової ради зменшувалася, і таким чином посилюючи негативну тенденцію зниження ефективності наглядової ради [136, с. 32].

Представники трудового колективу. Ряд вчених обґрунтовує, що у наглядовій раді мають бути представники від трудового колективу. Зокрема, такої точки зору притримуються О.Р. Кібенко, О.М. Переверзєв, О. Пелипенко [138] та В.В. Щербаков [235, с. 734].

Як зазначає О. Кібенко, у порівняльному аналізі права ЄС та законодавства України, працівники великих підприємств, що налічують більш ніж 500 осіб, також мають бути представлені в наглядовій раді [85, с. 153].

О.М. Переверзєв обґрунтовує доцільність використання в Україні підходу, застосованого в „зеленій книзі”, опублікованій Комісією ЄС у 1975 р., як найбільш сприятливого для збалансування інтересів в АТ, а саме: запозичення

досвіду диференційованого (імперативного чи диспозитивного) регулювання щодо визначення складу спостережних (наглядових) рад АТ в залежності від його розмірів; використання в законодавчому регулюванні щодо складу спостережних (наглядових) рад великих АТ наступного принципу: 1/3 голосів належить представникам від акціонерів, 1/3 – представникам від трудового колективу і 1/3 – особам, не пов'язаним ні з працівниками, ні з акціонерами АТ [139, с. 6].

Залучення трудових колективів в управлінський процес набуває особливого значення. Трудові колективи є реальною рушійною силою в налагодженні системи ефективного корпоративного управління і контролю в АТ. Розширення прав трудових колективів може сприяти встановленню дієвого контролю за діяльністю фактичних власників АТ, стати важелем узгодження задіяних у підприємстві інтересів засновників і виробників для забезпечення інтересів самого підприємства [139, с. 8-9].

В.В. Щербаков критично висловлюється з приводу того, що гарантоване Законом України «Про господарські товариства» право представників профспілкового органу або іншого уповноваженого трудовим колективом органу брати участь з правом дорадчого голосу у роботі наглядової ради зі вступом в дію Закону України «Про акціонерні товариства» (2008р.) втратилося і відповідно ним пропонується його відновити в діючому Законі [234, с. 71]. Тому автор пропонує порядок формування наглядової ради АТ з представників від акціонерів, від трудового колективу та третіх осіб, де 2/3 голосів належить представникам від акціонерів, а 1/3 – представникам від трудового колективу і особам, не пов'язаним ні з працівниками, ні з акціонерами АТ, серед яких мають бути представники крупних кредиторів, державних органів та органів місцевого самоврядування [234, с. 7].

Включення працівників до структур управління товариством відображає ширший підхід до врахування більшого кола зацікавлених сторін, визнаючи пріоритетною роль різних груп, а не лише акціонерів. Тобто в тих системах права (Китай, Німеччина тощо), де закріплена обов'язкова участь працівників у

корпоративному правлінні, функція захисту інтересів не обмежується лише виключно інтересами акціонерів. Вагоме значення має соціальна складова господарської діяльності товариства, зокрема врахування інтересів працівників компанії. На практиці такий підхід демонструє достатньо високу ефективність. Для економік Німеччини, Китаю (ті країни, де імплементовано відповідний принцип) характерні хороші показники економічного зростання, а також витривалості в часи економічних криз.

До прикладу, у ФРН для акціонерних товариств із кількістю працівників понад 2000 осіб встановлений принцип рівного представництва в наглядових радах, а інша пропорція на користь акціонерів (2/3 членів наглядової ради обирають акціонери) на менш великих підприємствах з кількістю працівників понад 1000 осіб (за винятком гірничодобувної і металургійної промисловості з кількістю працівників понад 1000 осіб, де гарантується не тільки рівне представництво в наглядових радах, але і включення до складу правління директора від найманих робітників) [235, с. 734].

На думку О.М. Переверзева, щодо порядку делегування представників трудового колективу в наглядову раду, з урахуванням того, що профспілковий рух є загальнопоширеним явищем, а ради трудових колективів на даний момент, навпаки, мало поширені, доцільним було би надати право обирати представників від трудового колективу профспілковому органу або іншому органу, уповноваженому трудовим колективом на підписання колективного договору від імені трудового колективу АТ [139, с. 10].

Клаус Хопт серед переваг участі працівників АТ у порівнянні з незалежними директорами називає такі:

1) *внутрішньо-підприємницький ефект*; працівники більш мотивовані у порівнянні з незалежними директорами, оскільки відносяться до справ компанії як до «свого», в той час як для незалежних директорів – це виключно ділові відносини без заглиблення у корпоративні та інші зв'язки, які склалися в компанії. До того ж представництво працівників компанії у наглядовій раді здійснюється, як правило, через представників обраних за участю профспілкових

органів. Таким чином, мотивація згаданих осіб обумовлюється не лише матеріальними благами, але й можливістю досягти кращих кар'єрних успіхів через якісне та добросовісне представництво трудового колективу в наглядовій раді;

2) *ефект на фондовому ринку та економіку в цілому*; участь працівників у наглядовій раді сприяє взаєморозумінню між акціонерами-власниками засобів виробництва та найманими працівниками, які на них працюють. Такий діалог у свою чергу зменшує ризик виникнення страйків тощо;

3) *соціальний ефект*; відчуття того, що працівники беруть участь в управлінні підприємством чинить позитивний соціальний ефект на суспільні відносини в цілому [25];

4) працівники в наглядовій раді більше дбають про те, щоб прибуток компанії розподілявся в тому числі на підвищення заробітних плат працівників компанії, розширення виробництва (а відповідно і збільшення кількості необхідних робочих місць) і не був направлений виключно на виплату дивідендів.

Таким чином, участь працівників відчутна не лише на рівні компанії, а на своєму мікрорівні впливає на покращення соціально-економічної ситуації в державі в цілому.

Часто характер оцінки ролі співучасті працівників в корпоративному управлінні залежить від того, представники якої галузі науки дають відповідну оцінку. Зокрема, при оцінці ролі співуправління в Німеччині представники соціологічної науки акцентують увагу на внеску співуправління у пошуку компромісних рішень у процесі реорганізації східнонімецьких компаній (колишньої НДР) [7, с. 163] та допомогу в уникненні типових для інших країн пострадянського правового простору та країн Варшавського договору страйків, та загального несприйняття приходу капіталу з ФРН.

Однак представники економічної науки, як критики запровадження принципу співуправління, наголошують на тому, що існують значні недоліки у зв'язку з присутністю найманих працівників у наглядовій раді, такі як:

- 1) уповільнення процесу прийняття рішень;
- 2) менша готовність погодитися на реструктуризацію товариства, яка має наслідки для працівників (скорочення кількості, зниження заробітної плати, переміщення виробництв в іншу місцевість);
- 3) відсутність відкритості та пошуку компромісу в процесі злиття та поглинання, особливо, якщо інвестором є іноземна компанія;
- 4) небажання голосування за обрання до складу виконавчого органу тих кандидатур, які мають досвід реструктуризації та інвестицій за кордоном, внаслідок побоювання застосування аналогічної практики до товариства і відповідного зменшення штату найманих працівників [34, с. 231].

На думку Т.В. Блаженко, на працівника компанії значно легше чинити вплив (безпосереднє підпорядкування згідно з трудовими обов'язками), а ніж на незалежного директора з наступних причин:

- 1) ризик втрати робочого місця за умови високого рівня безробіття в Україні зумовлює вищий рівень залежності та цілком закономірно знижує незаангажованість працівників, можливість їх об'єктивної оцінки економічних процесів, що відбуваються на підприємстві;
- 2) вплив профспілкових комітетів робітників, здатність профспілок належно захищати їх інтереси на сьогодні можна ставити під сумнів, оскільки в переважній більшості профспілкове представництво на підприємствах має декларативний характер без реального впливу на органи управління підприємств;
- 3) рівень соціальної відповідальності окремого працівника, його здатність поставити інтереси трудового колективу вище своїх власних теж варто поставити під сумнів [54, с. 71-73].

Не завжди закріплення норми про участь працівників зумовлює настання корисного ефекту для корпоративного управління. До прикладу, з початком приватизації в Угорщині в 90-х роках ХХ ст. з метою розосередження капіталу приватизованих підприємств та стимулювання фондового ринку було прийнято ряд поправок до законодавства, спрямованих на підвищення інтересу серед

дрібних акціонерів, в тому числі працівників. Одним із таких заходів було запозичення німецької моделі обов'язкової квоти участі працівників підприємницького товариства в наглядовій раді товариства, якщо кількість працівників перевищує 200 осіб. Тим самим очікувалось підвищити інтерес до процесу приватизації серед працівників компаній, створюючи умови для контролю над господарською діяльністю товариства, та досягти таких результатів, якими відзначається структура акціонерного капіталу Німеччини.

Але ініціаторами внесених змін не було враховано абсолютно різні функції, які виконували ці органи управління. В Німеччині наглядова рада – це наглядовий орган з рядом повноважень щодо визначення вектора діяльності господарської організації, включно з можливістю обрання членів виконавчого органу товариства. В Угорщині наглядова рада була наділена виключно наглядовими функціями. Таким чином, працівники угорських та німецьких компаній мали однакові права щодо представництва в наглядовому органі, але їх вплив на господарські процеси був абсолютно різним. Участь працівників в Угорщині за квотою в наглядовій раді жодним чином не впливала на прийняття рішень (в тому числі стосовно реорганізації товариства) та обрання членів виконавчого органу. Як наслідок, таке нововведення не викликало зацікавленість серед працівників у приватизаційному процесі і не вплинуло на відсоткове відношення дрібних акціонерів у структурі акціонерного капіталу [3].

Дискусійним є також питання, чи дійсно представників працівників підприємства, які працюють у товаристві, можна вважати незалежними, у порівнянні, наприклад, з представниками профспілки та уряду. Тому щодо участі членів профспілок у наглядовій раді цікавий закон і досвід Нідерландів [26], де до участі в наглядовій раді товариства допускаються лише члени профспілок, які не працюють (не працювали) на відповідному підприємстві.

Станом на сьогодні до складу наглядових рад можуть входити виключно фізичні особи. Якщо звернутися до попереднього Закону України «Про акціонерні товариства» (2008р.), то в ньому було закріплено, що члени наглядової АТ обираються з числа фізичних осіб, які мають повну цивільну

дієздатність, та/або з числа *юридичних осіб* – акціонерів (ч. 1 ст. 53 Закону «Про акціонерні товариства»). Тобто з тлумачення відповідної норми вбачалося, що до складу наглядової ради могли входити як фізичні особи, так і юридичні особи.

В правничій літературі аргументується позиція, що членами наглядової ради можуть бути виключно фізичні особи. На думку С.В. Артеменка, право бути обраною в члени ради АТ повинна мати тільки фізична особа, оскільки обрання до складу ради юридичної особи призведе до необхідності визначення та призначення фізичної особи – представника такої особи, яка б представляла її на засіданнях ради. Тобто в кінцевому результаті все одно участь в раді здійснюватиме фізична особа, яка є представником юридичної особи [48, с. 15]. А.П. Єфименко вважає, що цілком обґрунтовано Законом встановлено, що до складу наглядової ради АТ обираються тільки фізичні особи (ч. 2 ст.72), вирішивши дискусію щодо можливості членства юридичних осіб (корпорацій) у наглядовій раді не на користь юридичних осіб, які являли б собою надто зручне прикриття для тих, хто дійсно прийматиме рішення, одночасно ізолюючи їх від відповідальності [73, с. 177].

З одного боку варто частково погодитися з точкою зору, адже притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи в Україні суттєво обмежене і ще не набуло широкого застосування, оскільки запроваджена відносно нещодавно. Тобто основним аргументом на користь обмеження участі в наглядовій раді виключно фізичними особами є той факт, що члени наглядової ради несуть персональну юридичну відповідальність (як цивільно-правову, так і кримінально-правову) за прийняття рішень, що стосовно юридичної особи є достатньо ускладненим.

З іншого боку можливість участі в наглядовій раді юридичних осіб як представників акціонерів сприяла би гнучкості в управлінні корпоративними правами акціонерів. Від імені юридичної особи представництво інтересів акціонера могли би здійснювати фізичні особи з відповідним досвідом управління. При цьому у випадку необхідності завжди можна провести їх заміну, не змінюючи при цьому представника акціонера в наглядовій раді, оскільки ним

залишалася би одна і та ж юридична особа. В останньому випадку варто врахувати певні аспекти щодо несумісності зайняття інших посад відповідними фізичними особами або іншими особами, які працюють в юридичній особі – члені наглядової ради на умовах трудового або цивільно-правового договору і встановити недопустимість обіймання ними відповідних посад.

Крім того, іноземна практика залучення юридичних осіб в якості членів наглядової ради, по-перше, доводить свою ефективність, оскільки представництво інтересів акціонера (акціонерів) щодо управління покладається на спеціалізовані компанії, які спеціалізуються на здійсненні корпоративного управління.

До недавнього часу для корпоративного права України було характерним принцип виключної участі лише фізичних осіб в органах корпоративного управління. Однак усталена практика змінилася. Приводом для цього стала необхідність створення сприятливих умов та залучення перш за все ІТ-бізнесу. Тому, до прикладу, така можливість передбачена для виконавчого органу ТОВ, які користуються пільговим режимом Дія-Сіті.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» статутом резидента Дія Сіті - товариства з обмеженою або з додатковою відповідальністю може бути встановлено, що повноваження виконавчого органу такого резидента Дія Сіті виконує юридична особа, зареєстрована за законодавством України (особа, яка здійснює функції управління). Статут такого резидента Дія Сіті може містити вимоги, що застосовуються до особи, яка здійснює функції управління ним [188].

По-друге, у випадку доведення зловживань чи вини в діях конкретних фізичних осіб юридичної особи-члена наглядової ради можливість її притягнення до кримінальної відповідальності все ж є. Притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи не виключає можливості кримінального переслідування винних фізичних осіб.

Тому, вважаємо, доречно поширити практику призначення юридичної особи і до правовідносин у сфері корпоративного управління акціонерними

товариствами. Відповідне нововведення було б додатковим сприятливим фактором залучення іноземного капіталу, оскільки для іноземних інвесторів (як портфельних, так і прямих інвесторів) таке нововведення надало би можливість передати управління та нагляд професійним учасникам ринку з надання послуг корпоративного управління.

Вважаємо, що членами наглядової ради можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Особи, які працюють в юридичній особі - члені наглядової ради на умовах цивільно-правового або трудового договору, не мають права обіймати інші посади в органах товариства.

Відповідно пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 72 Закону та викласти її в такій редакції: «Членом наглядової ради може бути фізична особа або юридична особа. Член наглядової ради, особа, що працює в складі юридичної особи - члена наглядової ради на умовах цивільно-правового або трудового договору, не може бути одночасно членом виконавчого органу або корпоративним секретарем такого товариства».

До складу деяких видів АТ входять також й інші види представників. У відповідності до Положення про спостережну раду АТ, створених в процесі корпоратизації, остання формувалася з представників засновника та інших акціонерів, уповноважених представників банківської установи, яка обслуговує товариство, трудового колективу та органу приватизації [63, с. 182-183]. До її складу можуть входити також представники інших органів і організацій. До складу спостережної ради підприємств-монополістів може включатися представник Антимонопольного комітету (п. 3) [149].

Посадові особи органів влади можуть виконувати функції з управління корпоративними правами держави в АТ, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій належать державі, та представляти інтереси держави в наглядовій раді.

А.П. Єфименко звертає увагу на очевидний конфлікт лояльності, який виникає у випадку обрання (призначення) державного службовця членом наглядової ради АТ, адже він навіть теоретично не зможе бути лояльним

одночасно і до держави, і до товариства. Проблема, однак, полягає в тому, що в більшості випадків такі «директори» за державною посадою діють у власних інтересах або в інтересах пов'язаних з ними третіх осіб. Зловживання, пов'язані із управлінням пакетами акцій, закріпленими за державою або підприємствами, що повністю належать державі, приносять мільярдні прибутки недобросовісним набувачам [73, с. 177].

Таким чином, питання складу та порядку формування наглядової ради залишається дискусійним. Однак вважаємо, що окрім незалежних членів до складу наглядової ради необхідно обирати також працівників. Їх квота повинна залежати від величини АТ, зокрема за критерієм кількості працюючих на підприємстві осіб.

2.2. Порядок обрання та припинення повноважень членів наглядової ради

Порядок обрання складу наглядової ради регулюється ст. 72 Закону, яка визначає процедуру виборів її членів, способи обрання, заміни члена наглядової ради, який є представником акціонера тощо.

До кандидатів, які обираються до складу наглядової ради, Законом встановлюються певні критерії відповідності. Слід відзначити, що критеріям відповідності повинні відповідати не всі члени, а лише деякі з них. Відповідні вимоги викладені в ст. 73 Закону та ст. 11-3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» щодо незалежного директора, ч. 1 ст. 74 Закону стосовно голови наглядової ради.

Незалежним членом наглядової ради може бути обрана лише та особа, стосовно якої буде відсутній будь-який вплив з боку інших осіб у процесі прийняття ними рішень під час виконання обов'язків члена наглядової ради. Не може бути обраним незалежним членом особа, якщо вона: входила протягом попередніх п'яти років до складу органів управління цього товариства; одержувала протягом попередніх трьох років від цього товариства додаткову

винагороду в розмірі, що перевищує 5 відсотків сукупного річного доходу такої особи; є та/або була протягом попередніх трьох років працівником цього товариства та/або афілійованих з ним юридичних осіб; є акціонером - власником контрольного пакета акцій та/або представником акціонера - власника контрольного пакета акцій цього товариства в будь-яких цивільних відносинах; була сукупно більше 12 років членом наглядової ради цього товариства; не відповідає додатковим критеріям, встановленим статутом АТ або іншими внутрішніми документами товариства; не відповідає ряду інших критеріїв, що встановлені ч. 1 ст. 73 Закону.

Загалом зазначені критерії віддзеркалюють підхід, закладений в Рекомендації ЄС 2005/162/ЄС щодо ролі членів наглядової ради або невиконавчих директорів. Більшість із них дублюють положення Додатку 2 «Профіль незалежного невиконавчого директора або наглядового директора» (п. 1) [8].

Досить жорсткі стандарти незалежності для кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради дещо ускладнюють для товариств підбір належних кандидатів, які мають достатній досвід і знання про підприємство [115, с. 39]. Чинні стандарти обмежують або й взагалі виключають кандидатів, які мають галузеві знання, однак не є незалежними з точки зору визначених ч. 1 ст. 73 Закону критеріїв, тобто не відповідають вимогам стосовно незалежності. У зв'язку з цим частина вчених, зокрема Клаус Хопт та Стефен Бейнбрідж, висунули тезу про те, що перевага незалежності над компетентністю після прийняття Закону Сарбейнса-Окслі (*Sarbanes-Oxley Act*) поряд з іншими факторами посприяла настанню світової фінансово-економічної кризи (2008р.) [5: 21].

Перелік визначених в ст. 73 критеріїв не є досконалим. Тому в юридичній літературі висловлюються пропозиції щодо внесення змін до відповідних критеріїв. Цікавою є пропозиція В.І. Сковронського стосовно необхідності доповнення переліку критеріїв незалежності незалежного члена наглядової ради, на думку якого, не може вважатися незалежним директором особа, якщо:

1) має місце її пов'язаність з неприбутковою організацією, яка отримує значні внески від товариства;

2) наявна судимість за вчинення корисливих злочинів [213, с. 115-116].

Слушно зауважує О.В. Паплик, що у вимозі до особи незалежного директора також міститься істотна законодавча прогалина, адже Закон не наводить поняття «близького члена родини», родинних стосунків (п. 9 ч. 1 ст. 73 Закону) [137, с. 134]. Доречним є визначення певних критеріїв відповідності членів наглядових рад вимогам щодо професійного досвіду в тій чи іншій сфері, а також щодо прозорості в питанні відсутності конфлікту інтересів [120, с. 40].

На теоретичному рівні детальний аналіз порядку обрання незалежних членів наглядової ради був здійснений в дисертаційному дослідженні Т.В. Блаженко (2025р.) [54]. Тому, вбачається, в рамках даного дослідження приділяти увагу кваліфікаційним критеріям незалежних директорів є недоцільним.

Додаткові вимоги встановлюються до кандидатів на посаду в незалежні члени наглядової ради АТ, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій належать державі.

Стосовно голови наглядової ради, то міститься лише єдине обмеження. Головою ради АТ, яке є підприємством, що становить суспільний інтерес, не може бути обрано члена наглядової ради, який протягом попереднього року був головою колегіального виконавчого органу такого товариства (ч. 1 ст. 74 Закону).

Актуальним є питання можливості закріплення певних особливостей порядку обрання членів наглядової ради в корпоративному договорі акціонерів.

В літературі слушно зауважується, що виважений корпоративний договір, якого сторони свідомо дотримуються може стати важливим чинником вибудовування сталих корпоративних правовідносин у товаристві, дієвим інструментом уникнення конфліктів та забезпечення ефективності корпоративного управління, і, зрештою, однією з передумов успішності бізнесу як такого [216, с. 84]. В акціонерних товариствах корпоративні договори стають

інструментом додаткового регулювання корпоративних правовідносин, допомагають запобігати виникненню корпоративних конфліктів, можуть підвищувати визначеність відносин, підлаштовувати засади реалізації корпоративних прав під побажання учасників [217, с. 528].

Конструкція корпоративного договору з моменту її законодавчого запровадження зазнає постійних процесів правової еволюції, на які реагує і доктрина, і практика [79, с. 16]. Коло його сторін та предмет договору (ст. 29 Закону) дещо розширився у порівнянні з первинною редакцією. Втім, видається, можливість/неможливість закріплення особливостей процедури обрання членів наглядової ради в корпоративному договорі залишається дискусійною.

Окрім критеріїв, які встановлюються індивідуально до членів ради, не менш актуальним аспектом є проблематика колективної придатності наглядової ради.

Провідна роль у належному корпоративному управлінні відведена наглядовим радам (радам директорів) як органам, які відповідають за стратегічне спрямування та моніторинг діяльності виконавчого органу управління та повинні забезпечувати неутручання в його діяльність. Для того, щоб належно і ефективно виконувати покладені на неї функції, наглядова рада (рада директорів) повинна відповідати двом ключовим характеристикам: незалежність та компетентність. У випадку, якщо мова йде про незалежність наглядової ради саме у державному секторі, потрібно зазначити, що така незалежність має певну специфіку, оскільки її слід розглядати не лише з огляду на відносини між наглядовою радою та виконавчим органом компанії, а й на відносини між наглядовою радою та акціонером (тобто відповідним міністерством) [28].

Як було вже зазначено вище, достатньо широкий перелік вимог ставиться до незалежних членів наглядової ради а також до членів наглядової ради банку. В останньому випадку йде мова про так звану колективну придатність.

Колективна придатність – це наявність у членів наглядової ради банку, членів правління банку спільних/сукупних знань, навичок, професійного та управлінського досвіду в обсязі, необхідному (достатньому) для розуміння всіх

аспектів діяльності банку, адекватної оцінки ризиків, на які банк може наражатися, прийняття виважених рішень, а також для забезпечення ефективного управління та контролю за діяльністю банку в цілому з урахуванням функцій, покладених на такий орган законодавством України, статутом банку та його внутрішніми документами [190].

В контексті порядку обрання до складу наглядової ради варто відмітити, що в низці законів містяться положення про те, хто не може бути обраний членом наглядової ради відповідного товариства.

Не можуть бути членами наглядової ради члени виконавчого органу (або одноосібний директор). С. Свириденко виділяє ще одну особливість – неможливість наявності анонімного члена наглядової ради, керуючись практикою Верховного Суду щодо членів ревізійної комісії [208].

Відповідно до ч. 4 ст. 35 Закону України «Про інститути спільного інвестування» до складу наглядової ради корпоративного фонду не можуть входити представники чи пов'язані особи:

- 1) компанії з управління активами корпоративного фонду (крім венчурного фонду);
- 2) інвестиційних фірм, які обслуговують корпоративний фонд;
- 3) зберігача активів корпоративного фонду;
- 4) депозитарію, який обслуговує корпоративний фонд;
- 5) аудитора (аудиторської фірми) корпоративного фонду;
- 6) оцінювача майна корпоративного фонду [184].

Членом наглядової ради АТ, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій належать державі, не може бути особа, яка є засновником, акціонером (учасником), керівником та/або членом наглядової ради підприємства, іншої господарської організації, які здійснюють діяльність на тому самому або суміжних ринках з такими державними унітарними підприємствами та/або господарськими товариствами (ч. 3 ст.11-2 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Членами наглядової ради не можуть бути посадові особи іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства, якщо інше не передбачено статутом АТ (ч. 3 ст. 88 Закону).

Таким чином, неможливість членства в наглядовій раді обумовлюється такими чинниками:

1) невідповідність визначених Законом критеріям (зокрема щодо незалежних членів наглядової ради);

2) займання іншої посади в цьому товаристві (зокрема, члена виконавчого органу, корпоративного секретаря, тощо);

3) притягнення до відповідальності та відповідна заборона обіймати відповідну посаду;

4) вказівка ч. 1 ст. 88 Закону України «Про акціонерні товариства» та спеціальних законів на неможливість зайняття посади члена наглядової ради окремим категоріям осіб.

Формування наглядової ради, як правило, відбувається шляхом кумулятивного голосування. До інших способів, зокрема, відноситься мажоритарний. Мажоритарна система передбачає обрання кандидата, який набрав більшість голосів акціонерів.

Кумулятивне обрання членів – це метод голосування, який використовується для обрання членів колегіальних органів, і в корпоративному праві найчастіше застосовується до обрання наглядових рад АТ. За цим методом акціонери мають право голосувати кумулятивно, тобто загальну кількість своїх голосів вони можуть зосередити на одному або декількох кандидатах, а не розподіляти їх рівномірно між усіма кандидатами.

Кумулятивне голосування – це спосіб голосування під час обрання осіб до складу органів акціонерного товариства, що передбачає помноження загальної кількості голосів акціонера на кількість членів органу АТ, що обираються, та право акціонера віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами (п. 10 ч. 1 ст. 2 Закону).

Обрання членів наглядової ради ПАТ та банку здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування. Обрання членів наглядової ради приватного акціонерного товариства здійснюється шляхом кумулятивного голосування, якщо інший спосіб не визначений статутом АТ (ч. 10 ст. 72 Закону).

Ця норма спрямована на захист інтересів міноритарних акціонерів, засновників [76, с. 109]. В науковій літературі переважно схвально оцінюється запровадження кумулятивного голосування, яке дає змогу дотриматися справедливої пропорції представництва в органах управління [204]. Однак містяться і достатньо критичні точки зору. Зокрема відзначається, що кумулятивне голосування повною мірою не захищає ні прав трудового колективу, ні міноритаріїв на представництво своїх інтересів у керівництві товариства, оскільки ними обирається лише наглядова рада, яка вже потім формує склад правління. Навіть у разі просування трудовим колективом чи певним міноритарним акціонером свого представника до ради навряд чи можна сподіватися, що його голос буде визначальним при обранні членів правління банку. Незважаючи на прийняті законодавчі зміни, кумулятивне голосування в Україні реалізується лише на рівні контролю, а не оперативної діяльності [105, с.12].

За кумулятивної системи голосування неможливо припинити повноваження індивідуально окремих членів наглядової ради, оскільки передбачається припинення повноважень усіх членів: «Повноваження члена наглядової ради, обраного шляхом кумулятивного голосування, за рішенням загальних зборів можуть бути припинені достроково лише за умови одночасного припинення повноважень усього складу наглядової ради. У такому разі рішення про припинення повноважень членів наглядової ради приймається загальними зборами простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій» (ч. 6 ст. 72 Закону).

Мета такого порядку полягає у захисті міноритарних акціонерів, щоб не допустити дострокового припинення повноважень їхніх представників у раді.

Процедура кумулятивного голосування деталізується в правових актах НКЦПФР. У відповідності до Рішення НКЦПФР 01.06.2017 № 402 «Про затвердження Вимог до інформації про кандидатів у члени органу акціонерного товариства» [178] інформація про кандидата включається до форми бюлетеня для кумулятивного голосування на підставі письмової заяви такого кандидата про згоду на обрання його членом органу акціонерного товариства та включення такої інформації до бюлетеня для кумулятивного голосування, яка має містити відомості, передбачені Вимогами (п. 3).

Інформація про фізичну особу, яку (яких) кандидат - юридична особа має намір уповноважити представляти свої інтереси в органі АТ, включається до форми бюлетеня для кумулятивного голосування на підставі відомостей, що містяться у письмовій заяві такої фізичної особи про згоду представляти інтереси кандидата - юридичної особи в органі акціонерного товариства.

В літературі висловлюється також пропозиція про формування складу наглядової ради не тільки шляхом обрання її членів, але й шляхом *направлення* певних осіб до наглядової ради. С.В. Артеменко обґрунтовує, що у випадку потреби АТ у залученні інвестицій і відповідно вимоги інвестора забезпечити певні гарантії та можливості контролювати використання товариством інвестицій доцільно надати такій особі право направлення до наглядової ради своїх представників без обрання їх на зборах. Для цього в законі слід передбачити право товариства закріплювати в статуті в окремих випадках право направлення певних акціонерів (наприклад, інвесторів) до ради [48, с. 16].

Видається, така пропозиція дещо суперечитиме засадам корпоративного управління та самій правовій природі наглядової ради як представницького органу акціонерів. Впровадження відповідного механізму несе в собі ризик його застосування в процесі рейдерських захоплень, оскільки фактично до управління пропонується залучити сторонніх осіб, які не є акціонерами.

Серед членів ради, як і в будь-якому колегіальному органі, обирається голова. Голова наглядової ради обирається членами наглядової ради з їх числа простою більшістю голосів від загального складу наглядової ради, якщо інше не

передбачено статутом акціонерного товариства. Наглядова рада має право в будь-який час обрати нового голову наглядової ради (ч. 1 ст. 74 Закону).

У відповідності з роз'ясненнями ДКЦПФР від 23.02.2010 р. № 1 «Про порядок застосування частини першої ст. 54 Закону «Про акціонерні товариства» щодо переобрання голови наглядової ради акціонерного товариства» наглядова рада має право переобрати голову наглядової ради в будь-який час, крім випадку, коли питання обрання (переобрання) голови наглядової ради АТ віднесено статутом до виключної компетенції загальних зборів акціонерів [185, с. 11-12].

Як слушно зазначає А.В. Мягкий, з огляду на те, що до повноважень регулятора фондового ринку не належить офіційне тлумачення нормативно-правових актів та для уникнення корпоративних спорів пропонується уточнити ч. 1 ст. 74 Закону і зазначити, що голова наглядової ради може бути в будь-який час переобраний органом, що його призначив, простою більшістю голосів, якщо інше не встановлено статутом чи іншими внутрішніми документами товариства [130, с. 180].

Стосовно строку повноважень членів наглядової ради, то відповідно до ч. 1 ст. 72 Закону вони обираються загальними зборами на строк, встановлений статутом АТ, але не більше ніж три роки. Особи, обрані членами наглядової ради, можуть переобиратися необмежену кількість разів.

Разом з тим містяться певні обмеження щодо незалежних директорів. Незалежний член наглядової ради не може входити до складу наглядової ради як незалежний член підприємства понад три строки підряд. На думку Т.В. Блаженко, строк їх повноважень варто обмежити двома термінами. В такому випадку під час другого строку повноважень незалежний директор буде більш зосереджений на виконанні своїх обов'язків.

Видається, відсутність обмеження періоду виконання повноважень членів наглядової ради (ч. 1 ст. 72 Закону) певним терміном є логічним. В протилежному випадку це було би невиправданим втручанням в господарську діяльність товариства. Разом з тим цілком підтримуємо висловлену в літературі думку щодо обмеження строку повноважень незалежних директорів. Потенційна

відсутність граничних строків перебування зумовлює ризик втрати ними «незалежності».

В дисертаційному дослідженні обґрунтовується пропозиція включення квоти працівників до складу наглядової ради. На нашу думку, як і у випадку з членами наглядової ради - представниками від акціонерів, немає певних причин, з яких строк їх повноважень мав би бути обмежений.

Якщо певний працівник професійно відстоює права та інтереси трудового колективу у наглядовій раді і трудовий колектив довіряє йому, то не вбачаємо жодних причин, з яких до працівників було би доречно застосовувати обмеження строку перебування в складі ради. Їх строк повноважень, поряд з іншими передбаченими ч. 1 ст. 80 Закону, обмежується виключно періодом їх працевлаштування на даному підприємстві.

Порядок припинення повноважень членів наглядової ради регулюється ст.ст. 72, 80 Закону і залежить від способу (кумулятивне голосування чи інший, якщо це допускається Законом і закріплено в статуті), яким члена наглядової ради було обрано.

Повноваження члена наглядової ради можуть бути достроково припинені:

1) за рішенням загальних зборів. Згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 80 Закону загальні збори АТ можуть прийняти рішення про дострокове припинення повноважень членів наглядової ради та одночасне обрання нових членів. В цьому випадку повноваження членів наглядової ради припиняються з моменту ухвалення відповідного рішення загальних зборів;

2) без рішення загальних зборів. Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 80 Закону повноваження члена наглядової ради припиняються з підстав, зазначених у цій нормі, внаслідок настання відповідних обставин (дій чи подій). В цих випадках повноваження членів наглядової ради мають припинятись:

-а) за його бажанням за умови письмового повідомлення про це товариства за два тижні (п. 1) та в разі неможливості виконання обов'язків члена наглядової ради за станом здоров'я (п. 2) – із дати, зазначеної у відповідній заяві члена наглядової ради;

-б) в разі набрання законної сили вироком чи рішенням суду, яким його засуджено до покарання, що виключає можливість виконання обов'язків члена наглядової ради, та в разі смерті, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним, безвісно відсутнім, померлим – із дати настання відповідного юридичного факту (події), у разі смерті, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним, безвісно відсутнім, померлим; у разі отримання товариством письмового повідомлення про заміну члена наглядової ради, який є представником акціонера; у випадках, передбачених ч. 3 ст. 88 Закону; тощо.

О.М. Вінник відзначає, що на локальному рівні можуть бути передбачені додаткові підстави для припинення повноважень члена наглядової ради (наприклад, неповідомлення членом ради про заінтересованість у вчиненні значного правочину; розголошення комерційної таємниці або конфіденційної інформації товариства; зловживання службовим становищем, зокрема використання можливостей товариства у власних інтересах тощо [61, с. 176].

Закон достатньо детально регулює підстави та процедуру припинення повноважень членів наглядової ради АТ. Однак поза увагою залишено можливість їх відсторонення. Втім, на практиці ймовірні також випадки, коли товариство має сумніви в корисності чи доцільності подальшого виконання членом наглядової ради його обов'язків (або навіть у добросовісності члена наглядової ради), але потребує часу для проведення перевірки для підтвердження чи спростування сумнівів. У цьому разі товариство повинно мати можливість не припиняти повноваження члена наглядової ради, а тимчасово відсторонити його від виконання своїх повноважень. Однак такої можливості Закон не передбачає.

Натомість для інших вищих посадових осіб така процедура передбачена. Відповідно до ч. 5 ст. 86 Закону за рішенням наглядової ради або ради директорів корпоративний секретар може бути тимчасово відсторонений від виконання своїх повноважень. А прийняття рішення про відсторонення голови або члена виконавчого органу товариства від здійснення повноважень належить до виключної компетенції наглядової ради (п. 1 ч. 2 ст. 71).

Крім того, передбачено відсторонення членів ради в АТ в банківській сфері. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вищий орган має право у будь-який час тимчасово відсторонити на строк не більше шести місяців члена наглядової ради державного банку від виконання його повноважень виключно з таких підстав:

1) на вимогу не менше ніж п'яти членів наглядової ради державного банку в разі якщо член наглядової ради неналежним чином виконує свої посадові обов'язки або в разі виникнення обґрунтованої підозри щодо невідповідності вимогам, встановленим ч. 13 і ч. 14 ст. 7 Закону;

2) вручення члену наглядової ради державного банку повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

3) на вимогу Президента України про відсторонення від виконання повноважень представника держави у наглядовій раді державного банку, призначеного за поданням Президента України, на вимогу Кабінету Міністрів України про відсторонення від виконання повноважень представника держави у наглядовій раді державного банку, призначеного за поданням Кабінету Міністрів України

Рада банку затверджує політику запобігання, виявлення та управління конфліктами інтересів, яка в тому числі включає Порядок відсторонення члена ради банку від голосування або участі іншим чином у прийнятті банком будь-якого рішення, щодо якого в нього є конфлікт інтересів (п. 48 Методичних рекомендацій).

Закріплено процедуру відсторонення і в статутах банків. В Положенні про наглядову раду АТ «Державний ощадний банк України» затверджено, що вищий орган має право в будь-який час тимчасово відсторонити на строк не більше шести місяців члена наглядової ради від виконання його повноважень з підстав передбачених п. 45 Положення [173].

Однак, в Законі України «Про акціонерні товариства» про можливість відсторонення членів наглядової ради не згадується. Таким чином, за сьогодні діючим законодавством членів наглядової ради банків відсторонити дозволено,

і є відповідна практика застосування процедури [133], а членів наглядової ради АТ, які провадять діяльність в інших сферах, неможливо.

У Рішенні №1-рп/2010 від 12.01.2010 р. Конституційний Суд України зокрема, зазначив, що реалізація учасниками товариства корпоративних прав на участь у його управлінні шляхом прийняття компетентним органом рішень про обрання (призначення), усунення, відсторонення, відкликання членів виконавчого органу цього об'єднання стосується також наділення або позбавлення їх повноважень на управління товариством. Такі рішення уповноваженого на це органу мають розглядатися не в межах трудових, а корпоративних правовідносин, що виникають між товариством і особами, яким довірено повноваження з управління ним [199]. Відсторонення є специфічною формою захисту носіїв корпоративних прав у відносинах з особою, якій вони довірили здійснювати управління товариством (п. 3.2).

Хоча вище наведене Рішення КСУ стосувалося процедури відсторонення (усунення) членів виконавчого органу, однак, видається, відповідна процедура може за аналогією бути застосована і до членів наглядової ради.

По-перше, як було уже обґрунтовано у підрозділі 1.2, наглядова рада є органом управління, а дії її членів безпосередньо впливають на характер управління товариством. Тому акціонери повинні мати можливість реалізувати відсторонення як специфічну форму захисту носіїв корпоративних прав у відносинах з особою, якій вони довірили здійснювати управління товариством.

По-друге, члени наглядової ради (так само як і члени виконавчого органу чи корпоративний секретар) є суб'єктами фідучіарних відносин. Незважаючи на значне приділення уваги відносинам, заснованим на довірі в рамках цивілістичних досліджень, специфіка фідучіарних правових зв'язків у рамках корпоративних відносин в українській правовій дійсності не отримала достатньої уваги [74, с. 27]. Фактично національне законодавство не оперує поняттям «фідучіарний обов'язок», а використовує поняття добросовісності.

Разом з тим слід відзначити, що в Кодексі корпоративного управління концепція фідучіарних зобов'язань закріплена через формулювання «фідучіарні

обов'язки» членів наглядової ради: обов'язок сумлінно виконувати свої функції і дотримуватися принципу лояльності по відношенню до товариства, а також вимога від членів наглядової ради бути поінформованими, обачними і діяти виключно в інтересах товариства та його акціонерів (п. 3.2.).

Постає питання кола суб'єктів, які уповноважені реалізувати відсторонити члена наглядової ради. На думку С.В. Артеменка, можливість відсторонення (відкликання) члена наглядової ради не лише загальними зборами, але й іншими органами є неправильним. Вчений вважає, що члени наглядової ради, будучи обраними загальними зборами, ними же тільки і повинні бути відсторонені (відкликані), а тому пропонує питання щодо дострокового відкликання члена наглядової ради віднести до виключної компетенції загальних зборів [48, с. 17].

Видається, на практиці буде досить складно реалізувати пропонований порядок відсторонення, оскільки оперативно скликати загальні збори та й лише для вирішення окремо взятого питання відсторонення, буде досить складно.

Тому питання відсторонення членів наглядової ради слід віднести до компетенції наглядової ради за аналогією з ч. 5 ст. 86 і п. 1 ч. 2 ст. 71 Закону, ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Вважаємо є необхідність доповнення Закону правовою нормою про можливість відсторонення також і членів наглядової ради. Однак її варто сформулювати за допомогою диспозитивного методу, тобто надати можливість акціонерам самостійно визначити в статуті право на відсторонення членів наглядової ради та особливості відповідної процедури.

Відповідно пропонуємо викласти абз. 12 ч. 1 ст. 80 Закону в такій редакції: «Статутом акціонерного товариства можуть бути передбачені *порядок та підстави відсторонення* та додаткові підстави для припинення повноважень члена наглядової ради».

2.3. Структура наглядової ради

Основною формою діяльності наглядової ради є засідання. Саме на засіданнях наглядової ради питання виносяться на обговорення та приймаються рішення з порядку денного. Однак для компетентного та ефективного прийняття рішень необхідна попередня підготовка та вивчення відповідних питань. Відповідну підготовчу роботу здійснюють комітети наглядової ради.

На думку О. Пожванюк та Н. Корж, запорукою ефективного корпоративного управління є саме комітети, які наділені реальними правами для прийняття рішень [98, с. 1.6.-1.7]. Оптимальний склад комітетів, які функціонують при раді, дає змогу компаніям вирішувати стратегічні корпоративні завдання та проблеми, ідентифікувати та оптимізувати корпоративні ризики [51].

До моменту закріплення положень про створення комітетів в Законі України «Про акціонерні товариства» практика їх функціонування була незначною і переважно стосувалася банківського сектору. Як зазначає О.М. Костюк, станом на 2007р. фактично комітети наглядової (спостережної) ради були мало поширені в українському банківському секторі: лише 18 % банків мали один або більше комітетів при спостережній раді; три банки зазначали про існування аудиторського комітету і лише один банк мав комітет з управління ризиками [104, с. 112].

На рівні права ЄС необхідність створення комітетів у складі наглядової ради закріплена Рекомендацією комісії ЄС 2005/162/ЄС щодо ролі невиконавчих або наглядових директорів компаній, що котируються на біржі, та щодо комітетів (наглядової) ради [35], виконання якої є однією з вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. В компаніях доцільно створювати такі комітети: з питань призначення директорів, з питань винагороди директорів, з питань аудиту.

З прийняттям Принципів корпоративного управління (акту м'якого права) практика формування в структурі наглядової ради комітетів набула поширення

і в корпоративному управлінні АТ України. Принципами рекомендується формувати комітети залежно від кількісного складу та функцій наглядової ради:

а) з метою підвищення ефективності її роботи та створювати комітети для попереднього розгляду, аналізу та підготовки проектів рішень з питань, що належать до компетенції наглядової ради;

б) з метою запобігання виникненню конфлікту інтересів у посадових осіб органів товариства наглядовій раді доцільно створювати комітет з питань аудиту та з питань інформаційної політики товариства, а також комітет з питань призначень і винагород, більшість членів яких є незалежними.

При створенні комітетів наглядова рада чітко визначає та розкриває інформацію про їх завдання, склад і робочі процедури (п. 3.1.13) [165].

Наглядова рада повинна створювати комітети згідно з вимогами законодавства, або якщо вона вважає, що створення комітетів сприятиме підвищенню ефективності її роботи (розділ 3.11 Кодексу корпоративного управління). Комітети наглядової ради створюються для того, щоб:

а) розподілити роботу наглядової ради і зробити її більш керованою;

б) сконцентрувати експертні знання і досвід, більш детально заглибитися у технічні питання та приділити їм більше часу;

в) приділити більше уваги питанню, яке вважається важливим для компанії;

г) забезпечити незалежність та неупередженість у певних обговореннях та рішеннях, де існує можливість виникнення конфлікту інтересів або упередженості [110, с. 95].

Ефективна робота комітетів наглядової ради базується на наявності у їх складі незалежних директорів. Нині ця вимога чітко визначена в принципах корпоративного управління США, Великобританії, Німеччини, Австралії, Китаю та багатьох інших країн. Наприклад, у Південній Кореї корпорації, які володіють активами на суму до 2 трлн вон (1 894 млн дол), зобов'язані мати в комітетах ради директорів не менше 50% незалежних членів. В іншому разі акції корпорації негайно виключаються з лістингу фондової біржі. На Нью-Йоркській

біржі (NYSE) також існує правило: «Компанії, що включені в лістинг, повинні мати в комітетах більшість незалежних директорів». Така ж вимога існує на інших американських фондових площадках, наприклад NASDAQ. Європейська комісія навіть запровадила необхідність користуватися терміном «наглядові директори» [132].

Найбільш поширеними комітетами серед компаній, що зареєстровані на фондовій біржі, є комітети з питань призначень, винагороди та аудиту. Ці три комітети спроможні приймати об'єктивні та незалежні рішення, оскільки кожен з них опікується питаннями, щодо яких існує потенційний конфлікт інтересів між акціонерами та виконавчим органом. Відповідні комітети повинні складатися мінімум із трьох членів. Менша кількість членів комітету негативно впливатиме на якість обговорення та дискусії. У деяких випадках наглядові ради можуть бути занадто малі, щоб мати декілька комітетів. Тоді компаніям може бути доцільно об'єднувати певні комітети (зокрема, комітет з питань призначень і комітет з питань винагороди). Комітет з питань аудиту, як правило, не поєднується з іншими.

Компанії можуть створювати інші комітети, що опікуються такими питаннями як:

- а) стратегія;
- б) ризики;
- в) питання управління; та/або
- г) етики.

Зазвичай не рекомендується створювати надмірну кількість комітетів, оскільки управління взаємовідносинами між наглядовою радою загалом та комітетом вимагає досвіду. Принципами корпоративного управління розмежовуються: а) постійні комітети; і б) спеціальні комітети/цільові робочі групи. Постійний комітет функціонує на постійній основі і проводить регулярні засідання. Інші комітети – це структури, які можуть проводити засідання нерегулярно або створюються для вирішення конкретного питання. Важливо зазначити, що повноваження наглядової ради щодо прийняття рішень не можуть

бути делеговані комітетам. Комітети можуть лише готувати проекти рішень, які зрештою ухвалюються наглядовою радою [95].

Таким чином, Принципи, закладені в Кодексі, спрямовані на забезпечення ефективного контролю, прозорості та об'єктивності в управлінні компанією. Створення спеціалізованих комітетів допомагає наглядовій раді більш детально вирішувати складні питання та забезпечувати ефективне виконання функцій наглядової ради.

Аналіз вищезазначених положень Принципів корпоративного управління свідчить про важливість та доцільність створення комітетів наглядової ради для підвищення ефективності корпоративного управління в АТ.

Закон України «Про акціонерні товариства» (2022р.) визначає, що наглядова рада може створювати спеціалізовані комітети для більш детального розгляду окремих питань, що входять до її компетенції. Таким чином, створення комітетів є добровільним. Однак, у ПАТ, товаристві - підприємстві, що становить суспільний інтерес, а також в товаристві, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо або опосередковано належать державі, обов'язково утворюються комітет з питань аудиту, комітет з питань визначення винагороди посадовим особам АТ (далі - комітет з винагород) і комітет з питань призначень. При цьому комітет з винагород та комітет з питань призначень можуть бути об'єднані. Комітет з питань аудиту, комітет з винагород і комітет з питань призначень очолюють члени наглядової ради товариства, які є незалежними директорами. Більшість членів зазначених комітетів мають становити незалежні директори.

Крім того, вище зазначені комітети обов'язково утворюються в системно важливих банках (ст. 39 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), тобто банках, діяльність яких впливає на стабільність усієї банківської системи, радах значимого страховика (ч. 9 ст. 25 Закону України «Про страхування»), професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків, які є підприємствами, що становлять суспільний інтерес, або системно важливими

професійними учасниками (ч. 9 ст. 76 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [187]).

Разом з тим в АТ, які є корпоративними інвестиційними фондами, створення комітетів не передбачено. На перший погляд, такий підхід видається таким, який суперечить логіці, оскільки обіг інвестицій завжди пов'язаний з підвищеним рівнем ризику. Втім, варто навести положення Директиви 2014/56/EU, в якій йде мова про наступне: «Враховуючи розмір рад директорів у компаніях з незначною ринковою капіталізацією та в малих і середніх суб'єктах господарювання, що становлять суспільний інтерес, доцільно передбачити, що функції, покладені на аудиторський комітет таких суб'єктів господарювання, можуть виконуватися адміністративним або наглядовим органом в цілому. Суб'єкти господарювання, що становлять суспільний інтерес, які є інститутами спільного інвестування в цінні папери (*undertakings for collective investment in transferable securities, UCITS*) або альтернативними інвестиційними фондами, також можуть бути звільнені від обов'язку мати аудиторський комітет, оскільки: 1) якщо йде мова тільки про функціонування товариства з метою об'єднання активів, використання аудиторського комітету є недоцільним; 2) ІСІ та альтернативні інвестиційні фонди, а також їхні керуючі компанії, працюють у суворо визначеному регуляторному середовищі та підпадають під дію специфічних механізмів управління та контролю, що здійснюється їхнім депозитарієм» (п. 24) [14].

Крім того, варто зазначити п. 1.3.2. Рекомендації 2005/162/ЄС, в якій йдеться про те, що державам-членам слід дозволити вибирати, повністю або частково, між створенням у межах (наглядової) ради будь-якого з комітетів з характеристиками, що рекомендуються в цій Рекомендації, та використанням інших структур – зовнішніх по відношенню до (наглядової) ради – або процедур. Такі структури або процедури, які можуть бути обов'язковими для компаній згідно з національним законодавством або рекомендованими на національному рівні найкращими практиками на основі підходу «виконуй або пояснюй», повинні бути функціонально еквівалентними та однаково ефективними.

Тобто в *acquis communautaire* ЄС йде мова про те, що створення комітетів не є обов'язковим, якщо відповідний суб'єкт господарювання є об'єктом посиленого контролю з боку державного регулятора на ринку цінних паперів.

Таким чином, підсумовуючи вище зазначене, обов'язкове утворення комітетів передбачено для таких суб'єктів господарювання:

- 1) ПАТ;
 - 2) товариства-підприємства, що становить суспільний інтерес;
 - 3) АТ, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо або опосередковано належать державі;
 - 4) системно важливі банки;
 - 5) значимі страховики;
 - 6) професійні учасники ринків капіталу та організованих товарних ринків.
- Для інших АТ створення комітетів наглядової ради є добровільним.

Постає питання, чи можна вважати комітети наглядової ради окремими органами товариства. На думку О.М. Вінник, наглядова рада, формуючи постійні та тимчасові комітети, тим самим створює додаткові органи товариства [61, с. 173]. Таким чином, вчена відносить комітети до органів АТ.

Аналізуючи акти локальної правотворчості низки АТ, варто відзначити, що в них часто йдеться про комітети як про окремі органи товариства. В Положенні про комітет наглядової ради ПАТ «Експортно-кредитне агентство» з питань призначень та визначення винагороди посадовим особам зазначається, що хоча комітет і не є органом управління, однак відповідний комітет є консультативно-дорадчим органом, що підпорядкований, підзвітний та підконтрольний наглядовій раді та забезпечує ефективне виконання наглядовою радою своїх функцій (1.3.) [145]. В Положенні про комітет з питань аудиту Наглядової ради ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України» закріплено, що комітет з питань аудиту є колегіальним органом Наглядової ради ПАТ «НСТУ», який діє на постійній основі [144].

На перший погляд, комітети наглядової ради відповідають більшості ознак, які мають визначальне значення для характеристики органу товариства:

певна організаційна оформленість частини юридичної особи, представлена або однією або декількома фізичними особами; утворення відповідно до порядку, визначеного законом і установчими документами; наявність повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власного предмету відання.

Однак, по-перше, слід підкреслити, що комітети *не формують волеутворення* і волевиявлення юридичної особи і не мають можливості прийняття спеціальних актів органів юридичної особи, види яких визначаються законодавством. Тобто фактично комітети виконують допоміжну роль з метою реалізації компетенції наглядової ради.

Слід погодитися з О.В. Гарагоничем, який обґрунтовує відмову від визнання органами АТ так званих «допоміжних органів» (лічильної комісії, президії загальних зборів, секретаріату наглядової ради тощо), які не беруть участі у реалізації компетенції товариства, а лише реалізують функції по технічному забезпеченню роботи органів АТ: збір бюлетенів під час голосування, підготовку приміщень для проведення засідань відповідного органу тощо [65, с. 237].

Діяльність комітетів лише розкриває, деталізує компетенцію наглядової ради в цілому. Наприклад, аудиторський комітет здійснює підготовчу роботу перед тим, як наглядова рада затверджує та надає рекомендації загальним зборам за результатами розгляду аудиторського звіту суб'єкта аудиторської діяльності щодо фінансової звітності товариства для прийняття рішення щодо нього (п. 19 ч. 1 ст. 71 Закону). Комітет винагород вносить акціонерам пропозиції щодо винагороди членів наглядової ради перед затвердженням наглядовою радою умов трудових договорів, що укладаються з посадовими особами органів управління та працівниками підрозділу внутрішнього аудиту (з внутрішнім аудитором), встановлення розміру їхньої винагороди, у тому числі заохочувальних та компенсаційних виплат (п. 2 ч.1 ст. 78 Закону), надає наглядовій раді пропозиції щодо винагороди членів виконавчого органу (п. 3 ч.1 ст. 78 Закону). А обрання та припинення голови і членів інших органів товариства (п. 12 ч. 1 ст. 71), призначення на посаду і звільнення з посади

керівника підрозділу внутрішнього аудиту (п. 13 ч. 1 ст. 71), відбувається тільки після того, як комітет з призначень рекомендує до схвалення наглядовою радою кандидатури на заміщення вакантних посад у виконавчому органі, а у випадках, передбачених статутом АТ або внутрішніми документами товариства, - інших вакантних посад (п. 2 ч. 1 ст. 77). Крім того, даний комітет надає наглядовій раді рекомендації щодо персонального складу кожного з її комітетів, а також періодичної ротації членів наглядової ради між комітетами (п. 2 ч. 1 ст. 77).

Вартим уваги є п. 10 Рекомендації комісії ЄС 2005/162/ЄС, в якому закріплено, що (наглядова) рада має право визначати кількість та структуру комітетів, які вона вважає доцільними для сприяння власній роботі, але ці комітети в принципі не повинні замінювати саму (наглядову) раду. Тому, як правило, комітети з призначень, винагород та аудиту повинні надавати рекомендації, спрямовані на підготовку рішень, що приймаються (наглядовою) радою [31]. Таким чином, діяльність наглядової ради носить допоміжний, рекомендаційний характер в процесі реалізації компетенції наглядової ради як органу корпоративного управління.

Слід підкреслити, що йдеться про *делегування частини повноважень, а не про закріплення певної компетенції* виключно за комітетами. Тому відповідне положення Рекомендації не слід розцінювати як ознаку, що може характеризувати комітети як окремий орган.

По-друге, комітети *не є організаційно відокремленими*, а перебувають в структурі наглядової ради. До складу комітетів наглядової ради входить не менше трьох членів ради (ч. 8 ст. 76 Закону). Тобто склад комітетів формується виключно з членів наглядової ради. До них не можуть входити жодні інші особи, які не є членами наглядової ради. Навіть інші посадові особи товариства, такі як члени виконавчого органу товариства, експерти та інші визначені комітетом особи, мають право відвідувати засідання виключно на запрошення комітету (ч. 9 ст. 76 Закону) без права участі у прийнятті рішень, що входять до предмету відання комітету. Тобто хоча комітет формується з певних осіб, але

організаційно він залишається в структурі наглядової ради, члени комітету є одночасно членами наглядової ради.

По-третє, варто також звернути увагу на характер формулювання ч. 1 ст.ст. 77-79 Закону, в яких йде мова про «предмет відання», а не «компетенцію» комітетів. Компетенція — це сукупність юридично установлених повноважень, прав і обов'язків конкретного органу, яка визначає його місце в системі органів корпоративного управління.

Комітети не мають власної компетенції, а лише реалізують делеговану їм компетенцію наглядової ради. Доречно зазначити п. 10 Рекомендації: «Наглядовій раді не слід забороняти делегувати частину своїх повноважень щодо прийняття рішень комітетам, коли вона вважає це доцільним, і коли це дозволено національним законодавством, навіть якщо (наглядова) рада залишається повністю відповідальною за рішення, прийняті в сфері її компетенції (п. 10 Рекомендації ЄС 2005/162/ЄС)».

По-четверте, виконувана комітетами діяльність має виключно допоміжний характер. Тобто комітети не реалізують в повній мірі жодну з функцій корпоративного управління. Комітети не здійснюють управління чи нагляд, так само як і не забезпечують контроль за діяльністю інших органів. Основною метою та призначенням комітетів є підвищення ефективності роботи (наглядової) ради шляхом забезпечення належного розгляду рішень, а також допомога в організації її роботи з метою забезпечення відсутності суттєвих конфліктів інтересів у прийнятих нею рішеннях. Створення комітетів, в принципі, не має на меті вилучити розглянуті питання з компетенції самої (наглядової) ради, яка залишається повністю відповідальною за рішення, прийняті в рамках її компетенції (п. 6.1 Рекомендації ЄС 2005/162/ЄС).

Таким чином, комітети наглядової ради не є органами товариства, оскільки: 1) комітети не формують волю і волевиявлення товариства; 2) повноваження, якими наділено (може бути наділено) наглядову раду мають характер делегованих від наглядової ради; 3) організаційно не відокремлені, а перебувають в структурі наглядової ради.

З урахуванням вище зазначених висновків, варто навести власне визначення комітету. *Комітет наглядової ради* – це структурний підрозділ наглядової ради, який в межах свого предмету відання надає рекомендації та здійснює попереднє вивчення і підготовку до розгляду питань, що належать до компетенції наглядової ради.

В ст. 2 Закону міститься перелік визначень термінів, що вживаються в цьому Законі. Визначення комітету серед них відсутнє. Це в свою чергу зумовлює на практиці, що в частині положень про наглядову раду АТ (ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України», ПАТ «Експортно-кредитне агентство» тощо) комітет визначається як (орган, допоміжний орган), а в частині як структурний елемент наглядової ради. З метою уніфікації підходів при розробці положень про наглядову раду на майбутнє, видається, доречним доповнити Закон відповідною дефініцією.

Таким чином, пропонуємо доповнити ст. 2 Закону пунктом 8-1: «Комітет наглядової ради – це структурний підрозділ наглядової ради, який в межах свого предмету відання надає рекомендації та здійснює попереднє вивчення і підготовку до розгляду питань, що належать до компетенції наглядової ради».

Види комітетів. З'ясувавши роль комітетів та їх правову природу, доречним видається здійснити класифікацію комітетів наглядової ради АТ. В Законі йде мова про постійно діючі та тимчасові комітети, аудиторський комітет, комітет з призначень тощо. Таким чином, комітети можна класифікувати щонайменше за двома критеріями. Розглянемо відповідне питання детальніше.

1) *За темпоральною ознакою.* В раніше чинному Законі України «Про акціонерні товариства» № 514-VI наглядова рада АТ могла утворювати: 1) постійні чи тимчасові комітети з числа її членів для попереднього вивчення і підготовки до розгляду на засіданні питань, що належать до компетенції наглядової ради (ст. 56) [166]. Однак у законодавстві, яке діяло на той час, були відсутні детальні положення про їх структуру та функціональні обов'язки.

В чинному Законі типізація комітетів деталізована. Наглядова рада може створювати у своєму складі *постійні* або *тимчасові* комітети для попереднього

розгляду та аналізу питань, які належать до компетенції наглядової ради (ч. 1 ст. 76). Тобто має місце поділ в залежності від строку їх функціонування. Постійні комітети допомагають наглядовій раді подолати недостатню поінформованість, яка може бути наслідком епізодичної участі членів ради у керівництві діяльністю товариства, та розглядати питання, які потребують більш детального та всебічного вивчення. Постійними комітетами можуть бути, наприклад, комітет стратегічного планування, комітет з питань фінансів та інвестицій, комітет з корпоративного управління.

Тимчасові комітети створюються наглядовою радою у разі необхідності з метою координування окремих питань діяльності товариства, зокрема, для вивчення наслідків потенційної реорганізації товариства, проведення службових розслідувань за фактами зловживань посадових осіб товариства тощо.

До *постійних комітетів*, які доцільно створювати з метою запобігання виникненню конфлікту інтересів у посадових осіб товариства, належать аудиторський комітет та комітет з питань призначень та винагород. Завданням аудиторського комітету є здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства, надання пропозицій щодо обрання аудитора та контроль за його незалежністю, визначення напрямів необхідного аудиту. До його відання також відносяться питання звітності та управління ризиками. При здійсненні своїх функцій аудиторський комітет співпрацює з ревізійною комісією товариства, службою внутрішнього аудиту та зовнішнім аудитором [182].

2) *За сферою компетенції*. Окрім того, комітети поділяються за сферою їх компетенції: аудиторський комітет, комітет з винагород, комітет з призначень, комітет з управління ризиками, комітет з етики тощо. Відповідна класифікація визначена Законом України «Про акціонерні товариства» (ст.ст. 76-79 Закону) а також низкою інших нормативно-правових актів. До прикладу, відповідно до ч. 9 ст. 25 Закону України «Про страхування» рада значимого страховика зобов'язана утворити постійно діючі комітети у складі не менше трьох осіб, що входять до складу ради страховика:

1) комітет з питань аудиту (аудиторський комітет);

- 2) комітет з управління ризиками;
- 3) комітет з питань винагород та призначень.

Аналогічні положення містяться в Законі України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 39).

Аудиторський комітет наглядової ради відповідає за забезпечення нагляду за фінансовою звітністю компанії, її відповідністю вимогам законодавства та міжнародним стандартам, а також за роботою зовнішніх аудиторів. Як зазначає К.І. Редченко, прозорість діяльності аудиторських комітетів та їх незалежність є запорукою якісного корпоративного управління, особливо для компаній, що становлять суспільний інтерес. Саме на аудиторські комітети сьогодні покладається відповідальність за вибір незалежного аудитора та координацію зусиль у трикутнику «зовнішній аудитор – служба внутрішнього аудиту – директори компанії». Крім того, аудиторський комітет компанії повинен забезпечити високий рівень протидії ризикам бізнесу та надійний внутрішній контроль [195, с. 282].

Основні функції комітету: контроль за процесом складання фінансової звітності; взаємодія із зовнішнім аудитором, у тому числі щодо вибору аудитора та затвердження умов контракту; моніторинг ефективності системи внутрішнього контролю та управління ризиками [167].

В Європейському Союзі основним нормативним актом, що регулює діяльність комітетів, є Принципи корпоративного управління ОЕСР [86, с. 65] та Директива 2006/43/ЄС про обов'язковість створення аудиторських комітетів у публічних компаніях, відповідно до якої: аудиторський комітет є обов'язковим для публічних компаній; члени комітету повинні бути незалежними; один із членів повинен мати спеціалізацію у сфері бухгалтерського обліку або аудиту; комітет має звітувати перед акціонерами та розкривати інформацію про свою діяльність [72].

За раніше чинним законом (2008р.) комітету з питань аудиту підпорядковувався та був підзвітний внутрішній аудитор (служба внутрішнього аудиту) згідно абз. 3 ч. 1 ст. 56 Закону № 514-VI. В чинному законі відповідне

положення уже відсутнє. Таким чином, немає вказівки на те, кому саме підпорядковується служба внутрішнього аудиту. Однак, зважаючи на комплексне тлумачення норм Закону, можна припустити, що відповідна служба підпорядковується не комітету, а наглядовій раді в цілому.

На відміну від інших комітетів АТ склад аудиторського комітету, вимоги до його членів, порядок взаємодії з іншими структурними підрозділами та зовнішнім аудитором деталізується на рівні спеціального закону. Відповідно до ч. 3 ст. 34 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [168] більшість членів аудиторського комітету підприємств, що становлять суспільний інтерес (у разі його створення), не повинні бути пов'язані з такими підприємствами. З числа незалежних членів призначається Голова аудиторського комітету. До складу аудиторського комітету не можуть входити посадові особи органів управління таких підприємств, крім членів наглядової ради або ради директорів таких підприємств.

Члени аудиторського комітету повинні бути компетентними в питаннях, що стосуються галузі, в якій підприємство провадить свою діяльність. Щонайменше один член аудиторського комітету повинен бути компетентним у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиту (ч. 3 ст. 34 Закону). Відповідні положення були внесені з метою гармонізації з положеннями Директиви 2014/56/EU [14] про внесення змін до Директиви 2006/43/ЄС про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності.

Однак не всі положення відповідної Директиви були враховані. У відповідності з Директивою статутом АТ може закріплюватися, що голова аудиторського комітету обирається щорічно загальними зборами акціонерів товариства (абз. 4 ч. 1 ст. 39). Видається відповідну норму варто імплементувати в Законі з метою посилення ролі загальних зборів в процедурі аудиту товариства.

Тому пропонуємо внести зміни до ч. 3 ст. 34 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» та доповнити її наступним реченням: «Статутом може передбачатися, що голова аудиторського комітету обирається щорічно загальними зборами товариства».

Окрім аудиторського комітету в структурі ради утворюється низка інших, роль яких не менш важлива.

Комітет з управління ризиками займається ідентифікацією, оцінкою та контролем ризиків, які можуть вплинути на діяльність компанії. Основні функції цього комітету: моніторинг зовнішніх і внутрішніх ризиків компанії; розробка рекомендацій щодо зменшення ризиків; контроль за ефективністю реалізації заходів для мінімізації ризиків.

Комітет з винагород і компенсацій надає рекомендації щодо політики винагород для членів правління, керівників та інших високопосадовців компанії. Основні функції: розробка політики винагород і компенсацій для керівництва; оцінка результатів роботи топ-менеджменту і визначення умов їхніх компенсацій; надання рекомендацій щодо умов контрактів для керівників (ч. 1 ст. 78 Закону).

Роль комітету з винагороди, створеного в рамках (наглядової) ради, повинна полягати в тому, щоб у випадках, коли (наглядова) рада відіграє певну роль у процесі встановлення винагороди (або через повноваження вносити пропозиції, або приймати рішення, як це визначено національним законодавством), ця роль виконується якомога об'єктивніше та професійніше. Тому комітет з винагороди повинен, по суті, надавати раді рекомендації щодо цих питань винагороди для вирішення органом, компетентним згідно з національним законодавством про компанії (п. 13 Рекомендації ЄС (2005/162/ЕС).

Комітет з призначень відповідає за відбір кандидатів на ключові посади в компанії. Це включає перевірку кваліфікації кандидатів та оцінку їхнього досвіду. На думку Д. Баюри, комітети з винагород і призначень виконують важливу стратегічну функцію у визначенні політики винагороди компанії, запобігаючи конфліктам інтересів при відборі ключових топ-менеджерів, і при цьому комітети контролюють поведінку самої наглядової ради та правління. Роль номінаційного комітету, створеного в рамках (наглядової) ради, полягає, по суті, у забезпеченні того, щоб у випадках, коли (наглядова) рада відіграє певну

роль у процесі призначення та звільнення (або через повноваження вносити пропозиції, або приймати рішення, як це визначено національним законодавством), ця роль виконувалася якомога об'єктивніше та професійніше. Тому номінаційний комітет повинен, по суті, надавати (наглядовій) раді рекомендації щодо призначення та звільнення директорів органом, компетентним згідно з національним законодавством про компанії (п. 12 Рекомендації ЄС (2005/162/ЄС). Основні його функції є такими: розробка політики щодо призначень на ключові посади; оцінка кандидатів на керівні посади та надання рекомендацій щодо їхнього призначення; підтримка системи підвищення кваліфікації управлінців (ч. 1 ст. 77 Закону).

Для посилення ролі комітету щонайменше один з його членів повинен бути експертом в галузі винагород або ж відбору персоналу. Загалом, сама політика винагороди директорів повинна сприяти довготерміновому стабільному розвитку АТ, а також гарантувати, що винагорода базується саме на ефективності роботи. Тобто складові винагороди повинні бути пов'язані із заздалегідь визначеними і вимірними критеріями ефективності, включаючи критерії нефінансового характеру. Тому у багатьох провідних корпораціях світу існують досить чіткі критерії професійної належності та відповідності до членів наглядових рад. Але усі вони зводяться до трьох складових – освіта, навички та професійний досвід у галузі, тобто високий рівень репутації.

Слід зауважити, що найменування комітету з призначень не зовсім відповідає правовій природі та змісту діяльності відповідного підрозділу наглядової ради. Створення комітету з призначень передбачено поряд з комітетами з винагород та аудиту, оскільки визначено Рекомендацією ЄС (2005/162/ЄС). Але варто зауважити наступне.

По-перше, комітет з призначень не здійснює призначення, а лише визначає та рекомендує до схвалення наглядовою радою кандидатур на заміщення вакантних посад у виконавчому органі та інших органах товариства (п. 2 ч. 1 ст. 77 Закону).

По-друге, не може йти мова про призначення, а лише про обрання, оскільки як було обґрунтовано в підрозділі 1.2. дисертаційного дослідження, наглядова рада колегіально обирає (п. 12 ч. 2 ст. 71 Закону), а не призначає посадових осіб товариства.

Доречним є здійснити уточнення в найменуванні відповідного комітету, оскільки поточна назва не відповідає предмету його відання. Серед можливих пропозицій для перейменування вартими уваги є «комітет з номінування (номінацій)», «комітет з висувань», «комітет з добору», «комітет з обрання». Останнє не є коректним, оскільки так само як і у випадку з сучасною назвою недоліком є те, що комітет не приймає остаточного рішення, тобто не призначає (не обирає) на відповідні посади. «Комітет з номінування» (номінаційний комітет) є лише калькою з іноземного англомовного терміну, яких у вітчизняному корпоративному праві й так надмірна кількість, що в свою чергу перешкоджає формуванню української правової традиції. Хоча разом з тим варто відзначити, що саме такий термін закріплено в Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Найбільш доречним для відповідного комітету, на нашу думку, було б вживання терміну «комітет з висувань», оскільки саме в цьому і полягає основа предмету відання даного комітету, який визначає та рекомендує (висуває) кандидатури для обрання наглядовою радою.

Таким чином, сучасна назва комітету з призначень не відповідає його предмету відання, а тому потребує уточнення назви. Тому пропонуємо внести зміни до ст. 77 Закону та замінити по тексту слово «комітет з призначень» на «комітет з висувань».

Попри вище зазначені комітети можуть створюватися також і низка інших комітетів. Структура комітетів конкретного АТ визначається сферою діяльності (промисловість, банківський сектор, сфера наукових розробок (наукові парки [80, с. 103]), масштабами компанії, структурою корпоративного управління. За кількістю комітетів, створених компаніями фондового індексу S&P 500 в США, 71% мають більше, ніж три традиційні комітети, в середньому 4,2 комітету [29].

В українських компаніях також часто створюються додаткові комітети. До прикладу, в НАК «Нафтогаз України» утворено додатково *комітет з питань стратегії* (під керівництвом Тора Мартіна Анфіннсена, фахівця, що має досвід роботи в норвезькій державній нафтогазовій компанії Equinor (Statoil) та *комітет з етики*, який очолив Ентоні Маріно (свого часу посідав посади виконавчого директора, президента та CEO міжнародної компанії з розвідки та видобутку вуглеводнів з ринковою капіталізацією \$4 млрд. Vermilion Energy) [131].

Окрім зазначених комітетів наглядової ради в українських холдингах також функціонують комітет зі стратегії та інвестицій та комітет з промислової безпеки та екології. Метою створення комітету зі стратегії та інвестицій є надання наглядовій раді рекомендацій з вирішення питань зі стратегії та інвестиційних проектів (певної вартості), а також формування пропозицій стосовно підвищення практики зазначених питань. До основних завдань Комітету з промислової безпеки та екології належить сприяння наглядовій раді в запровадженні найкращих стандартів у сфері охорони здоров'я, безпеки праці та охорони навколишнього середовища, а також ідентифікація ризиків та зменшення їх наслідків у зазначених сферах [136, с.32-33].

За результатами дослідження НКЦПФР у складі наглядової ради найчастіше створюються комітети стратегічного планування (у 44,14% від загальної кількості акціонерних товариств за даними 2011 р.) [197], у 39,5% від загальної кількості АТ у 2012 р. [224, с. 56].

Як зазначає Д. Баюра, в останній період, як в Україні, так і інших країнах світу з розвинутою корпоративною практикою, у складі наглядових рад зростає роль *комітету з інформаційної політики*. При цьому, якщо раніше переважна більшість таких комітетів опікувалися формуванням та реалізацією інформаційної політики, тобто комунікаціями, то нині їх роль значно розширилась. Комітети почали виконувати функції щодо інформаційної безпеки, розвитку штучного інтелекту та інші [51].

3) *За формою (джерелом) права, якими закріплюються.* Вище зазначені комітети (аудиторський комітет, комітет з призначень (висувань), комітет з винагород тощо) закріплені на рівні Закону України «Про акціонерні товариства» та інших спеціальних законів (Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про страхування» тощо).

Втім на рівні підзаконних нормативно-правових актів можливе утворення також й інших видів комітетів. Постановою КМУ від 6 березня 2019 р. № 226 «Про деякі питання АТ «Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України» закріплено, що у складі наглядової ради обов’язково утворюється комітет з питань етики (п. 81) [176]. Додаткові вимоги, зокрема, щодо утворення наглядовою радою банку комітетів, визначаються Національним банком України, а Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку – додаткові вимоги щодо утворення наглядовою радою комітетів наглядової ради професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків (ч. 1 ст. 76 Закону «Про АТ).

І врешті на рівні актів локальної правотворчості можливе утворення також таких комітетів, які не визначені ані в Законі, ані в інших підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, як уже було зазначено вище, часто статутами товариств передбачено створення комітету з інформаційної політики, комітету з етики, комітету зі стратегічного розвитку, тощо.

Таким чином, за формою (джерелом) права можна виділити ті, які закріплені:

- а) Законом «Про акціонерні товариства» та іншими спеціальними законами;
- б) підзаконними нормативно-правовими актами (Постанова КМУ, методичні рекомендації, тощо);
- в) актами локальної правотворчості (статутом, Положення про наглядову раду, тощо).

Порядок утворення та діяльності комітетів встановлюється статутом АТ та/або положенням про наглядову раду, а також положеннями про комітети наглядової ради, що затверджуються наглядовою радою товариства.

Рішення про утворення комітету та про перелік питань, що належатимуть до предмета відання комітету, приймаються простою більшістю голосів членів наглядової ради, присутніх на засіданні, якщо статутом акціонерного товариства не встановлено більшу кількість голосів, необхідну для прийняття такого рішення. До складу комітетів наглядової ради повинні входити не менше трьох членів ради. Інші особи (члени виконавчого органу товариства, експерти та інші визначені комітетом особи) мають право відвідувати засідання виключно на запрошення комітету.

Важлива роль у функціонуванні комітетів відводиться незалежним директорам. Голова і більшість членів комітетів з питань аудиту і комітету з питань призначень та винагород в АТ, з часткою понад 50% складається з незалежних членів.

О. Пожванюк та Н. Корж відзначають, що деякі положення Закону можуть трактуватись неоднозначно:

1) незалежному директорові не заборонено бути членом декількох комітетів (принаймні такої заборони не існує);

2) призначення незалежного директора вимагається лише для ПАТ та АТ за участю держави [98, с. 1.6.-1.7].

О.В. Серт вказує на відсутність належного рівня правової визначеності в контексті регулювання комітетів наглядової ради, відмічаючи, що законодавець ставить учасників (акціонерів) та/або директорів (агентів) перед необхідністю використовувати аналогію у процесі створення комітетів ради директорів, і при цьому допускає певну невизначеність, що не завжди може бути позитивно оцінене в подальшому судом або іншими органами, уповноваженими державою [209,с. 112].

Щодо персонального складу комітетів наглядової ради слід відзначити відмінності у правовому регулюванні між радою директорів та наглядовою

радою. До складу комітетів ради директорів можуть входити як члени ради тобто виконавчі і невиконавчі директори, так і інші особи (ч. 1 ст. 68 Закону), в той час як до складу комітетів наглядової ради можуть входити винятково її члени, а згадка про будь-яких інших осіб взагалі відсутня (ч. 1 ст. 76 Закону). Однак і заборони присутності інших осіб (не членів відповідного комітету), тим паче на запрошення відповідного комітету, не має.

Постає питання, чи можна застосувати аналогію закону до складу комітетів наглядової ради? Варто підтримати висловлену в літературі думку про те, що недостатньо зрозуміло, хто такі ці інші особи і який їхній правовий статус. Чи можуть, для прикладу, під цю категорію потрапити особи, що визнані за рішенням суду винними в порушенні обов'язків посадових осіб (ст. 89) та які у розумінні абз. 7 ч. 5 ст. 64 Закону не можуть стати членами ради директорів? Чи мають ці інші особи, які можуть увійти до складу комітетів ради директорів, але не є членами ради директорів, діяти винятково в інтересах корпорації, добросовісно і розумно, як це мають робити члени ради директорів у розумінні ч. 3 ст. 92 ЦК України? [209, с. 112].

Згідно ч. 9 ст. 76 Закону члени виконавчого органу товариства, експерти та інші визначені комітетом особи мають право відвідувати засідання виключно на запрошення комітету. Тобто законом передбачено можливість бути присутніми для інших осіб. Однак, слід підкреслити, що вони перебувають в статусі запрошених осіб, а не членів комітету. А диспозиція ч. 1 ст. 68 Закону сформульована таким чином, що фактично інші особи (не члени ради директорів) можуть бути безпосередньо членами комітету, а відповідно у випадку їх включення до складу бути присутніми на засіданні комітету не тільки у випадку запрошення комітетом, а у зв'язку з набуттям відповідних повноважень як повноправного члена відповідного комітету.

Вважаємо, нема підстав не застосувати до ч. 1 ст. 76 за аналогією закону положення частини 1 ст. 68 (про можливість участі інших осіб в комітетах). По-перше, мета функціонування комітетів, їх роль полягає в тому, щоб забезпечити членів наглядової ради на засіданні фаховими, компетентними висновками.

Незалежні члени наглядової ради, представники акціонерів не завжди володіють відповідними компетенціями. Тому без залучення фахових спеціалістів існує імовірність неналежної підготовки питань, що входять до предмету відання відповідних комітетів.

По-друге, включення «інших осіб» до комітетів наглядової ради не означає набуття ними на засіданнях наглядової ради певного статусу (а тим більше з правом голосу), схожого з правовим статусом члена наглядової ради. Більше того, вважаємо, що хоча відповідні інші особи матимуть право (і одночасно обов'язок) присутності на засіданнях комітетів, однак це не означає тотожності з правом бути присутніми на засіданнях наглядової ради. Тобто інші особи - члени комітету не набувають права бути присутніми чи певного права дорадчого голосу на засіданні наглядової ради.

Радник наглядової ради. В деяких зарубіжних системах права (Польща, Німеччина, Австрія) набула поширення практика закріплення посади радника наглядової ради. Відповідний суб'єкт не входить до складу наглядової ради і не обирається з її числа, так само як із числа інших посадових осіб товариства. Однак його діяльність тісно пов'язана з наглядовою радою. Фактично це є незалежний експерт, який може в тій чи іншій мірі надати певну фахову інформацію наглядовій раді.

Певна доцільність у закріпленні відповідної посади має місце. Спектр питань, які віднесені до компетенції наглядової ради, є надзвичайно широким. На відміну від структури виконавчого органу, який може для вирішення певних питань створювати відповідні посади на оплачуваній основі, наглядова рада такої можливості не має. Втім фідучіарні обов'язки добросовісності, сумлінності передбачають прийняття поінформованих та обґрунтованих рішень. На цьому ґрунтується в тому числі концепція правила ділового рішення [116, с. 35].

Члени наглядової ради, щойно обійнявши цю посаду, повинні бути достатньо поінформовані щодо своїх фідучіарних обов'язків, функцій, практик належного управління, а також характеру діяльності компанії та викликів, що стоять перед нею (п. 3.8. Кодексу корпоративного управління). Наглядова рада

є відповідальною, ефективною та підзвітною і діє виключно в інтересах компанії та її акціонерів.

В Кодексі корпоративного управління зазначається, що, виходячи із змісту Закону України «Про акціонерні товариства», до фідучіарних обов'язків належать обов'язок:

- 1) діяти сумлінно;
- 2) виконувати свої функції і дотримуватися принципу лояльності по відношенню до компанії;
- 3) бути поінформованими та обачними;
- 4) діяти виключно в інтересах компанії та її акціонерів (п.3.2) [95].

Члени наглядової ради повинні виконувати свої обов'язки з необхідним рівнем поінформованості. Однак не завжди члени наглядової ради є фахівцями з питань, з яких вони приймають рішення на засіданнях наглядової ради. Члени наглядової ради, які є представниками акціонерів, не мають, як правило, відповідних фахових знань, оскільки ключовим фактором у їх виборі є відносини довіри між акціонером (акціонерами, учасниками), яких він представляє, та даним представником.

Стосовно інших членів наглядової ради, які обираються не як представники акціонерів, то серед їх числа часто відсутні профільні фахівці з питань, що включені до компетенції наглядової ради. Це підтверджується статистичними даними як стосовно вітчизняних, так і зарубіжних АТ. Зокрема, незалежних директорів АТ в КНР було класифіковано на сім груп відповідно до професії та досвіду: бухгалтери, політики, юристи, науковці, фінансисти, особи, що повертаються з-за кордону, та інші. Найбільшу частку склали науковці (37,63 %), за ними бухгалтери (17,14 %) і політики (12,27 %) [19].

З вище наведеної статистики вбачається, що фахівців у наглядових радах є незначна кількість. А тому часом дійсно виникає необхідність у відповідних радниках.

На даний момент в корпоративному праві України відповідна посада не закріплена. Про схожого за назвою суб'єкта йде мова в контексті корпоративного

управління на державних підприємствах. Для державних унітарних підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, залучення незалежного консультанта є обов'язковим [71]. Однак в даному випадку йде мова про суб'єкта з зовсім іншою компетенцією. Незалежний консультант залучається не для консультування перед прийняттям конкретних рішень наглядовою радою в межах її компетенції визначеної ст. 71 Закону, а з метою зовнішньої оцінки діяльності наглядової ради.

Незалежний консультант обов'язково залучається для проведення зовнішньої оцінки наглядової ради компанії за умови, якщо:

- 1) компанія включена до переліку особливо важливих для економіки суб'єктів господарювання державного сектору економіки;
- 2) необхідність залучення незалежного консультанта для проведення зовнішньої оцінки компанії передбачена статутом компанії (п. 23 Постанови КМУ №12).

Тобто фактично незалежний консультант, про якого йде мова вище, – це особа, яка виступає не радником для наглядової ради, а особою, яка здійснює перевірку ефективності діяльності наглядової ради.

Під час прийняття рішень члени наглядової ради повинні мати змогу покладатися на інформацію, що надається профільними спеціалістами, відповідальними особами чи найманими консультантами. Зокрема, така необхідність може виникати у випадку, коли наглядова рада сумнівається в правильності рішень, чи звітів представлених правлінням або іншими органами товариства. Особливо доречним залучення радника могло би бути у випадку, якщо наглядова рада має надати згоду щодо прийняття певного рішення, для впевненості, що вона має всі необхідні дані для прийняття відповідного рішення.

Разом з тим зауважимо, що ця можливість не повинна звільняти членів наглядової ради від їх відповідальності за прийняті ними рішення.

Саме тому пропонуємо доповнити Закон України «Про акціонерні товариства» нормою про радника наглядової ради, а саме Розділ IX статтею 80-1:

«1. Наглядова рада може залучати радника (радника наглядової ради) для підготовки питань, що входять до її компетенції, а також для підготовки висновків.

2. Правління зобов'язане надавати раднику наглядової ради доступ до документів і необхідну інформацію.

3. Оплата послуг радника наглядової ради здійснюється за рахунок товариства. Наглядова рада уповноважується представляти товариство при укладенні цивільно-правового договору з радником».

До недавнього часу достатньо дискусійним було питання характеру правовідносин між наглядовою радою та корпоративним секретарем. У попередньому Законі «Про акціонерні товариства» (2008р.) корпоративний секретар позиціонувався як посадова особа, яка перебуває в складі наглядової ради, функціонально їй підпорядковується поряд з комітетами наглядової ради. Такий висновок випливав із змісту ст. 56 «Комітети наглядової ради. Корпоративний секретар». В чинному на сьогодні Законі орган, відповідальний за обрання корпоративного секретаря, не змінився. Саме наглядова рада уповноважена обрати відповідну посадову особу. Однак, варто відзначити, що порядок обрання набув диспозитивного характеру. Акціонери можуть в статуті погодити інший порядок обрання корпоративного секретаря: «корпоративний секретар обирається на посаду за рішенням наглядової ради або радою директорів, якщо інше не передбачено статутом» (ч. 1 ст. 86 Закону).

Вище зазначені формулювання та характер повноважень наглядової ради стосовно корпоративного секретаря дає підстави висувати в юридичній літературі тезу про підпорядкування корпоративного секретаря наглядовій раді і позиціонування корпоративного секретаря як окремої посадової особи в складі наглядової ради.

На думку В.І. Лаптева, найкращою практикою корпоративного управління було б розширювати типову структуру, а саме, включати до робочих органів наглядової ради АТ поряд з постійними та тимчасовими комітетами також посаду корпоративного секретаря [122, с. 56].

Ряд авторів вважає, що обрання і звільнення корпоративного секретаря наглядовою радою зумовлює його залежність від ради, а не від загальних зборів (а якщо ще згадати про право ради відсторонювати корпоративного секретаря, то його «маріонетковий» характер стає очевидним), та й співвідношення його повноважень з повноваженнями виконавчого органу видається непевним (наприклад, заслуговує на увагу фактична можливість делегування повноважень від наглядової ради) [43]. Також і в практиці зарубіжного регулювання роль корпоративного секретаря часто не є самостійною, зокрема корпоративний секретар не є незалежною одиницею, а підпорядковується наглядовій раді у США [52, с.27].

Однак, як слушно обґрунтовує В.П. Савчук, порядок обрання корпоративного секретаря наглядовою радою та включення його до структури ради дещо суперечить правовій природі та ролі корпоративного секретаря у корпоративних правовідносинах. Зважаючи на притаманні йому функції, корпоративний секретар – це не тільки секретар наглядової ради, хоча він і може суміщати обов'язки секретаря наглядової ради (секретар наглядової ради може входити до складу апарату корпоративного секретаря) [203].

Корпоративний секретар – це особа, яка є відповідальною за налагодження належної та дієвої взаємодії між органами управління товариства, акціонерами та іншими зацікавленими особами. Це особа, яка дбає про те, щоб товариство провадило діяльність ефективно та законно, розвиваючи взаємодію в рамках так званого «корпоративного трикутника». Фактично корпоративний секретар виступає гарантом дотримання посадовими особами й органами управління АТ тих процедурних вимог, які забезпечують реалізацію законних прав та інтересів акціонерів [122, с. 58]. На думку Г.В. Анікіної, корпоративний секретар – це особа, яка відповідає за взаємодію товариства з акціонерами та органів

товариства між собою, а також за вдосконалення корпоративного управління [46, с. 48].

В цілому підтримуємо думку вище зазначених авторів. Вважаємо, що корпоративний секретар є окремим органом в системі органів товариства. Він наділений власною компетенцією, є організаційно відокремленим від наглядової ради, формує за необхідності власний штат працівників. Тому корпоративний секретар не входить до структури наглядової ради і не належить до її складу.

РОЗДІЛ 3. КОМПЕТЕНЦІЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ, ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ТА ЇХ ОСКАРЖЕННЯ

3.1. Компетенція та порядок прийняття рішень

Компетенція органу управління (лат. *competentia* – відповідність, узгодженість) – це коло повноважень, наданих законом статутом або іншим актом конкретного органу. Під компетенцією розуміється сукупність встановлених в офіційній формі прав та обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності [242, с. 197].

Як зазначає О.М. Вінник, повноваження наглядової ради є традиційними як для будь-якого колегіального органу: забезпечення організації роботи ради; скликання засідань ради і головування на них; відкриття загальних зборів товариства; інші повноваження, що передбачені статутом (наприклад, представництво товариства у судових справах за позовами до посадових осіб інших органів товариства) [61, с. 166-167].

Якщо простежити хронологію змін правової норми ст. 71 про компетенцію наглядової ради від Закону України «Про господарські товариства» і по сьогодні, то прослідковується чітка тенденція не тільки до перманентного зростання їх переліку, але й вагомості, значення, впливу відповідних повноважень на господарську діяльність товариства. За Законом України «Про господарські товариства» компетенція наглядової ради зводилася до представництва інтересів акціонерів у період між проведенням загальних зборів і в межах компетенції, визначеної статутом, оскільки хоча б якого-небудь мінімального встановленого законом переліку повноважень не було. Станом на сьогодні компетенція ради є достатньо широкою і разом з тим невичерпною (п. 34 ч. 2 ст. 71 Закону) – тобто у статуті може бути закріплено і ряд інших додаткових повноважень.

Види повноважень. Тому в науковій літературі здійснено спроби класифікації відповідних повноважень на групи. А.В. Мягкий поділяє компетенцію наглядової ради корпоративних підприємств на три групи:

1) повноваження щодо контролю за роботою виконавчого органу (укладення від імені товариства контракту з керівником, затвердження умов договорів з головою (членами) правління та ін.);

2) повноваження щодо роботи з акціонерами (організація і контроль за виконанням рішень загальних зборів, узгодження порядку денного і попередній розгляд питань, включених до неї, вимога про скликання позачергових зборів тощо);

3) повноваження щодо вирішення фінансових питань діяльності товариства (визначення основних напрямів діяльності товариства і затвердження його планів, узгодження правочинів; вибір аудитора та ін.) [130, с. 178].

Однак згадана вище класифікація була здійснена на основі вже не чинного на сьогодні Закону України «Про акціонерні товариства» (2008р.), а тому не в повній мірі відповідає сучасним реаліям (зокрема, в частині формування комітетів наглядової ради, визначення стратегії, вирішення питань про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях, тощо). У зв'язку з цим, видається, доречним навести власну класифікацію повноважень наглядової ради.

До виключної компетенції наглядової ради належить такі групи повноважень:

- *затвердження внутрішніх положень*, якими регулюється діяльність товариства (п. 1), крім тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів, затвердження положень про комітети наглядової ради (п. 33) тощо;

- *визначення стратегії розвитку товариства* (затвердження стратегічного плану розвитку (зокрема, вирішення питання про релокацію підприємства, його виробничих потужностей [37, с. 59]) та показників результативності акціонерного товариства, річного фінансового плану та звіту про його виконання, річного інвестиційного плану, інвестиційного плану на

середньострокову перспективу; вирішення питань про створення та/або участь у будь-яких юридичних особах, їх реорганізацію та ліквідацію, участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях (п. 1-1, 1-2, 22-25));

- *організація та проведенням загальних зборів* (підготовка та затвердження проекту порядку денного та порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення; формування тимчасової лічильної комісії у разі скликання загальних зборів наглядовою радою; затвердження форми і тексту бюлетеня для голосування, тощо) [111, с. 211];

- *обрання та припинення повноважень посадових осіб органів товариства* (голови і членів виконавчого органу товариства, керівника підрозділу внутрішнього аудиту (внутрішнього аудитора), корпоративного секретаря, інших органів товариства а також затвердження умов їх контрактів або трудових договорів (п. 9-16, п. 17);

- *контрольні повноваження* (внутрішнього аудитора), затвердження та надання рекомендацій загальним зборам за результатами розгляду аудиторського звіту суб'єкта аудиторської діяльності щодо фінансової звітності товариства для прийняття рішення щодо нього; затвердження звіту та висновків підрозділу внутрішнього аудиту (внутрішнього аудитора) (п.п. 14-16,18-19), контроль ймовірності визнання товариства неплатоспроможним (п. 29);

- *операційні (фінансові) повноваження*, до яких належать прийняття рішення про розміщення або викуп товариством інших, ніж акції, цінних паперів (п. 6, п. 7), затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених Законом (п. 8), прийняття рішення про вчинення значних правочинів або правочинів із заінтересованістю у випадках, передбачених ст.ст. 107 і 108 Закону;

- вирішення інших питань, крім тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із законом та статутом АТ (ч. 2 ст. 71 Закону).

Наглядова рада має право включити до порядку денного загальних зборів акціонерів будь-яке питання, що віднесено до її виключної компетенції законом або статутом АТ, для його вирішення загальними зборами (ч. 1 ст. 39 Закону). Відповідне право не може бути обмежене ані статутом, ані корпоративним договором.

Стосовно віднесення тих чи інших повноважень до компетенції наглядової ради в юридичній літературі містяться як схвальні, так і критичні точки зору. На думку С.В. Артеменко, віднесення до компетенції наглядової ради питань щодо управління АТ фактично призводить до ситуації, за якої рішення щодо управління приймається тими ж особами, на яких покладено здійснення контролю, що є неприпустимим [48, с.12]. І. Сахніцька навпаки відзначає, що передання наглядовій раді повноважень стосовно обрання та припинення повноважень посадових осіб виконавчого органу управління обумовлено необхідністю оперативно вирішувати питання формування менеджерського складу, неповнота якого може негативно вплинути на управління підприємством, та проведення оцінки його дій з урахуванням того, чи відповідають такі дії загальним інтересам підприємства [206, с.22].

Труднощі з точним визначенням переліку завдань наглядових рад виникають, серед іншого, через різні очікування ринку капіталу щодо наглядових органів у публічних компаніях. Залишається дискусійним, чи повинна наглядова рада разом з керівництвом брати участь у розробці стратегії компанії, і якщо так, то якою мірою [18].

С.В. Артеменко зазначає, що регулювання наглядовою радою діяльності правління не повинне торкатись питань господарської діяльності товариства і наглядова рада не має права підміняти собою правління та виконувати непритаманні їй функції. Вказане, проте, не виключає можливості прийняття радою товариства рішень з приводу можливості укладення товариством певних правочинів, в залежності від різноманітних критеріїв (вартість відчужуваного майна, предмет договору (нерухомість, цінні папери) та ін.) [48, с.12]. До компетенції наглядової ради слід віднести також затвердження угод договорів,

які стосуються господарської діяльності товариства, але попри ті, затвердження яких уже передбачено Законом. Зокрема Н. Ментух вважає за доцільне в статуті АТ, яке провадить лізингову діяльність, передбачати конкретні види правочинів, які потребують затвердження наглядовою радою [127, с. 102].

В літературі аргументується, що загальні збори слід наділити правом скасування рішень наглядових рад, прийнятих ними у межах своєї компетенції, оскільки принцип суворого розподілу повноважень між загальними зборами та наглядовою радою товариства є недоречним: загальні збори як «колективний принципал» (власник бізнесу) повинен мати можливість сказати «останнє слово» за будь-яких обставин і мати можливість скасувати рішення менеджменту товариства в особі складу наглядової ради).

І навпаки, на думку А.П. Єфименка, при всій зовнішній демократичності забезпечення найширших повноважень загальних зборів акціонерів, такий підхід (можливість передання на розгляд загальних зборів питань, що належать до компетенції наглядової ради) шкодить інтересам товариства та акціонерів, оскільки багато питань, віднесених до компетенції наглядової ради, вимагають прийняття кваліфікованих, інформованих та зважених рішень в межах послідовної політики, тоді як загальні збори можуть стати об'єктом маніпулювань окремих груп акціонерів чи менеджменту [73, с.174].

Втім, на нашу думку, конструкція абз. 3 ч. 1 ст. 39 Закону є цілком виваженою та збалансованою. З одного боку, наглядова рада може зняти з себе відповідальність за прийняття найбільш доленосних рішень стосовно товариства, а можливість винесення на розгляд загальних зборів будь-якого питання, що відноситься до компетенції наглядової ради, ще раз підтверджує *примат* загальних зборів у відносинах корпоративного управління. Разом з тим за наглядовою радою залишено право, а не обов'язок передати на розгляд порядку денного загальних зборів певні питання. Таким чином, виключається будь-яке примусове втручання в діяльність даного органу управління.

В цьому контексті слушно зауважує Ю.Ю. Попов, що невтручання загальних зборів в компетенцію наглядової ради є однією з ключових

особливостей правової конструкції АТ, яка розрахована на сотні й тисячі дрібних акціонерів, що об'єктивно не мають ані ресурсів, ані належного рівня компетентності для прийняття більшості рішень. Тому в акціонерних товариствах особливо болюча проблема колективних дій акціонерів та захисту міноритаріїв від мажоритаріїв, які мають можливість зловживати контролем. Цим і пояснюється обмеження повноважень загальних зборів акціонерів на користь наглядової ради [150, с. 218].

Е. Кулага вважає необґрунтованим обмеження встановлене для наглядових рад стосовно виконання ними повноважень, порівняно з тим, що описано в міжнародних стандартах, таких як Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності. Як приклад обмежень автор зазначає ситуацію, коли державне підприємство перебуває у власності КМУ, який є уповноваженим органом управління, то саме йому надано право призначати та звільняти керівника державного підприємства, оскільки Закон України "Про управління об'єктами державної власності" має неточні формулювання із цього питання; або ж для вирішення колізії, звертаються і до Закону України "Про Кабінет Міністрів України", оскільки автор стверджує, що керівники підприємств призначаються Кабінетом Міністрів [120, с. 38].

Вважаємо, вище наведені особливості обрання керівників державних підприємств не є такими, які обмежують наглядову раду у її повноваженнях. На нашу думку, обрання керівника державного підприємства або центральними органами виконавчої влади або наглядовою радою є лише наслідком обраного підходу (більш централізованого чи менш централізованого) до управління товариством.

Компетенція наглядової ради, визначена в ст. 71 Закону, є загальною для всіх видів АТ. Однак певні відмінності в компетенції мають місце в залежності від того, хто є власником корпоративних прав АТ а також в якій сфері господарювання АТ провадить підприємницьку діяльність.

а) структура акціонерного капіталу. Дещо ширшою компетенцією наділені наглядові ради АТ, які є державними підприємствами (100 відсотків акцій яких прямо або опосередковано належать державі), а також АТ, з часткою держави у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі. Ці особливості регулюються або в окремих законах або постановах КМУ (наприклад, АТ «НАК «Нафтогаз України» [140], АТ «Українська залізниця» (п. 71) [141], АТ «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (п. 84) [192] тощо) або Законом України «Про управління об'єктами державної власності».

Зокрема, до компетенції наглядових рад АТ, з часткою держави у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій належать державі, належить: забезпечення запобігання, виявлення та врегулювання конфліктів інтересів керівника та членів наглядової ради, у тому числі за використанням майна державного унітарного підприємства в особистих інтересах та укладенням угод з пов'язаними особами, а також інформування суб'єкта управління державного унітарного підприємства про виявлені порушення (п. 12); формування антикорупційної політики підприємства та затвердження правил ділової етики (п. 18); формування політики корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку (п. 19 ст. 11-4 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Компетенція усіх інших АТ, тобто АТ з часткою держави в акціонерному капіталі менше 50% або без такої, регулюються Законом України «Про акціонерні товариства».

В науковій літературі висловлено ряд критичних зауважень також стосовно регулювання специфіки компетенції наглядових рад у державних компаніях. Е. Кулага серед проблем правового статусу наглядових рад державних акціонерних товариств відзначає:

- 1) складність і суперечливість законодавства.

2) нечітке розмежування повноважень між уповноваженими органами управління (власниками) та органами управління підприємств (правління, наглядові ради, ради директорів);

3) відсутність критеріїв, за якими вони могли б звітувати та методики оцінювання їхньої діяльності, що включає в себе питання відсутності затверджених ключових показників ефективності;

4) установлення політики оплати праці, у т. ч. щодо державних службовців, які виконують функції представників держави у наглядовій раді [120, с.40].

К.С. Спиридонова акцентує увагу на проблемах порядку прийняття рішень в умовах воєнного стану. У період дії відповідного правового режиму в Україні та протягом 12 місяців з дня його припинення чи скасування, але не більше трьох років з дня набрання чинності цим Законом, у господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, *орган управління державного унітарного підприємства, загальні збори господарського товариства мають право приймати рішення з питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради згідно із законом та/або статутом, до обрання нового складу наглядової ради. Після набрання наглядовою радою правомочності рішення, які належать до виключної компетенції наглядової ради і були прийняті органом управління/загальними зборами акціонерів у період її неправомочності, можуть бути переглянуті наглядовою радою (п. 6 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» від 22 лютого 2024 року № 3587-IX).* Тому, на думку вченої, зазначена норма створює ситуацію, коли міністерство, що виконує функції акціонера, може бути зацікавленим у відсутності правомочної та незалежної наглядової ради адже буде мати правові підстави виконувати функції наглядової ради, в тому числі, такі стратегічно важливі, як обрання (призначення) членів виконавчого органу [223, с.58].

б) вид господарської діяльності. Варто також враховувати, що певні відмінності можуть міститися в спеціальних законах, якими регулюється

порядок провадження певного виду господарської діяльності. Наприклад, згідно ч. 7 ст. 25 Закону України «Про страхування» у порівнянні з типовою компетенцією, визначеною ст. 71 Закону №2465-IX, до повноважень наглядових рад страховиків належить: контроль за усуненням недоліків, виявлених Регулятором, іншими органами, які відповідно до закону в межах своєї компетенції здійснюють нагляд за діяльністю страховика, та суб'єктом аудиторської діяльності за результатами проведення аудиту фінансової звітності (консолідованої фінансової звітності) страховика (п. 28); затвердження проекту плану добровільного виходу з ринку та/або проекту плану реорганізації (п. 41).

Певні особливості стосуються компетенції наглядової рада в банках, яка регулюється Законом України «Про банки і банківську діяльність»: контроль за усуненням недоліків, виявлених Національним банком України та іншими органами державної влади та управління, які в межах компетенції здійснюють нагляд за діяльністю банку, підрозділом внутрішнього аудиту та аудиторською фірмою за результатами проведення зовнішнього аудиту (п. 19 ст. 39); запровадження та контроль за функціонуванням механізму конфіденційного повідомлення про неприйнятну поведінку у банку та реагування на такі повідомлення (п. 8 ст. 39); визначення джерел капіталізації та іншого фінансування банку (п. 9 ст. 39).

А.В. Мягкий вважає, що формулювання у Законі України «Про банки і банківську діяльність» компетенції наглядової ради є невдалим дублюванням із Законом України «Про акціонерні товариства» переліку питань, які ухвалює цей орган. Для вирішення таких суперечностей пропонується закріпити у гл. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» лише норми, що встановлюють особливості корпоративного управління в банку, а не загальний порядок управління банком, який повторює положення інших законодавчих актів [130, с. 67].

Таким чином, компетенція наглядової ради відрізняється в АТ в залежності від:

- 1) структури акціонерного капіталу (державні АТ, АТ, з часткою держави у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі;
- 2) виду господарської діяльності (АТ в сфері банківської діяльності, інвестиційної діяльності, страхування, в сфері оборонно-промислового комплексу тощо).

На відміну від виконавчого органу (правління) компетенція наглядової ради реалізується не в процесі щоденної діяльності, а з певною періодичністю на засіданнях наглядової ради. Суб'єкти права скликання засідання наглядової ради визначені ч. 1 ст. 75 Закону, у відповідності з якою засідання наглядової ради скликаються за ініціативою її голови або на вимогу члена наглядової ради. Таким чином, відповідні посадові особи мають право скликання і одночасно обов'язок брати участь у такому засіданні.

Крім того, засідання наглядової ради також скликаються на вимогу:

- 1) виконавчого органу товариства чи його члена;
- 2) керівника підрозділу внутрішнього аудиту (внутрішнього аудитора);
- 3) інших осіб, визначених статутом та/або положенням про наглядову раду товариства.

До останніх зокрема належить корпоративний секретар, інші посадові особи товариства. Згадані особи не зобов'язані, але мають право брати участь у скликаному ними засіданні.

Третю групу суб'єктів права скликання наглядової ради становлять треті особи, які не відносяться до суб'єктів корпоративного управління товариством. Наприклад, у відповідності до Закону України «Про страхування» регулятор (Національний банк України) у визначених його нормативно-правовими актами порядку та випадках має право вимагати позачергового скликання засідання ради страховика (ч. 13 ст. 25). Засідання наглядової ради корпоративного інвестиційного фонду, крім як на вимогу голови та членів наглядової ради, також скликаються на вимогу:

- 1) компанії з управління активами корпоративного фонду;
- 2) зберігача активів корпоративного фонду;

3) аудитора (аудиторської фірми) корпоративного фонду (ч. 1 ст. 37 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). Особливість цієї групи суб'єктів полягає в тому, що Закон не наділяє їх правом взяти участь у засіданні.

Однак разом з тим у них може виникати відповідний обов'язок на вимогу наглядової ради. Таким чином, за характером їх відношення до товариства та обов'язковістю участі в засіданні можна виділити наступні групи суб'єктів права скликання засідання ради:

- 1) голова та члени наглядової ради;
- 2) інші посадові особи товариства (з правом взяти участь у засіданні);
- 3) треті особи, які не відносяться до суб'єктів корпоративного управління товариством (з обов'язком взяти участь на вимогу наглядової ради).

Порядок проведення засідань наглядової ради в Законі не деталізується. У зв'язку з цим в науковій літературі слушно піднімається питання про застосування аналогії закону.

А.В. Смітюх зазначає, що передбачене Законом України «Про акціонерні товариства» правове регулювання порядку скликання і проведення засідань наглядових рад АТ, на відміну від правового регулювання порядку скликання і проведення загальних зборів акціонерів, є доволі фрагментарним, залишаючи багато питань без відповіді. У зв'язку з цим у разі виникнення спірних ситуацій постає питання про можливість і межі застосування до порядку скликання та проведення засідань наглядових рад АТ норм про порядок скликання та проведення зборів акціонерів за аналогією закону [119, с. 131-132]. Застосування положень законодавства, які регулюють скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів) за аналогією закону до відносин, що виникають у зв'язку із скликанням та проведенням засідань наглядової ради, доцільно обмежити положеннями про обов'язковість повідомлення усіх членів наглядової ради про проведення засідання та про час, місце проведення та порядок денний засідання, надання інформації з питань порядку денного.

Підтримує дану точку зору й О.М. Вінник аргументуючи, що до порядку проведення засідань наглядової ради видається можливим застосувати за

аналогією закону положення про порядок голосування на загальних зборах [61, с. 169].

Думка згаданих вчених є справді доречними, оскільки на теоретичному рівні відповідний аспект правового регулювання залишається недостатньо дослідженим, а судова практика є доволі суперечливою. З однієї сторони у відповідності з Постановою Пленуму Вищого господарського суду України №4 від 25.02.2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» господарським судам під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень наглядової ради АТ слід виходити з того, що до порядку скликання засідань наглядової ради АТ не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів» (2.31) [177].

З іншого боку, у Постанові від 04.06.2018 р. у справі № 910/19433/17 ВС зазначив, що за неврегульованості в установчих документах порядку скликання і роботи наглядової ради товариства, визначенням правомочності її засідання «застосовується аналогія закону в частині норм, що регулюють відповідні питання скликання та проведення загальних зборів товариства (обов'язковість повідомлення усіх членів наглядової ради про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення)» [158].

Підтримуємо точку зору А.В. Смітюха та О.М. Вінник про доцільність застосування аналогії Закону до порядку скликання наглядової ради. Хоча Законом пропонується акціонерам врегулювати процедуру скликання в статутах, положенні про наглядову раду та інших актах локальної правотворчості, однак в переважній їх більшості в них лише дублюються норми Закону. Це зумовлює ризик виникнення конфліктів серед суб'єктів корпоративного управління, ризик оскарження її рішень. Як було обґрунтовано в підрозділі 1.2., наглядова ради за своїми сутнісними характеристиками є за деякими ознаками схожим із загальними зборами органом управління. Маємо на увазі не компетенцію і місце в системі корпоративного управління (в цих аспектах вони безумовно різняться),

а те, що за своєю правовою природою обидва органи є колегіальними, волеутворюючими, постійнодіючими, періодично скликуваними.

А.В. Смітюх вважає, що застосування норм права про скликання та проведення загальних зборів акціонерів за аналогією закону до відносин, що виникають у зв'язку із скликанням та проведенням засідань наглядової ради, доцільно обмежити виключно правовими нормами про обов'язковість повідомлення усіх членів наглядової ради про проведення засідання стосовно його місця, часу та порядку денного, надання інформації з питань порядку денного. Вчений аргументує, що повне перенесення порядку скликання та проведення загальних зборів АТ на його наглядову раду суттєво ускладнить роботу наглядової ради (це стосується, зокрема, положень про строки повідомлення про збори, про обов'язкове створення реєстраційної комісії, наявність у порядку денному питання про обрання лічильної комісії, голосування виключно із застосуванням бюлетенів та ін.) [219, с. 133].

Спосіб проведення засідань. Розвиваючи думку вченого, вважаємо, доречним було би застосувати аналогію закону також до порядку голосування. Даний аспект процедури прийняття рішення достатньо чітко врегульований в Рішеннях НКЦПФР, в яких врегульовано порядок скликання та проведення загальних зборів в умовах воєнного стану одним з наступних способів: 1) дистанційного проведення відповідно до Порядку скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів [180]; 2) проведення електронних загальних зборів відповідно до Порядку скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів [181].

Відповідно до ч. 8 ст. 75 Закону статутом товариства або положенням про наглядову раду може передбачатися можливість проведення засідання наглядової ради та/або прийняття нею рішень шляхом опитування, зокрема з використання програмно-технічного комплексу, або шляхом проведення аудіо-чи відеоконференції, а також визначатися порядок проведення таких засідань. Однак деталізація відповідних способів проведення засідань відсутня.

Найбільш поширеним способом голосування є очний, коли члени наглядової ради збираються в єдиному місці для проведення зборів. Однак у зв'язку з епідемією коронавірусу, а сьогодні воєнним станом, все більшого значення набуває дистанційний спосіб голосування, оскільки частина членів наглядових рад перебувають за кордоном. Крім того, у ролі незалежних членів наглядової ради часто залучаються іноземні громадяни, які також мають менше можливостей відвідувати засідання в очному режимі. До того ж дистанційний режим дозволяє зекономити ресурси, пов'язані як з підготовкою документації, так і з організаційними аспектами проведення засідання наглядової ради — надсилання повідомлень, оренда приміщення, друк супровідних матеріалів, а також технічне забезпечення заходу. Дистанційні загальні збори не передбачають спільної присутності на них членів ради та проводяться шляхом дистанційного заповнення бюлетенів для голосування.

Л.В. Сішук слушно зауважує, що дистанційні збори також пов'язані з певними ризиками щодо реалізації прав їх учасниками, а саме з обмеженням права висловити свою думку щодо конкретного питання, права поставити запитання [212, с. 48].

Постає питання щодо можливого застосування електронного голосування. Оскільки в ч. 8 ст. 75 Закону йдеться про можливість використання програмно-технічного комплексу, або шляхом проведення аудіо- чи відеоконференції, то звідси випливає висновок про можливість проведення також засідань наглядової ради з використанням електронних засобів комунікації.

Таким чином, засідання наглядової ради можуть проводитися шляхом:

- 1) очного голосування (очне засідання);
- 2) дистанційного голосування (дистанційне засідання);
- 3) електронного голосування (електронне засідання).

Представник акціонера може бути постійним або призначеним на певний строк. Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника у вищому органі товариства, повідомивши про це виконавчий орган акціонерного товариства.

Одне із питань, які постають, пов'язані з можливістю/неможливістю передоручення повноважень члена ради. Видається, варто підтримати С.В. Артеменка про те, що член наглядової ради не може передавати свої повноваження іншій особі, адже обираючи певну особу до наглядової ради, акціонери керуються саме її особистими якостями, якими інша особа, призначена обраним членом наглядової ради, може не володіти [48, с. 20].

Певні особливості має участь представника акціонера в наглядовій раді. Згідно з Роз'ясненням ДКЦПФР №6 від 26.06.2006р. «Щодо порядку формування наглядової ради в акціонерних товариствах» юридична особа-акціонер може брати участь у роботі спостережної ради як через одного уповноваженого представника, так і через кількох представників. При цьому фізична особа-представник юридичної особи-акціонера у спостережній раді акціонерного товариства не зобов'язана бути акціонером цього товариства.

Ураховуючи, що до складу спостережної ради обирається акціонер, а не його представник (представники), представник (представники) акціонера, обраний (обрані) до складу спостережної ради, останній(і) здійснює(ють) повноваження цієї особи як одного члена спостережної ради. Тобто, акціонер може брати участь у роботі спостережної (наглядової) ради через одного або кількох представників [239]. Хоча відповідне Роз'яснення ще не втратило чинність, однак, видається, воно не може бути застосоване на практиці, оскільки на сьогодні склад та порядок формування наглядової ради суттєво різняться від того, який був станом на момент прийняття відповідного Роз'яснення.

Можливість представництва акціонера в органі управління через декількох представників одночасно досить критично оцінена в науковій літературі. Зокрема вказується, що акціонер повинен мати тільки одного представника. У випадку, коли при реєстрації осіб, для участі в засіданні органу управління виявиться, що у одного й того ж акціонера два чи більше представників, інтереси акціонера повинен представляти той з них, хто зареєструвався раніше [48, с. 20].

Засідання наглядової ради є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини її складу, за умови, що інше не передбачено статутом

акціонерного товариства. Рішення наглядової ради приймається простою більшістю голосів членів наглядової ради від їх загальної кількості, які мають право голосу, якщо для прийняття такого рішення статутом акціонерного товариства не передбачено більшої кількості голосів.

Для порівняння питання кількості належних члену ради директорів голосів не регулюється. Буквальне тлумачення положень ч. 5 ст. 65 Закону дає підстави вважати, що член ради директорів може володіти лише одним голосом [210, с. 342]. Однак, видається, за відсутності чіткої норми Закону статутом може бути передбачено різну кількість голосів серед членів ради директорів на її засіданнях.

Щодо наглядової ради, то є чітка визначеність. На засіданні наглядової ради кожний член наглядової ради має один голос (ч. 4 ст. 75). Статутом АТ може передбачатися право вирішального голосу голови наглядової ради у разі рівного розподілу голосів членів наглядової ради під час прийняття рішень.

Вартими уваги є відмінності стосовно регулювання порядку прийняття/неприйняття рішення між наглядовою радою та радою директорів, а саме можливістю закріпити залежність прийняття рішення за обов'язкової участі певних невиконавчих (незалежних) директорів.

Відповідно до ч. 4 ст. 66 Закону рішення ради директорів приймається простою більшістю голосів членів ради директорів від їх загальної кількості, які мають право голосу, якщо для прийняття рішення статутом товариства не визначено:

1) обов'язкової участі у голосуванні певних директорів, зокрема невиконавчих або незалежних. Слід відмітити, що останнє положення є відмінним від порядку прийняття рішень на засіданнях наглядової ради;

2) необхідність більшої кількості голосів.

Таким чином, в новому Законі відображено підхід до забезпечення ширшої диспозитивності в аспекті прийняття рішення членами ради директорів.

Разом з тим щодо наглядової ради такий підхід не був застосований. Тобто на відміну від ч. 4 ст. 66 щодо наглядової ради відсутня норма про можливість

поставити в залежність прийняття рішення наглядовою радою від присутності/голосування окремих її членів, наприклад, незалежних членів наглядової ради. Вбачаємо в цьому недолік, який:

1) по-перше, обмежує право акціонерів закріпити в статуті процедуру прийняття рішення наглядовою радою на власний розсуд;

2) по-друге, послаблює вплив незалежних директорів на прийняття рішення, оскільки визначальним залишається прийняття рішення більшістю голосів, а не присутність окремих членів наглядової ради.

Тому, вважаємо, варто уніфікувати підходи до прийняття рішення у наглядовій раді і раді директорів, а саме усунути відмінності між ч. 4 ст. 66 та ч. 3 ст. 75 Закону. Для цього пропонуємо надати можливість акціонером закріпити в статуті залежність прийняття рішення від *участі у голосуванні певних членів, зокрема незалежних членів* наглядової ради. І відповідно внести зміни до ч. 3 ст. 75 Закону та викласти її в такій редакції:

«3. Рішення наглядової ради приймається простою більшістю голосів членів наглядової ради від їх загальної кількості, які мають право голосу, якщо для прийняття такого рішення статутом товариства не передбачено *необхідності* більшої кількості голосів *або участі у голосуванні певних членів, зокрема незалежних членів* наглядової ради.

3.2. Рішення наглядової ради та порядок їх оскарження

Рішення наглядової ради товариства, як і будь-якого іншого органу корпоративного управління, може бути оскаржено в судовому порядку, в порядку позовного провадження, акціонером товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним [82, с. 2.4], якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства або порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства. Стороною корпоративного спору виступає безпосередньо акціонерне товариство, оскільки цивілістична доктрина виходить

з постулату про те, що органи юридичної особи не є самостійними учасниками цивільного обороту [75, с. 8].

Закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто ці рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом в порядку господарського судочинства, не буде встановлено інше [163]. До моменту визнання рішення недійсним у судовому порядку, юридична сила такого рішення не може ставитися під сумнів ні будь-якими третіми особами, ані самим товариством в особі наглядової ради чи інших його органів.

Презумпція легітимності рішень наглядової ради, як акта ненормативного характеру, є важливою як для забезпечення стабільності корпоративного управління, так і для нормального функціонування господарського обороту в цілому. У протилежному випадку, можливість безперешкодного скасування органами корпоративного управління рішень ради могла б призвести до негативних наслідків в діяльності АТ та заблокувати його нормальне функціонування.

О. Лукомська зауважує, що презумпція легітимності, яка закріплює обов'язковість та дійсність рішень органів управління товариств, покликана сприяти правовій визначеності у діяльності юридичної особи. Існування презумпції прямо впливає з правової природи таких рішень, які є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами) та не можуть за будь-яких підстав автоматично вважатися недійсними за відсутності відповідного судового рішення. До моменту визнання рішення наглядової ради недійсним в порядку позовного провадження юридична сила такого рішення не може ставитися під сумнів. У протилежному випадку можливість безперешкодного скасування органами управління юридичної особи власних рішень за допомогою механізмів судочинства могла б призвести до порушення нормальної діяльності юридичної особи та заблокувати її функціонування [126].

Поряд з тим в судовій практиці та судочинстві висловлюється позиція, що за певних умов рішення органів корпоративного управління можна вважати правочинами.

Якщо рішення органу юридичної особи спрямоване на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, воно може бути визнане правочином. Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 01.03.2023 у справі №522/22473/15-ц (п.104) вказала, що учасник товариства уповноважений брати участь у вищому органі товариства при вирішенні ним питання про розподіл прибутку, в тому числі при вирішенні питання про виплату за рахунок прибутку дивідендів учасникам. Зазначене повноваження не є суб'єктивним правом на одержання дивідендів, і таке повноваження належить учаснику в силу закону, тобто незалежно від вирішення спору у справі, що переглядається. Лише у разі прийняття товариством (в особі вищого органу) рішення про виплату учасникам дивідендів у певному розмірі, яке є одностороннім правочином товариства, спрямованим на виникнення прав учасників товариства, в учасників виникає суб'єктивне право вимоги до товариства щодо сплати сум дивідендів у визначеному рішенні товариства розмірі (п. 81) [159].

Також висловлюється думка, щоб подібно до правочинів передбачити в законодавстві підстави, за яких рішення наглядової ради автоматично вважається нікчемним без необхідності звернення до суду, зокрема у випадку прийняття наглядовою радою рішень після того, як в рамках здійснення судочинства уже було встановлено нелегітимність обраного складу ради [134].

Однак, вважаємо, закріплення таких підстав є ризикованим, оскільки значна частина рішень наглядової ради опиниться під загрозою визнання нечинними, що заважатиме стабільності сталого господарського обороту.

Акціонер не може оскаржити рішення наглядової ради в рамках позовного провадження виключно з підстав наявності у нього статусу акціонера без обґрунтування, яким саме чином оскаржуване ним рішення наглядової ради порушує його права або законні інтереси. При цьому посилення акціонера в обґрунтування своїх позовних вимог про визнання недійсними рішень наглядової ради на порушення його корпоративного права на участь в управлінні АТ свідчить про загальний, абстрактний характер формулювання підстави позову. Такі посилення позивача є недостатніми для висновку про доведеність

факту порушення спірним рішенням ради його корпоративних прав або інтересів.

Верховний Суд у постанові від 10 листопада 2021 року у справі № 924/881/20 зазначив, що з метою отримання судового захисту шляхом визнання недійсним рішення наглядової ради акціонер не може абстрактно та загально посилатися на порушення свого права на участь в управлінні, а має обґрунтувати конкретне несправедливе обмеження (порушення) його безпосередніх прав чи інтересів прийнятими рішеннями, що оскаржується, а також співмірність обраного способу захисту (відновлення становища, яке існувало до прийняття оскаржуваного рішення) зі стверджуваним порушенням. Оскаржувані рішення наглядової ради можуть бути визнані недійсними лише у разі, якщо вони прямо (а не опосередковано чи потенційно) впливають на права чи законні інтереси акціонера та порушують їх та за умови, що буде дотримано справедливий баланс між індивідуальними та загальними інтересами, що залежить від всіх обставин у кожному окремому випадку. При цьому позивач повинен довести, що існує безпосередній зв'язок між стверджуваним порушенням та прийнятим рішенням наглядової ради, яке оскаржується [152]. З огляду на приватно-правовий характер спорів, що розглядаються в порядку цивільного та господарського судочинства, дію принципу змагальності у позовному провадженні доказова діяльність суду зводиться тільки до ролі спостерігача [81, с. 1.48].

З вищенаведеного випливає також необхідність чіткого встановлення та формулювання підстав оскарження в рамках позовного провадження рішень наглядової ради.

Підстави оскарження рішень. Чинним законодавством України не вказано певного переліку підстав оскарження рішень наглядових рад АТ, окрім можливості акціонерів оскаржити відмову наглядової ради про скликання позачергових загальних зборів.

В практиці судочинства також відсутні з цього приводу будь-які роз'яснення. В цьому контексті зазначимо, що, до прикладу, стосовно рішень

іншого органу управління, а саме загальних зборів, у судах сформувалась певна єдність правозастосування. До безумовних підстав для застосування такого способу захисту, належать: відсутність кворуму на загальних зборах; порушення порядку їх скликання, прийняття зборами рішень з питань, які не були внесені до порядку денного; проведення зборів в іншому місці та в інший час, ніж це було вказано у повідомленні; відсутність протоколу загальних зборів ТОВ; відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів тощо. Перераховані підстави є безумовними підставами для скасування рішень загальних зборів, тоді як інші порушення процедури чи матеріального права повинні досліджуватися з точки зору порушення ними прав та інтересів акціонерів, а також істотності відповідних порушень.

При оскарженні рішення наглядової ради в рамках позовного провадження акціонери при виборі ефективного та належного способу захисту своїх прав та інтересів обирають по аналогії усталені підходи до визначення підстав визнання недійсними рішень загальних зборів товариства [211, с. 239].

А.В. Смітюх виділяє наступні підстави визнання рішень наглядових рад АТ недійсними:

1) прийняття наглядовою радою АТ рішення із перевищенням повноважень (із виходом за межі повноважень), передбачених законодавством та статутом товариства;

2) прийняття рішення неправомочним складом наглядової ради – якщо було визнано недійсним рішення загальних зборів АТ, яким сформовано персональний склад наглядової ради;

3) неповідомлення акціонера про призначення засідання наглядової ради АТ, на якому вирішується питання призначення позачергових загальних зборів, внаслідок чого акціонер не мав змоги бути обізнаним про призначення загальних зборів, вносити свої зауваження та пропозиції;

4) неповідомлення члена наглядової ради-представника акціонера про призначення засідання, що унеможливило захист та представництво прав акціонерів, яких представляє такий член наглядової ради;

5) відсутність кворуму на засіданні наглядової ради АТ (вказаний факт може бути доведений відсутністю підпису члена наглядової ради у протоколі засідання);

6) інше недодержання вимог правових норм, які регулюють порядок скликання засідання наглядової ради АТ та прийняття нею рішень, якщо відповідне порушення спричинило прийняття неправильного акта; якщо рішення наглядової ради в цілому узгоджується з вимогами чинного законодавства і прийняте відповідно до обставин, що склалися, тобто є вірним по суті, то окремі порушення встановленої процедури його прийняття не можуть бути підставою для визнання рішення недійсним, якщо інше не передбачено законодавством;

7) порушення рішенням наглядової ради АТ прав та охоронюваних законом інтересів акціонерів чи інших осіб.

При цьому вчений слушно зауважує, що не тільки у випадку останньої підстави, але також за умови наявності інших обов'язково повинен бути наявним факт порушення прав та охоронюваних законом інтересів акціонерів АТ чи інших осіб [220, с. 56-57].

1) *Порушення процедури скликання.* В цілому погоджуючись з наведеною вище класифікацією, відзначимо, що неповідомлення акціонера про призначення засідання, так само як і неповідомлення члена наглядової ради про таке призначення є різновидами *порушення процедури скликання* наглядової ради.

Прикладом оскарження у зв'язку з порушенням процедури скликання є Постанова КГС ВС у справі №925/715/17. Рішення наглядової ради АТ визнано недійсним у зв'язку з порушенням процедури скликання її засідання. На порушення п. 8.11 Положення про наглядову раду, яким відповідно до ч. 3 ст. 51 Закону України «Про акціонерні товариства» та п. 12.20 статуту визначено порядок роботи членів наглядової ради, ПАТ «НВЦ «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод» належним чином у визначений строк не повідомило члена наглядової ради – представника акціонера ПАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця» про проведення засідання наглядової ради. Колегія суддів

підтвердила наявність правових підстав для визнання недійсними рішень наглядової ради [155].

2) *Порушення процедури прийняття рішення.* Відсутність кворуму є одним із порушень процедури прийняття рішення. *Кворум* – це мінімальна кількість членів наглядової ради, які повинні бути присутні на засіданні для того, щоб рішення, прийняті на цьому засіданні, були дійсними, та визначається як певний відсоток від загальної кількості членів наглядової ради. Вважається, що кворуму досягнуто, якщо на засіданні бере участь більше половини її складу, за умови, що інше не передбачено статутом акціонерного товариства.

Відсутність кворуму є безумовною підставою визнання рішення недійсним. У справі КГС ВС № 924/645/18 акціонер звернувся з позовом до ПрАТ про визнання недійсним рішення наглядової ради. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що відповідачем порушено порядок скликання засідання наглядової ради та загальних зборів товариства, позивачка як голова наглядової ради не була присутня на засіданні, спірні рішення прийняті за відсутності кворуму [156].

В контексті порушення процедури прийняття рішень часто йдеться про неправомочність наглядової ради. Слід зауважити, що поняття *кворуму* тотожне поняттю *правомочності* засідання наглядової ради.

Правомочність наглядової ради означає, що на засіданні можуть прийматися рішення і ці рішення є юридично дійсними, оскільки наявна необхідна кількість членів, які мають право голосу, відповідно до Закону або статуту товариства, а також була дотримана процедура скликання наглядової ради.

Рішення наглядової ради також можуть бути оскаржені у випадку неправомочності наглядової ради.

Правомочність наглядової ради – це здатність наглядової ради приймати рішення у зв'язку з присутністю необхідної кількості її членів, повноваження яких не припинені, відповідно до Закону або статуту товариства, а також дотриманням процедури скликання наглядової ради.

Відповідно до положень ст. 11-2 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» наглядова рада є неправомочною у випадку, якщо кількість членів наглядової ради, повноваження яких є дійсні, становить половину її кількісного складу, встановленого статутом, або менше. Аналогічне положення міститься в ст. 75 Закону, у відповідності з яким засідання наглядової ради є правомочними за умови, що кількість членів наглядової ради, повноваження яких є чинними, становить більше половини її загального складу.

Таким чином, фактично в законах йде мова про два різних види неправомочності. В Законі України «Про акціонерні товариства» йдеться про непрамочність засідання (ч. 2 ст. 75 Закону). У Законі України «Про управління об'єктами державної власності» йде мова про неправомочність наглядової ради в цілому – тобто не під час скликаного засідання, а коли повноваження частини членів наглядової ради припинилися з тих чи інших підстав (наприклад, у зв'язку з заявою за власним бажанням, у разі набрання законної сили вироком чи рішенням суду, яким його засуджено до покарання, що виключає можливість виконання обов'язків члена наглядової ради, тощо).

Тому слід виділяти:

1) неправомочність засідання наглядової ради, тобто присутність на засіданні половини або менше від загальної кількості членів, якщо інше не встановлено статутом;

2) неправомочність наглядової ради, тобто коли кількість членів ради, повноваження яких дійсні, становить половину її кількісного складу, встановленого статутом, або менше.

Слід зауважити, що в законодавстві йде мова про неправомочність наглядової ради в цілому. Однак не міститься положень про неправомочність наглядової ради у випадку, якщо за дотримання загального числа наглядової ради (тобто наявності в складі ради більше половини обраних членів наглядової ради, повноваження яких є дійсними), визначеного статутом, кількість незалежних членів наглядової ради є меншою, ніж встановлена Законом.

В юридичній літературі зазначається, що жодних наслідків порушення вимоги щодо більшості незалежних членів у складі наглядової ради законодавство не містить, що призводить до непоодиноких випадків функціонування наглядових рад, склад яких не відповідає вимогам законодавства. Відсутність правових наслідків порушення вимоги щодо кількості незалежних членів створює ситуацію, коли існує можливість цілком законно функціонувати наглядовій раді, у складі якої кількість незалежних членів буде становити менше половини [223, с. 57-58].

Крім порушень, пов'язаних з неправомочністю засідання (відсутністю кворуму) чи складу наглядової ради, до підстав, пов'язаних з порушенням процедури прийняття рішення, також належить прийняття рішення з питань, не включених до порядку денного наглядової ради; прийняття рішення без ведення протоколу або з порушенням правил ведення протоколу засідання, тощо.

3) *Перевищення повноважень в процесі прийняття рішень.* Такий тип порушення має місце в тому випадку, коли формально процедура прийняття рішення була дотримана, однак наглядова рада перевищила повноваження, тобто прийняла рішення, яке не входить до її компетенції.

Так у Постанові у справі № 906/450/17 від 24.11.2020 КГС ВС за наслідками розгляду справи в порядку позовного провадження вказано, що висновок про наявність підстав для визнання недійсним рішення наглядової ради АТ є обґрунтованим у зв'язку з тим, що вона діяла з перевищенням наданих їй повноважень, адже відповідне питання повинно було виноситись на розгляд загальних зборів акціонерів товариства» [161].

Перевищення повноважень стосується також справа №925/706/17 від 20.02.2018 р. Позовні вимоги позивач обґрунтував тим, що наглядова рада товариства не була наділена повноваженнями приймати рішення про вчинення товариством значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, які є предметом такого правочину, перевищує 25% вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності. У Постанові КГС ВС зазначив, що рішення наглядової ради може бути визнане судом недійсним,

якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства. Суд підтвердив правомірність визнання рішення наглядової ради недійсним, оскільки воно було прийнято поза межами своїх повноважень, оскільки ні чинним законодавством, ні Статутом товариства не було наділено наглядову раду відповідними повноваженнями [162].

4) *Порушення рішенням ради прав та інтересів акціонерів чи інших осіб.* Слід підкреслити, що акціонер АТ, який звертається до суду з таким позовом (про визнання недійсним рішень наглядової ради) має обґрунтувати, яке його право та/або охоронюваний законом інтерес порушене спірними рішеннями органів управління АТ та зазначити, які саме дії необхідно вчинити суду для відновлення його порушеного права чи інтересу. Суд при вирішенні такого корпоративного спору повинен встановити наявність у особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного матеріального права або законного інтересу, на захист якого подано позов, а також з'ясувати питання щодо наявності чи відсутності факту їх порушення або оспорювання спірними рішеннями [129]. Оскарження будь-якого рішення наглядової ради тільки через наявність у нього статусу акціонера, без обґрунтування, чим саме спірне рішення органів управління АТ порушує його права та/або інтереси, є невірним та безпідставним.

У Постанові від 10 листопада 2021 року у справі № 924/881/20 Верховний Суд зазначив, що оскаржувані рішення органів управління АТ можуть бути визнані недійсними лише у разі, якщо вони прямо (а не опосередковано чи потенційно) впливають на права чи законні інтереси акціонера та порушують їх та за умови, що буде дотримано справедливий баланс між індивідуальними та загальними інтересами, що залежить від всіх обставин у кожному окремому випадку. При цьому позивач повинен довести, що існує безпосередній зв'язок між стверджуваним порушенням та оскаржуваними ним рішеннями органів управління АТ [152].

Варто також відзначити, що порушення прав та інтересів акціонерів окремими членами наглядової ради може бути підставою для подання непрямого

позову акціонерами з метою відшкодування шкоди, завданої діями посадових осіб товариства [83].

Одним з прав, яким користується акціонер, є право вимоги до наглядової ради про скликання загальних зборів. Рішення наглядової ради або ради директорів про відмову у скликанні позачергових загальних зборів може бути оскаржено акціонерами до суду в рамках позовного провадження.

Тобто Закон встановлює для акціонерів можливість оскарження виключно рішення про відмову у скликанні позачергових загальних зборів АТ. Разом із тим, не передбачено оскарження відмови у прийнятті такого рішення (тобто неприйняття відповідного рішення у встановлені ч. 7 ст. 42 строки), зокрема, якщо воно не прийнято у встановлений строк.

В.І. Цікало вважає, що відсутність права на оскарження відмови у прийнятті такого рішення є обґрунтованим. Автор аргументує, якщо в акціонера існує можливість самостійно захистити порушене корпоративне право, його судовий захист стає недоцільним. Якщо акціонер не може реалізувати самозахист свого порушеного корпоративного права, воно має бути захищено судом. Така правова позиція обумовлена особливістю судового захисту корпоративних прав: якщо корпоративне право може бути самостійно захищено акціонером без звернення до суду, воно не вимагає судового захисту [230, с. 68].

Така точка зору видається доволі дискусійною. Конституцією України гарантується кожному право на судовий захист. Право на звернення до суду не може ставитися в залежність від наявності чи відсутності правових можливостей самозахисту чи певних інших юрисдикційних форм захисту.

Варто навести Рішення КСУ №15-рп/2002 від 9 липня 2002 р., в якому Суд зазначив, що обрання певного засобу правового захисту, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи з власних інтересів, його використовує. Кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, у тому числі судовий захист [202]. Таким чином, обрання самозахисту як певного засобу (способу) правового захисту, є правом,

а не обов'язком особи, а тому наявність права на самозахист корпоративних прав не повинна обмежувати право особи на судовий захист корпоративних прав.

Акціонери за певних обставин можуть не мати можливостей для реалізації свого права на скликання самотійно або не бажати цього. У зв'язку з цим у них повинна бути забезпечена можливість зобов'язати наглядову раду скликати загальні збори шляхом подання позову з відповідною вимогою.

Тому пропонуємо внести зміни до другого речення ч. 7 ст. 42 Закону та викласти його в такій редакції:

«7. Рішення наглядової ради або ради директорів про відмову у скликанні позачергових загальних зборів *або неприйняття рішення у встановлені строки* може бути оскаржено акціонерами до суду».

Іншим прикладом підстав для оскарження рішення наглядової ради є порушення прав акціонера у зв'язку з незабезпеченням йому можливості бути присутнім на засіданні наглядової ради.

В Постанові КГС ВС у справі № 920/432/17 йде мова про прийняття судового рішення про визнання недійсним рішення наглядової ради ПрАТ "Конотопський арматурний завод" з підстави невідповідності такого рішення нормам законодавства. Неможливість з поважних причин взяти участь у засіданні наглядової ради позбавило позивача (акціонера/його представника) можливості висловитись з приводу питань порядку денного позачергових загальних зборів акціонерів, вносити свої пропозиції, в тому числі щодо доцільності та строків проведення позачергових зборів, умов викупу акцій тощо.

Внаслідок неможливості участі в позачергових зборах, де за умов явки позивача, голос останнього міг бути вирішальним по питаннях порядку денного, а проголосувавши проти по інших питаннях, позивач та третя особа мали право вимагати обов'язкового викупу товариством належних їм акцій.

Таким чином, оскаржуваними рішеннями було порушено корпоративні права позивача, в тому числі, на прийняття участі в зборах та управлінні товариством [157].

Тому з врахуванням вище наведеного можна виділити такі групи підстав оскарження рішення наглядової ради:

1) порушення процедури скликання:

а) неповідомлення акціонера про скликання засідання;

б) неповідомлення члена наглядової ради про скликання засідання; і

т.д.

2) порушення процедури прийняття рішення:

а) відсутність кворуму на засіданні наглядової ради;

б) вирішення питань, не включених до порядку денного; тощо;

г) відсутність або порушення ведення протоколу наглядової ради,

тощо;

3) перевищення повноважень наглядовою радою;

4) порушення рішенням наглядової ради АТ прав та охоронюваних законом інтересів акціонерів чи інших осіб.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 р. № 13 рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено в судовому порядку акціонером (учасником) товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства (п. 39) [186, с. 7].

В науковій літературі неодноразово відзначалась необхідність додаткового законодавчого врегулювання питання оскарження рішень наглядової ради через застосування механізмів судочинства. Зважаючи на відсутність належного правового регулювання оскарження рішень наглядової ради, К.О. Кочергіна запропонувала доповнити Закон України «Про акціонерні товариства» нормою про те, що рішення наглядової ради може бути оскаржене акціонером товариства, якщо зазначеним рішенням порушені права та (або) законні інтереси товариства або цього акціонера. Суд з урахуванням всіх обставин справи вправі залишити в силі оскаржуване рішення, якщо воно не потягнуло за собою збитків

товариству або акціонеру або виникнення інших несприятливих наслідків для них і допущені порушення є істотними» [106, с.9].

А.В. Мягкий аргументує необхідність внесення змін до Закону та закріплення положення про те, що акціонери і посадові особи товариства мають право оскаржити рішення наглядової ради на протязі трьох днів з дня, коли їм стало відомо про таке рішення, до наглядової ради товариства. Наглядова рада товариства зобов'язана розглянути скаргу на протязі десяти днів з дня її надходження і прийняти рішення про відмову в задоволенні скарги або про задоволення скарги і скасування оскаржуваного рішення. Рішення наглядової ради товариства, прийняте за наслідками розгляду скарги, може бути оскаржене до суду на протязі десяти днів з дня отримання скаргником мотивованого протоколу за результатами розгляду скарги. Скасоване рішення наглядової ради є нечинним з дня його прийняття [130]. Тобто вчений відстоює достатньо стислі строки для процедури оскарження рішення.

Разом з тим висловлена й точка зору про необхідність застосування тривалішого строку позовної давності в судочинстві, зокрема шляхом встановлення тримісячного строку позовної давності для визнання рішень наглядових рад господарських товариств недійсними за аналогією з оскарженням рішень загальних зборів товариства в порядку позовного провадження.

В даному контексті відзначимо, що тривалість строку позовної давності для оскарження рішень загальних зборів теж є доволі дискусійним.

О.В. Щербина вважає, що для оскарження рішень загальних зборів акціонерів необхідно застосовувати загальний строк позовної давності – три роки [238, с. 96]. Н.С. Глузь зауважує, що доцільно встановлювати спеціальний строк позовної давності – один місяць [66, с. 20]. О.Р. Ковалишин пропонує три місяці, але з моменту, коли акціонер дізнався або міг дізнатися про порушення своїх прав [90, с. 185]. На думку Н.А. Сліпенчук, найбільш прийнятним строком для оскарження рішення загальних зборів товариств є один рік з моменту їх проведення [214].

Видається, пропозиція стосовно імплементації 10-денного строку на оскарження є недоречною, оскільки відповідний строк (10 днів) є надто коротким, що обмежуватиме право акціонерів на судовий захист та звернення до суду з позовом. Застосування загального трирічного строку позовної давності, встановленого ЦК України, теж є неприпустимим, тому що занадто тривалі строки позовної давності перешкоджають господарській діяльності товариства, сприяють правовій невизначеності. Пропозиція О.Р. Ковалишина хоча й спрямована на врахування інтересів тих акціонерів, які в силу певних обставин можуть не знати про прийняте рішення, однак не може бути прийнятною, оскільки містить в собі ризик зловживання правом на позов.

Видається, з метою уніфікації підходів стосовно оскарження рішень наглядової ради варто застосувати аналогічний строк, який встановлений стосовно рішень загальних зборів. Тому стосовно оскарження рішень наглядової ради, на нашу думку, було би слушним застосовувати за аналогією спеціальні строки позовної давності, які закріплені в ч. 1 ст. 61 Закону України «Про акціонерні товариства».

Одне з питань, яке постає при оскарженні рішення наглядової ради, стосується кола суб'єктів, які мають право на їх оскарження.

Рішення наглядової ради або ради директорів про відмову у скликанні позачергових загальних зборів може бути оскаржено акціонерами до суду (ч. 7 ст. 43). Слід відзначити, що право акціонера на оскарження рішень наглядової ради не залежить від кількості акцій, що належить акціонеру, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства» кожною простою акцією АТ її власнику - акціонеру надається однакова сукупність прав, включаючи права на участь в управлінні акціонерним товариством; отримання дивідендів; отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості частини майна товариства; отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства.

Таким чином, в Законі згадується лише про акціонерів як про суб'єктів права на оскарження рішення наглядової ради. Дещо ширше трактування переліку відповідних суб'єктів в судовій практиці.

Акціонер не бере участь безпосередньо у прийнятті рішення наглядовою радою про обрання (призначення), усунення, відсторонення, відкликання членів виконавчого органу цього товариства, але має право оскаржувати такі рішення, якщо вони прийняті з порушенням порядку прийняття та меж компетенції, неправомочними членами наглядової ради та за відсутності підстав, визначених статутом та Законом, оскільки право акціонера на участь в управлінні, що реалізується у такому разі через діяльність компетентного органу, є складовою корпоративного права, і на захист цього права поширюються гарантії, передбачені ч. 4 ст. 13, ст. 41 Конституції України (абз. 1 пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення КСУ від 22 липня 2020 р. №8-р(І)/2020) [198]; абз. 1 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення КСУ від 12 січня 2010 р. №1-рп/2010 (п. 49) [153].

У Постанові КГС ВС від 25.02.2020р. у справі № 904/1237/17 суд підкреслив, що *акціонери, а також інші особи*, права та законні інтереси яких порушено рішенням наглядової ради чи виконавчого органу товариства, вправі оскаржити до суду відповідні рішення як акти, оскільки наглядова рада та виконавчий орган товариства є його органами управління, що приймають обов'язкові для виконання рішення; рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено в судовому порядку акціонером (учасником) товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства, відповідачем за таким позовом є товариство [160].

Однак постає питання, чи можуть органи товариства оскаржувати рішення органів корпоративного управління цього ж самого товариства? З цього приводу Велика Палата Верховного Суду вважає, що рішення одного органу управління АТ (наглядової ради) не може бути оскаржене в судовому порядку іншим

органом товариства або його керівником (генеральним директором), оскільки будь-які спірні питання щодо компетенції, що виникають усередині товариства між його органами у процесі управління, підлягають вирішенню відповідно до його статуту у позасудовому порядку (п. 32) [151].

Таким чином, суб'єктами права на оскарження рішень наглядової ради є акціонери та інші заінтересовані особи. Однак інші органи товариства (зокрема, виконавчий орган) не належать до суб'єктів права оскарження рішень наглядової ради.

Серед визначених в ч. 2 ст. 16 ЦК України способів захисту цивільних прав та інтересів вказується на можливість визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Тобто автори ЦК України достатньо звужено підійшли до поняття «рішення», обмежившись лише рішеннями органів державної влади та місцевого самоврядування.

У зв'язку з цим в науковій літературі обґрунтовується необхідність доповнення ст. 16 ЦК України положенням про окремий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, а саме *визнання незаконними рішень органів управління (учасників) юридичної особи* [121, с. 65] [58, с. 125]. Схожа пропозиція стосується доповнення п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України після слів «...пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи...», формулюванням «у тому числі спори щодо оскарження актів (рішень), дій чи бездіяльності органів юридичної особи» [237, с. 22].

Поряд з тим В. Л. Яроцький зауважує, що за змістом закону фізичні та юридичні особи можуть вимагати визнання незаконними не лише рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади і місцевого управління, але й рішення, дій, бездіяльності органів управління юридичними особами, якщо вони не відповідають закону та іншим нормативним актам і порушують охоронювані законом інтереси фізичних та юридичних осіб [227, с. 260].

Слід підкреслити, що, застосовуючи досліджуваний спосіб захисту слід акцентувати увагу на тому, що між термінами «визнати недійсним», «визнати незаконним», «скасувати рішення» є все ж відмінності.

ВС у Постанові від 12 липня 2023 р., справа № 924/641/20, зазначив, що за своєю правовою суттю "визнання рішення недійсним" та "скасування рішення" є не тотожними, а альтернативними, тому що мають різні правові наслідки, зокрема, через різницю в часі дії такого акта (рішення).

Наслідки скасування рішення не тотожні правовим наслідкам його недійсності. Визнання недійсним означає, що воно не створює правових наслідків з моменту його прийняття. Скасування означає втрату чинності на майбутнє. Скасування рішення означає, що воно скасовується з дати прийняття рішення про скасування [159] (п. 86).

Схожі висновки викладені у постановках ВС КГС від 14.09.2022р. у справі №909/298/21, ВС КГС від 07.07.2023р. у справі №911/3342/21.

«Визнання незаконним» стосується рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Згідно ч. 1 ст. 21 ЦК України суд визнає незаконним та скасовує правовий акт індивідуальної дії, виданий органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує цивільні права або інтереси.

А рішення наглядових рад АТ оскаржуються шляхом подання позову про визнання їх недійсними. Даний спосіб є найбільш дієвим засобом захисту прав та охоронюваних законом інтересів, порушених таким рішенням.

Таким чином, видається, немає доцільності виділяти визнання незаконними рішень органів управління (учасників) юридичної особи як окремий спосіб захисту цивільних прав в ч. 2 ст. 16 ЦК України. Згідно абз. 2 ч. 2 ст. 16 суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Більше того, корпоративні спори відносяться до тих правових спорів, в яких суди досить часто застосовують спеціальні способи захисту (наприклад, позов про

переведення прав та обов'язків покупця за договором, позов щодо визнання особи такою, яка не може вважатися незалежним директором, тощо).

Стосовно юрисдикції, то в абсолютній більшості випадків позови про оскарження рішень наглядової ради розглядаються в господарських судах.

Однак юрисдикція деяких спорів пов'язаних з оскарженням рішень а також функціонуванням наглядової ради залишаються дискусійними. Зокрема, варто звернути увагу на позови про визнання особи такою, яка не може вважатися незалежним членом наглядової ради.

У разі якщо акціонер вважає, що незалежний директор не відповідає вимогам ст. 73, такий акціонер може звернутися до суду з позовом щодо визнання особи такою, яка не може вважатися незалежним директором (ч. 2 ст. 73). В. Щербина та Т. Боднар слушно відзначають про недосконалість даної правової норми, оскільки залишаються відкритими питання: до якого суду: господарського, адміністративного чи загального має бути пред'явлено позов? Чи взагалі має місце спір? Якщо має, то чи корпоративний цей спір? [237, с.20]

На нашу думку, невідповідність незалежного члена наглядової ради критеріям незалежності порушує право акціонера на управління, оскільки управління товариством здійснюється особами, які фактично не мають права на таке управління. Крім того, втрата незалежності до певної міри означає появу певної заінтересованості члена наглядової ради на свою користь або окремих акціонерів, що в свою чергу може акціонером вважатися як порушення збалансованого управління товариством.

Тому, вважаємо, спір про право має місце, і відповідний спір є корпоративним. Позов про визнання особи такою, яка не може вважатися незалежним директором, належить до господарської юрисдикції, як корпоративний спір.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретико-правових і практичних аспектів регулювання правового становища наглядової ради в акціонерних товариствах сформульовано такі основні підсумкові положення:

1. Історико-правовий аналіз правового становища наглядової ради акціонерних товариств України дає підстави стверджувати, що на сьогодні її функції щодо управління справами товариства суттєво розширились. Інститут наглядової ради пройшов шлях трансформації з типової німецької моделі до змішаної моделі, яка поєднує елементи як німецького, так і англо-американського типу здійснення контрольно-наглядової функції.

2. Наглядова рада АТ поступово трансформувалася від органу *ex post* контролю до органу корпоративного контролю *ex ante*. Якщо раніше повноваження наглядової ради зводилися в основному до перевірки наслідків діяльності управлінської діяльності виконавчого органу, то на сьогодні превалює превентивний контроль наглядової ради за діяльністю виконавчого органу (правління) до моменту вчинення останнім певних дій. Зокрема, це проявляється в необхідності надання схвалення на укладення значних правочинів, правочинів із заінтересованістю, тощо.

3. В історико-правовому розвитку правового становища наглядової ради виділено наступні етапи:

1) 1922-1929рр.: 1) відсутність чітко визначеної компетенції, імперативних норм щодо порядку формування та складу; 2) превалювання диспозитивного методу правового регулювання; 3) «розмитість» розподілу функцій між органами корпоративного управління; 4) регулювання правового становища ради АТ виключно кодексом приватного права;

2) 1989-1990рр.: 1) обов'язковість створення ради; 2) спрямованість на урівноваження балансу приватних та публічних інтересів; 3) можливість участі в раді широкого кола третіх осіб (представники профспілок, громадських

організацій тощо); 4) превалювання функції нагляду; 5) відсутність чітко визначеної компетенції;

3) 1991-2008рр.: 1) превалювання функції контролю наглядової ради; 2) формування складу: а) як за рахунок фізичних, так і юридичних осіб; б) виключно з числа акціонерів; в) шляхом пропорційного голосування; 3) деталізація становища ради на рівні підзаконних нормативно-правових актів (укази Президента України, роз'яснення ДКЦПФР тощо) у зв'язку з браком відповідних положень в Законі України «Про господарські товариства»; 4) залежність обов'язковості створення наглядової ради від кількості акціонерів;

4) 2009-2022рр.: 1) запровадження кумулятивного голосування; 2) обов'язкова участь незалежних членів наглядової ради; 3) запровадження комітетів ради; 4) залежність обов'язкового створення наглядової ради від виду АТ, структури акціонерного капіталу, чисельності акціонерів;

5) 2023рр.- до сьогодні – 1) запровадження можливості вибору між дворівневою та однорівневою системами корпоративного управління; 2) обов'язковість створення ради незалежно від типу АТ, кількості акціонерів чи виду господарської діяльності; 3) деталізація діяльності комітетів; 4) докладна регламентація звітування наглядової ради державних АТ;

4. Станом на сьогодні правове становище наглядових рад АТ регулюється: 1) ЦК України; 2) Законом України «Про акціонерні товариства» та іншими спеціальними законами, що визначають особливості наглядових рад АТ в окремих сферах господарської діяльності або особливості правового становища наглядових рад АТ, частка в яких держави становить 50% і більше голосів; 3) підзаконними нормативно-правовими актами (Постановами КМУ (в частині регулювання діяльності наглядових рад АТ, з часткою держави понад 50% голосів), постановами НБУ (стосовно рад банків), Роз'яснення НКЦПФР, в яких деталізуються різноманітні аспекти стосовно підготовки звітності, встановлення винагороди членам наглядової ради тощо); 4) актами м'якого права (Принципами корпоративного управління, тощо); 5) актами локальної правотворчості – статути, положення про наглядову раду, положення про

комітети наглядової ради, положення про винагороду членів наглядової ради, тощо.

5. Наглядова рада відіграє провідну роль у дворівневій системі управління АТ, зокрема, коли мова йде про захист прав акціонерів та реалізацію їхніх інтересів. Рада забезпечує постійну еволюцію та адаптацію товариства до умов висококонкурентного підприємницького середовища в господарському обороті, контроль за тим, щоб рішення, які приймаються виконавчим органом, відповідали дійсним інтересам товариства, їй відведена роль внутрішнього та незалежного захисника інтересів товариства в цілому.

6. За кордоном спостерігається тенденція до запровадження можливості вибору між дворівневою та однорівневою системами корпоративного управління.

Можливість вибору (альтернативність) забезпечується переважно шляхом: 1) закріплення вибору між однорівневою та дворівневою системами корпоративного управління в межах вже існуючих видів товариств (Китай, Україна тощо); 2) імплементації наднаціональних типів юридичних осіб, зокрема європейського товариства (держави-члени ЄС); 3) спрощених форм акціонерного товариства (Польща, Франція, Словаччина).

7. Незалежно від типу обраної системи корпоративного управління (однорівнева чи дворівнева), правової традиції та інших факторів, які впливають на склад та порядок формування наглядової ради, загально поширеною тенденцією є включення незалежних членів до складу наглядової ради.

8. В процесі удосконалення правового становища наглядової ради АТ варто звернути увагу на такі особливості правового регулювання наглядових рад за кордоном: 1) впровадження посади радника наглядової ради; 2) можливості делегування члена наглядової ради для тимчасового виконання обов'язків членів правління; 3) закріплення в статуті процедури прийняття певних рішень правлінням виключно за погодженням з наглядовою радою.

9. У вітчизняному акціонерному праві утвердився диференційований підхід щодо кількісного складу товариств в залежності від сфери здійснення

господарської діяльності (банки, компанії з управління активами, страховики, інші товариства), структури корпоративної власності (АТ з часткою держави 50% і більше та інші АТ).

10. З метою збалансування приватних та публічних інтересів, вважаємо, що окрім незалежних членів необхідно закріпити обрання працівників відповідного підприємства до складу наглядової ради товариства. Їх квота повинна залежати від величини АТ, зокрема за критерієм кількості працюючих на підприємстві осіб.

11. Обґрунтовано за доцільне поширити практику обрання юридичної особи (яка вже запроваджена стосовно ТОВ) і до правовідносин у сфері корпоративного управління АТ. Відповідне нововведення було би додатковим сприятливим фактором залучення іноземного капіталу, оскільки для іноземних інвесторів (як портфельних, так і прямих інвесторів) таке нововведення надало би можливість передати управління АТ професійним учасникам ринку з надання послуг корпоративного управління.

12. Неможливість членства в наглядовій раді обумовлюється такими чинниками: 1) невідповідність визначених Законом критеріям (зокрема щодо незалежних членів наглядової ради); 2) зайняття іншої посади в цьому товаристві (зокрема, члена виконавчого органу, корпоративного секретаря, тощо); 3) притягнення до відповідальності та заборона обіймати відповідну посаду; 4) вказівка ч. 1 ст. 88 Закону України «Про акціонерні товариства» та спеціальних законів на неможливість зайняття посади члена наглядової ради окремим категоріям осіб.

13. Доведено доцільність застосування до членів наглядової ради процедури відсторонення, оскільки: 1) між членами наглядової ради та товариством виникають фідучіарні відносини; 2) відсторонення є специфічною формою захисту носіїв корпоративних прав у відносинах з особою, якій вони довірили здійснювати управління товариством.

14. Встановлено, що обов'язкове утворення комітетів передбачено для таких суб'єктів господарювання: 1) ПАТ; 2) товариства-підприємства, що

становлять суспільний інтерес; 3) АТ, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо або опосередковано належать державі; 4) системно важливі банки; 5) значимі страховики; 6) професійні учасники ринків капіталу та організованих товарних ринків. Для інших АТ створення комітетів наглядової ради є добровільним.

15. Сучасна назва комітету з призначень не відповідає його предмету відання, оскільки даний комітет не приймає рішень стосовно призначення (обрання). Таким чином, має місце невідповідність правилам нормотворчої техніки, а тому обґрунтовано замінити відповідну назву на «комітет з висувань».

16. Стосовно складу комітетів вважаємо можливим та доцільним застосування положень про раду директорів (ч. 1 ст. 68 Закону) за аналогією закону, а саме – можливість включення до складу комітетів інших осіб, окрім членів наглядової ради. Однак при цьому такі особи не мають права брати участь у прийнятті рішень комітетом, а користуються виключно правом дорадчого голосу.

17. Сформульовано поняття правомочності наглядової ради – це здатність наглядової ради приймати рішення у зв'язку з присутністю необхідної кількості її членів, повноваження яких не припинені, відповідно до Закону або статуту товариства, а також дотриманням процедури скликання наглядової ради. Виділено види неправомочності наглядової ради: 1) неправомочність засідання наглядової ради, тобто присутність на засіданні половини і менше від загальної кількості членів, якщо інше не встановлено статутом; 2) неправомочність складу наглядової ради, тобто коли кількість членів ради, повноваження яких дійсні, становить половину її кількісного складу, встановленого статутом, або менше.

18. Компетенцію наглядової ради становлять такі групи повноважень: 1) контрольні повноваження; 2) визначення стратегії розвитку товариства; 3) затвердження внутрішніх положень (регулівні); 4) організація та проведення загальних зборів; 5) обрання та припинення повноважень посадових осіб органів товариства; 6) операційні (фінансові) повноваження.

19. Компетенція та порядок формування наглядової ради відрізняються в АТ в залежності від: 1) структури акціонерного капіталу (державні АТ, АТ, з часткою держави у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, тощо); 2) виду господарської діяльності (АТ в сфері банківської діяльності, інвестиційної діяльності, страхування, в сфері оборонно-промислового комплексу тощо).

20. Запропоновано уніфікувати підходи до прийняття рішення у наглядовій раді і раді директорів, а саме усунути відмінності між ч. 4 ст. 66 та ч. 3 ст. 75 Закону. Для цього надати можливість акціонерам закріпити в статуті залежність прийняття рішення від участі у голосуванні певних членів, зокрема незалежних членів наглядової ради.

21. За характером їх відношення до товариства та обов'язковістю участі в засіданні суб'єкти права скликання засідання ради поділяються на такі види: 1) голова та члени наглядової ради; 2) інші посадові особи товариства (з правом взяти участь у засіданні); 3) треті особи, які не відносяться до суб'єктів корпоративного управління товариством (з обов'язком взяти участь на вимогу наглядової ради). Засідання наглядової ради можуть проводитися шляхом: 1) очного голосування (очне засідання); 2) дистанційного голосування (дистанційне засідання); 3) електронного голосування (електронне засідання).

22. З метою систематизації підстав оскарження рішення наглядової ради виділено такі групи: 1) порушення процедури скликання: а) неповідомлення акціонера про скликання засідання; б) неповідомлення члена наглядової ради про скликання засідання; 2) порушення процедури прийняття рішення: а) відсутність кворуму на засіданні наглядової ради; б) вирішення питань, не включених до порядку денного; в) відсутність або порушення ведення протоколу наглядової ради, тощо; 3) перевищення повноважень наглядовою радою; 4) порушення рішенням наглядової ради АТ прав та охоронюваних законом інтересів акціонерів чи інших осіб.

З урахуванням вище викладених висновків запропоновано внести наступні зміни до законодавства:

I. до Закону України «Про акціонерні товариства»:

1) внести зміни до другого речення частини 7 статті 42 та викласти його в такій редакції:

«7. Рішення наглядової ради або ради директорів про відмову у скликанні позачергових загальних зборів *або неприйняття рішення у встановлені строки* може бути оскаржено акціонерами до суду»;

2) частину 2 статті 72 викласти в такій редакції: «Членом наглядової ради може бути фізична особа *або юридична особа*. Член наглядової ради, *особа, що працює в складі юридичної особи - члена наглядової ради на умовах цивільно-правового або трудового договору*, не може бути одночасно членом виконавчого органу або корпоративним секретарем такого товариства»;

3) частину 3 статті 75 викласти в такій редакції:

«Рішення наглядової ради приймається простою більшістю голосів членів наглядової ради від їх загальної кількості, які мають право голосу, якщо для прийняття такого рішення статутом товариства не передбачено *необхідності* більшої кількості голосів *або участі у голосуванні певних членів, зокрема незалежних членів наглядової ради*»;

4) внести зміни до статті 77 та викласти її назву наступним чином: «Стаття 77. Комітет з питань висувань». Термін «комітет з питань призначень» по тексту статті відповідно замінити на «комітет з питань висувань»;

5) викласти абзац 2 частини 2 статті 77 в такій редакції: «Будь-які пропозиції щодо *обрання* посадових осіб товариства, *обрання* яких належить до компетенції наглядової ради відповідно до закону чи статуту АТ, мають бути попередньо погоджені комітетом з питань висувань»;

6) викласти абзац 12 частини 1 статті 80 в такій редакції: «Статутом акціонерного товариства можуть бути передбачені *порядок та підстави відсторонення* та додаткові підстави для припинення повноважень члена наглядової ради»;

7) доповнити Розділ IX Закону статтею 80-1 про *радника наглядової ради* наступного змісту:

«1. Наглядова рада може залучати радника (радника наглядової ради) для підготовки питань, що входять до її компетенції, а також для підготовки висновків.

2. Правління зобов'язане надавати раднику наглядової ради доступ до документів і необхідну інформацію.

3. Оплата послуг радника наглядової ради здійснюється за рахунок товариства. Наглядова рада уповноважується представляти товариство при укладенні цивільно-правового договору з радником».

II. до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»:

1) доповнити частину 3 статті 34 наступним реченням:

«Статутом може передбачатися, що голова аудиторського комітету обирається щорічно загальними зборами товариства».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aktiengesetz, Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/aktg/> (дата звернення: 02.09.2025)
2. Allan Xu, Supervisory Boards in Chinese Companies: Roles, Responsibilities, and Legal Framework. URL: <https://www.china-briefing.com/doing-business-guide/china/company-establishment/supervisory-board-in-china-companies> (дата звернення: 02.09.2025)
3. Andras Kisfaludi, Company Law in Hungary. Private Law in Eastern Europe. *Materialen zum ausländischen und internationalen Privatrecht*. Vol. 50. 2010. p. 417- 444.
4. Anne Galander, Peter Walgenbach, Katja Rost, A social norm perspective on corporate governance soft law. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*. Vol. 15. Issue 1. 2015.
5. Bainbridge Stephen. *Corporate Governance after the Financial Crisis*, New York:Oxford University Press, 2012.
6. Black J. *A dictionary of economics: book* / John Black, Nigar Hashimzade. – 4th ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2012. 429 p.
7. Codetermination: A Sociopolitical Model with Governance Externalities, in: M. M. Blair/M. J. Roe, eds., *Employees and Corporate Governance*, Washington D.C. 1999, p. 163.
8. Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (Text with EEA relevance) 2005/162/EC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005H0162> (дата звернення: 02.09.2025)
9. Company Law of the People's Republic of China (2023). URL: <https://www.registrationchina.com/articles/law/company-law-of-the-peoples-republic-of-china-2023-revision/> (дата звернення: 02.09.2025)

10. Corporate Governance Principles and Recommendations, European Bank of Reconstruction and Development. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebd_dxp/assets/pdfs/legal-reform/corporate-governance/sector-assessment/1/3%20Corporate%20Governance%20Code.pdf (дата звернення: 02.09.2025)
11. Dahya, J., Karbhari, Y., Xiao, J., & Yang, M. The usefulness of the supervisory in China. *Corporate Governance: An International Review*. Vol. 11. 2003. p. 308-321.
12. Die Aktionärsstruktur des deutschen Leitindex DAX 30 (June 2018), at 7.
13. Dilmurod Rikhsiev, Development of the supervisory board activities in joint stock company of Uzbekistan. *Universum*. 2020. 12(81). С. 21-24.
14. Directive 2014/56/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2006/43/EC on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts. *Official Journal of the European Union* L 158/196. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0056> (дата звернення: 02.09.2025)
15. Doradca Rady Nadzorczej, 19 marca 2023 roku. URL: <https://altoadvisory.pl/baza-wiedzy/doradca-rady-nadzorczej/#:~:text=Doradca%20Rady%20Nadzorczej%20to%20podmiot,przygotowania%20okre%C5%9Blonych%20analiz%20oraz%20opinii>. (дата звернення: 02.09.2025)
16. Fama E., Agency Problems and the Theory of the Firm, *Journal of Political Economy*, Vol. 88. 1980.
17. Fama E., Jensen M., Separation of Ownership and Control, *Journal of Law and Economics*, Vol. 26. 1983.
18. Gad J., The relationship between supervisory board and management and their communication processes in publicly listed companies in Poland. *Comparative Economic Research*. Volume 18. Number 2. 2015. P. 139-160.

19. Harjeet S. Bhabra, Tiemei Li. Independent directors and corporate performance: evidence from listed firms in China. *Corporate Ownership & Control*. Volume 8. Issue 3. 2011. p. 145-169.
20. Heints Ruslana, Banasevych Iryna, Lohvinova Mariya, Olyinyk Oksana. Features of the legal status of subjects of civil law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Volume 28, Issue 2, P. 181-188.
21. Hopt Klaus. Comparative Corporate Governance: The State of Art and International Regulation, *American Journal Comparative Law*, 2011. 59. p. 1-72.
22. How Does an Employee Director Fit into the Corporate Governance of a Chinese Company? URL: <https://www.pwc.de/en/international-markets/german-business-groups/china-business-group/how-does-an-employee-director-fit-into-the-corporate-governance-of-a-chinese-company.html> (дата звернення: 02.09.2025)
23. Kamalov M. Competence and order of the supervisory board of the joint-stock company: legal aspect. *Review of Law Sciences*. №2. 2018. С. 73-77.
24. Kamalov M.M. Legal bases of corporate management in joint-stock companies of the republic of Uzbekistan. *Law & Governance*. Vol. 1. 2021. P. 38-42.
25. Klaus J. Hopt, Paul L. Davies, Corporate Boards in Europe – Accountability and Convergence. *American Journal of Comparative Law*. 61. 2013.
26. Klaus J. Hopt, The German Law of and Experience with the Supervisory Board, Working Paper №. 305/2016, January 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2722702> (дата звернення: 02.09.2025)
27. Kodeks spółek handlowych, 2000. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-spolek-handlowych/> (дата звернення: 02.09.2025)
28. Luca Gnan, Alessandro Hinna, Danila Scarozza, Fabio Montaduro. SOEs ownership and control: Independence and competence of boards members. *Corporate Ownership & Control*. Volume 8, Issue 1, Fall 2010. URL: https://www.virtusinterpress.org/IMG/pdf/10-22495_cocv8i1c7p6.pdf. (дата звернення: 02.09.2025)
29. Marie-Estelle Rey, The role of board-level committees in corporate governance. OECD Corporate Governance. Working Papers. No. 24.

30. Michal Dudkowiak, Supervisory Board in Polish Corporate Law. URL: <https://www.hg.org/legal-articles/supervisory-board-in-polish-corporate-law-37566> (дата звернення: 02.09.2025)
31. Millstein I. M., The Professional Board, *Business Lawyer*, Vol. 50(4). 1995
32. National Corporate Governance Code is approved, 13.03.2020. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/en/natsionalnyi-kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-zatverdzheno/> (дата звернення: 02.09.2025)
33. Pfeffer J., Salancik G., *The External Control of Organisations: A Resource Dependence Perspective*, New York. 1978.
34. Pistor K. Corporate Governance durch Mitbestimmung und Arbeitsmärkte, in: P. Hommelhoff/K. J. Hopt/A. v. Werder, eds., *Handbuch Corporate Governance*, 2d ed., Cologne 2009, p. 231.
35. Recommendation (2005/162/EC on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:052:0051:0063:EN:PDF> (дата звернення: 02.09.2025)
36. Roth M. Corporate Boards in Germany. p. 256.
37. Rozghon, Olha and Zelisko, Alla and Piddubna, Viktoriia, Relocation of companies (enterprises): socio-economic and legal mechanisms, *Academy Review*. Volume 1 (62), 2025, p. 49-65.
38. Solomon J., *Corporate Governance and Accountability*, John Wiley & Sons, Chichester. 2007.
39. Value-Focused Corporate Governance. BCG. 2012. URL: <https://www.bcg.com/publications/2012/leadership-strategic-planning-value-focused-corporate-governance.aspx>. (дата звернення: 02.09.2025)
40. Wang M. Independent directors? Supervisors? Who should monitor China's boards. *Corporate Ownership & Control*. 2003. № 3. P. 142-147.

41. Xi C., In search of an effective monitoring board model: Board reforms and the political economy of corporate law in China. *Connecticut Journal of International Law*. № 22. 2006. p. 1-46.
42. Zahra S. A., Increasing the Board's Involvement in Strategy, *Long Range Planning*, 6(6). 1990.
43. Абрамов Я. Корпоративний тренер. *Український юрист*. №1-2. 2013. URL: <https://jurist.ua/?article/311> (дата звернення: 02.09.2025)
44. Аванесян Г.М., Руденко К.Т. Управління акціонерним товариством: проблеми правового регулювання. *Матеріали Регіональної науково-практичної конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та перспективи удосконалення»*. С. 332-341.
45. Акціонерні товариства: чи готові до нових правил. *Бухгалтерський тиждень*. №20. травень, 2011. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bn/2011/may/issue-20/article-84791.html?srsId=AfmBOooUXN2uyxSsEmmdw1p2R5hNOomaxjKnmDeh3FfSLBCPGShG4lQ> (дата звернення: 02.09.2025)
46. Анікіна Г.В. Позасудовий захист корпоративних прав міноритарних акціонерів за правом України та Європейського союзу. *Порівняльно-аналітичне право*. №3. 2020. С. 44-49.
47. Апаров А.М., Сербул І.А. Трансформаційні процеси господарського законодавства в частині повноважень наглядової ради. *Dictum Factum*. № 1(6). 2020: С. 31-39.
48. Артеменко С. В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2004. 28 с.
49. Банасевич І.І. Види посадових осіб акціонерного товариства. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. №67. 2025. С. 2.28-2.35.

50. Банасевич І.І. Наглядові ради в юридичних особах приватного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. №65. 2024. С. 2.36-2.43.
51. Баюра Д. Наглядові ради не можуть існувати без комітетів. URL: <https://e-b.com.ua/naglyadovi-radi-ne-mozut-isnuvati-bez-komitativ-3459> (дата звернення: 02.09.2025)
52. Баюра Д. Служба корпоративного секретаря як інститут удосконалення системи корпоративного управління публічних акціонерних товариств. *Україна: аспекти праці*. 2012. № 1. С. 27-31.
53. Беяневич О.А., Беяневич В.Е. Науковий висновок щодо застосування норм законодавства, що регулюють діяльність спостережної/наглядової ради акціонерного товариства. К. 18 с.
54. Блаженко Т.В. Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві. Дис. канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2025. 223с.
55. Блюмхардт А. Моделі корпоративного управління. К. Наукова думка, 2003. 160 с.
56. Блюмхардт О. Органи акціонерного товариства (порівняльно-правове дослідження) : Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2002. 225 с.
57. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей, Корпоративне право Польщі та України : монографія. За ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.
58. Васильєва В.В. Визнання незаконними рішень органів управління (учасників) юридичної особи як спеціальний спосіб захисту корпоративних прав. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин»* (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ). 2012. С. 122-125.
59. Венедиктова І. Співвідношення суб'єктивного права і законного інтересу в цивільному праві. *Право і Безпека*. 2005. № 3. С. 110–113.

60. Вінник О. М. Публічні і приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
61. Вінник О.М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». К. 2010. 312 с.
62. Волик І.М. Роль спостережної ради у реалізації корпоративних відносин. Суми, 2003. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10995/1/623.doc> (дата звернення: 02.09.2025)
63. Волкович О. Ю. Порядок управління акціонерними товариствами. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 27. С. 180-185.
64. Гарагонич О. В. Поняття та ознаки органів акціонерного товариства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41(1). С. 148-153.
65. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: Дис... док. юрид. наук: 12.00.04. К., 2020. 466 с.
66. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2000. 23 с.
67. Голівер В.П. Удосконалення системи органів корпоративного управління шляхом формування тіньового борду. *Вісник ЖДТУ*. №3 (81). 2017. С. 73-79.
68. Голівер В.П. Ефективність діяльності органів національної моделі корпоративного управління. *Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції «Розвиток промисловості та суспільства»*. Кривий Ріг, 2018. С. 180-181.
69. Гук А. Органи господарських товариств з одним учасником. *Юридичний журнал*. 2006. №8. С. 98-103.
70. Державне управління в Україні: навчальний посібник. За заг. ред. В. Б.Авер'янова. К., 1999. 265 с.

71. Деякі питання оцінювання діяльності наглядової ради та звітування про роботу наглядової ради державного унітарного підприємства, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: Постанова КМУ від 10 січня 2025 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/12-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

72. Директива 2006/43/ЄС Європейського парламенту і Ради від 17 травня 2006 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 02.09.2025)

73. Єфименко А.П. Питання корпоративного управління у законі України «Про акціонерні товариства». *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 84 (Частина II). 2009. С. 169-179.

74. Жорнокуй В. Розумність та добросовісність: світова практика застосування щодо відповідальності членів органів акціонерного товариства за його борги. *Підприємництво, господарство і право*. №2. 2019. С. 24-29.

75. Жорнокуй В.Г. Особи, що здійснюють функції органів підприємницьких товариств, як суб'єкти цивільної відповідальності. *Форум права*. 2024. № 79 (2). С. 6–15.

76. Жорнокуй В. Г. Засновники v. учасники підприємницьких товариств: сучасний стан законодавства та правової доктрини. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2024. Вип. 64. С. 105–116.

77. Жорнокуй В. Г. Учинення ризикованих дій як підстава притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. *Право і безпека*. 2022. № 3. С. 70–80.

78. Закон Республіки Узбекистан «Про акціонерні товариства і захист прав акціонерів» від 6 травня 2014р., №ЗРУ-370. URL: <https://lex.uz/mact/2382411> (дата звернення: 02.09.2025)

79. Зеліско А. В., Сіщук Л.В. Корпоративний договір в підприємницькому товаристві: законодавчі трансформації. *Приватне право і підприємництво*. 2023. Вип. 23. С. 16-26.

80. Зеліско Алла. Правове регулювання наукових парків: крізь призму корпоративістики. *Приватне право і підприємництво*. №24. Ч. 2/2024. С. 101-107.

81. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Доказова діяльність суду у цивільному та адміністративному судочинстві: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми чинного законодавства*. №63. 2023. С. 1.44-1.51.

82. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Способи захисту та позовна давність в корпоративних спорах. *Актуальні проблеми чинного законодавства*. №68. 2025. С. 2.1-2.9.

83. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Позов акціонерів про відшкодування шкоди, завданої діями посадових осіб товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №5. Ч.1. 2025. С. 198-203.

84. Кисіль В. Закон «Про господарські товариства» вже не відповідає вимогам часу, однак існують альтернативи... *Юридичний журнал*, №2, 2002. URL:

https://vkr.ua/ua/publication/the_company_law_no_longer_fits_the_times_yet_there_are_alternatives (дата звернення: 02.09.2025)

85. Кібенко О. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз асгвіс Європейського Союзу та законодавства України / О. Кібенко, Пендак Сарбах А. / упоряд. Г. Друзенко; за наук. ред. О. Кібенко. К.: Юстініан, 2006. 496 с.

86. Ковалишин О.Р. Значення Принципів корпоративного управління ОЕСР в корпоративному праві України та за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. №60. 2020. С. 63-67.

87. Ковалишин О.Р. Інститут незалежних директорів як правове запозичення (правовий трансплантат). *Міжнародна науково-практична конференція «Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу»* (27 – 28 вересня 2019 року, м. Івано-Франківськ). С. 106-110.

88. Ковалишин О.Р. Корпоративне право Німеччини : монографія. Київ. 2021. 216 с.
89. Ковалишин О.Р. Корпоративне право України кін. 80 - поч. 90 рр. ХХ ст.: історико-правовий аспект. *Юридичний вісник*. №3. 2023. С. 21-27.
90. Ковалишин О.Р. Підстави та правові наслідки визнання рішення загальних зборів акціонерів недійсними / *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару, 25-26 вересня 2009р., Івано-Франківськ, 2010. С. 182-186.*
91. Ковалишин О.Р. Правові запозичення в господарському праві Польщі. *Держава та регіони. Серія: Право*. №4. 2019. С. 47-51.
92. Ковалишин О.Р. Приватизація як чинник формування структури корпоративної власності в Україні. *Приватне право і підприємництво*. Вип. 24. Ч. 2. 2024. С. 126-132.
93. Ковалишин О.Р. Розвиток та вплив німецького права на акціонерне законодавство держав Східної Європи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №3. Ч. 1 2025. С. 236-246.
94. Ковалишин О.Р. Роль міжнародних організацій в уніфікації господарського права. *Форум права*. 2019. 57(4). С. 38-46.
95. Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації, затверджено НКЦПФР від 12. 03. 2020 року. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnohoupravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/> (дата звернення: 02.09.2025)
96. Кологойда О., Черненко О. Правовий статус незалежних членів наглядових рад державних підприємств. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №12. С. 62-69.
97. Колпаков В. К. Адміністративне право України. В.К. Колпаков К., 1999. 736 с.
98. Корж Н. Пожванюк О. Особливості управління в акціонерних товариствах України. *Траєкторія науки*. 2017. Т. 3. № 6. С. 1.1-1.9.

99. Корпоративне право Австрії та України: монографія / Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2015. 250 с.
100. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. 2021. 512 с.
101. Корпоративне управління в Узбекистані. *Інформаційно-аналітичний огляд*. 2023 р. 18с.
102. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми. Монографія / О.А.Беляневич, А.В.Мягкий. К., 2017. С. 192.
103. Корпоративні правовідносини: монографія / Ю.М. Жорнокуй, С.О. Сліпченко, В.Г. Жорнокуй. Харків, 2021. С. 96.
104. Костюк О.В., Костюк О.М. Проблеми та перспективи організації роботи спостережних рад у комерційних банках. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць*. Суми, 2007. Вип. 21. С. 111-114.
105. Костюк О.М. Полевікова А.Ю. Захист прав міноритарних акціонерів банку: досвід України та Німеччини. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць*. 2012. Випуск 36. С. 6-16.
106. Кочергіна К.О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби автореферат дисертації кандидата юридичних наук: 12.00.03. Харків.2005. 26 с.
107. Кравець В. І. Історико-правовий аналіз правового статусу наглядової ради в акціонерному товаристві. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2020 р.). С. 95-98.
108. Кравець В. І. Роль наглядової ради в акціонерному товаристві. «Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи: *Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції* (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ). 2020. С. 62-66.

109. Кравець В.І. Договір страхування відповідальності посадових осіб наглядової ради акціонерного товариства. *«Договір як універсальна форма правового регулювання»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021)* (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023р). С. 184-187.

110. Кравець В.І. Комітети наглядової ради АТ: роль та компетенція. *Актуальні проблеми чинного законодавства*. №66. 2024. С. 94-97.

111. Кравець В.І. Компетенція наглядової ради акціонерного товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №5. Ч.1. 2025. С. 209-214.

112. Кравець В.І. Порядок формування наглядової ради акціонерного товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №3. Ч.1. 2025. С. 242-246 .

113. Кравець В.І. Правовий статус наглядової ради акціонерного товариства за кордоном. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2020. № 4 (II). С. 42-53.

114. Кравець В.І. Правовий статус наглядової ради у Німеччині. *«Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин»*: Збірник наукових праць за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 24 вересня 2021 року,). С. 99-102.

115. Кравець В.І. Правовий статус незалежного члена наглядової ради (незалежного директора). *Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць*. Випуск 5. 2022. С. 38-42.

116. Кравець В.І. Радник наглядової ради АТ в системі корпоративного управління. *Матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 75»* (м. Тернопіль, 11 – 12 вересня 2025 р.). С. 34-36.

117. Кравець В.І. Щодо поняття наглядової ради в товариствах капіталу. *XI Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених і студентів*.

«Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» (м. Чернігів, 19 травня 2025 р.). С. 82.-85.

118. Кравчук В. Формування наглядової ради акціонерного товариства. *Юридичний радник*. 2004. № 2. С. 15-20.

119. Кріпкий А.Ю. Правове забезпечення корпоративної безпеки підприємств України. *Молодий вчений*. № 2 (66). лютий, 2019. С. 628-632.

120. Кулага Е., Мельниченко О., Проблеми правового статусу наглядової ради державного акціонерного товариства. *Юридичні науки*. 4(115). 2020. С. 35-40.

121. Кучеренко І. М. Способи захисту цивільних прав. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Х., 2011. 528 с.

122. Лаптев В.І. Дослідження системи органів управління акціонерного товариства. *Проблеми економіки*. № 1. 2012. С. 55-59.

123. Лаптев В.І. Дослідження факторів впливу на діяльність наглядової ради акціонерного товариства. *Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць*. 2017. С. 474-481.

124. Лещенко РМ. Проблемні питання здійснення корпоративного контролю в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Часопис Київського університету права*. 2011. №2. С. 164-167.

125. Лукашов Р.С. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю як суб'єкти цивільного права. Дис. канд. юрид. наук. Тернопіль, 2020. 223 с.

126. Лукомська О. Захист права учасника на участь в управлінні юридичною особою. Судова практика Верховного Суду. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zaxist-prava-ucasnika-na-ucast-v-upravlinni-iuridicnoiu-osoboiu-sudova-praktika-verhovnogo-sudu-olesia-lukomska> (дата звернення: 02.09.2025)

127. Ментух Н. Правове становище органів управління лізингової компанії у формі акціонерного товариства. *Актуальні проблеми правознавства*. 4 (20)/2019. С. 99-105.

128. Молявко О.М. Проблеми відповідальності органів управління господарських товариств. *Вісник Одеського національного університету*. №32. 2011. С. 34-40.

129. Морозов Є. Оскарження рішень органів управління акціонерного товариства. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/49009> (дата звернення: 02.09.2025)

130. Мягкий А.В. Корпоративне управління за законодавством України. Дис. канд. юрид. наук. К., 2017. 320 с.

131. Наглядова рада Нафтогазу створила у своєму складі 4 постійні комітети. URL: <https://www.naftogaz.com/news/supervisory-board-naftogaz-committees> (дата звернення: 02.09.2025)

132. Наглядові ради не можуть існувати без комітетів. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://e-b.com.ua/naglyadovi-radi-ne-mozut-isnuvati-bez-komitetiv-3459> (дата звернення: 02.09.2025)

133. НБУ відсторонив від посади главу правління та главу наглядової ради Промінвестбанку, 17.12.2021. URL: <https://finbalance.com.ua/news/nbu-vidstoniv-vid-posadi-hlavu-pravlinnya-i-hlavu-nahlyadovo-radi-prominvestbanku> (дата звернення: 02.09.2025)

134. Нескороджена Л.Л., Корольова О.А. Презумпція легітимності рішень органів управління товариства у корпоративних спорах. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/97.pdf> (дата звернення: 02.09.2025)

135. Ніколенко М.О. Корпоративне управління як інституційне середовище функціонування корпоративного договору. *Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027: зб. наукових праць за матеріалами круглого столу* (м. Харків, 23 січня 2020 р.) С. 98-102.

136. Нусінова О.В., Лебідь І.О. Особливості функціонування наглядової ради акціонерного товариства. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка*. 2013. Вип. 24. С. 30-33.

137. Паплик О. В. Право акціонерів товариства на обрання незалежного директора. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. №22. С. 133-136.

138. Пелипенко О. Формування наглядової ради акціонерного товариства. Офіційний сайт Юридичної компанії Інюрполіс. URL: <http://www.ilf-ua.com/ua/publications/articles/formuvannyanaglyadovoyiradyakcionernogotovaristva/> (дата звернення: 02.09.2025)

139. Переверзєв О.М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2004. 20 с.

140. Питання акціонерного товариства "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України": Постанова КМУ №1044 від 14 грудня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1044-2016-%D0%BF#n1661> (дата звернення: 02.09.2025)

141. Питання акціонерного товариства "Українська залізниця": Постанова КМУ №735 від 2 вересня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2015-%D0%BF#n21> (дата звернення: 02.09.2025)

142. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : монографія. Х., 2009. 168 с.

143. Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії: Указ Президента України від 19 лютого 1994 р. №55/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55/94#o99> (дата звернення: 02.09.2025)

144. Положення про комітет з питань аудиту Наглядової ради ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України, Протокол №36 від 23 жовтня 2019 р. URL:

<https://corp.suspilne.media/media/Files/11.19/615ca10c4e3d10c9379650b411d0e9e3.pdf> (дата звернення: 02.09.2025)

145. Положення про комітет наглядової ради ПАТ «Експортно-кредитне агентство» з питань призначень та визначення винагороди посадовим особам URL: https://www.esa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/polozhennya_komitet-nr-pryznachen-ta-vynagorody_24.05.2024.pdf (дата звернення: 02.09.2025)

146. Положення про наглядову раду АТ «Акцент-Банк: Рішення № 1/2024 від 26 квітня 2024 р. URL: https://a-bank.com.ua/backend/api/v1/pages/media/file?path=about_owners/supervisory_board_2024.pdf (дата звернення: 02.09.2025)

147. Положення про наглядову раду акціонерного товариства «Українська залізниця»: Постанова Кабінету Міністрів України №100 від 30 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

148. Положення про наглядову раду АТ «Державний ощадний банк України»: Постанова КМУ №643 від 10 липня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

149. Положення про спостережну раду: постанова Кабінету Міністрів України №556 від 19 липня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

150. Попов Ю. Ю. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» : наук.-практ. коментар. Київ, 2019. 392 с.

151. Постанова Великої палати Верховного суду від 30 червня 2020 року у справі № 317/2777/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90458903> (дата звернення: 02.09.2025)

152. Постанова Верховного Суду від 10 листопада 2021 року у справі № 924/881/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=101472929&red=1000033029759e3e8ebce2ba889052b794300b&d=5> (дата звернення: 02.09.2025)

153. Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2021 р. у справі № 924/641/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102220045> (дата звернення: 02.09.2025)

154. Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2022 р. у справі № 921/67/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653109> (дата звернення: 02.09.2025)

155. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 4 червня 2018 р. у справі №910/19433/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74691737> (дата звернення: 02.09.2025)

156. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 січня 2020 р. у справі № 924/645/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86962259> (дата звернення: 02.09.2025)

157. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 травня 2018 р. у справі № 920/432/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74411247> (дата звернення: 02.09.2025)

158. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 04.06.2018 р. у справі № 910/19433/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74691737> (дата звернення: 02.09.2025)

159. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 12 липня 2023 р., справа № 924/641/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=112343959&red=10000338e056bfdefe4040dffе0с0сас48542b&d=5> (дата звернення: 02.09.2025)

160. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 25.02.2020 у справі № 904/1237/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87929481> (дата звернення: 02.09.2025)

161. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду у справі № 906/450/17 від 24.11.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93216915>. (дата звернення: 02.09.2025)

162. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду у справі № 925/706/17 від 20.02.2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72448998> (дата звернення: 02.09.2025)
163. Постанова КГС Верховного Суду від 03.09.2022р. у справі № 916/451/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 02.09.2025)
164. Президент підписав Закон щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів, сайт НКЦПФР, 05.01.2018 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/prezident-pdpisav-zakon-shtodo-sproshtennya-vedennya-bznesu-ta-zalutchenya-nvestitsiy-emitentami-tsnnih-paperv/> (дата звернення: 02.09.2025)
165. Принципи корпоративного управління: Рішення НКЦПФР №955 від 22.07.2014р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text> (дата звернення: 02.09.2025)
166. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI 17 вересня 2008 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. ст. 384.
167. Про акціонерні товариства: Закон України №2465-IX від 27 липня 2022 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 18-19. ст.81.
168. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України № 2258-VIII від 21 грудня 2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 9. ст.50.
169. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 7 грудня 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. ст. 30.
170. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності господарських товариств»: Закон України № 622-XIV від 05.05.1999р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-14> (дата звернення: 02.09.2025)
171. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління: Закон України №3587-IX від 22 лютого 2024 року. *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 13. ст. 66.
172. Про внесення змін до Закону України "Про господарські товариства»: Закон України № 769/97-ВР від 23.12.1997р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.09.2025)

173. Про внесення змін до Положення про наглядову раду акціонерного товариства “Державний ощадний банк України”: Постанова КМУ № 431 від 23 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

174. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України: Закон України №997-V від 27.04.2007р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-16> (дата звернення: 02.09.2025)

175. Про господарські товариства: Закон України № 1576-XII від 19 вересня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/ed19910919> (дата звернення: 02.09.2025)

176. Про деякі питання АТ «Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України»»: Постанова КМУ № 226 від 6 березня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

177. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України №4 від 25.02.2016р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SDD00214> (дата звернення: 02.09.2025)

178. Про затвердження Вимог до інформації про кандидатів у члени органу акціонерного товариства: Рішення НКЦПФР № 402 від 01.06.2017р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0791-17#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

179. Про затвердження положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та положення про цінні папери: Постанова Ради міністрів СРСР №590 від 19 червня 1990 р. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_19/ca1820d99f2c758e82d835816b28c0a34417dc33/ (дата звернення: 02.09.2025)

180. Про затвердження Порядку скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів: Рішення НКЦПФР № 236 від 06.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236863-23#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

181. Про затвердження Порядку скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів: Рішення НКЦПФР №595 від 2 червня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0595863-23#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

182. Про затвердження Принципів корпоративного управління: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 955 від 22 липня 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

183. Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах: Указ Президента України №280/2002 від 21 березня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/2002#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

184. Про інститути спільного інвестування: Закон України № 5080-VI від 5 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 29. ст. 337.

185. Про порядок застосування частини першої статті 54 Закону «Про акціонерні товариства» щодо переобрання голови наглядової ради акціонерного товариства : Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23.02.2010 р. № 1. *Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2010. № 40. С. 11-12.

186. Про практику розгляду судам корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 2. С. 7.

187. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України № 3480-IV від 23 лютого 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. ст. 268.

188. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України № 1667-IX від 15.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

189. Про страхування: Закон України № 1909-IX від 18 листопада 2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 12-13. ст. 28.

190. Про схвалення Методичних рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках України: Рішення Правління НБУ № 814-рш від 03.12.2018р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

191. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 13. ст. 69.

192. Про утворення акціонерного товариства “Національна атомна енергогенеруюча компанія “Енергоатом””: Постанова КМУ №1420 від 29 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2023-%D0%BF#n607> (дата звернення: 02.09.2025)

193. Протокол від 23 квітня 2024 р. URL: https://taslife.com.ua/wp-content/uploads/2024/06/polozhennya-pro-nr-redaktsiya-23.04.2024-r._web.pdf (дата звернення: 02.09.2025)

194. Регурецька О.В. Охорона прав акціонерів у цивільному праві: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2005. 20 с.

195. Редченко К.І. Організація роботи аудиторських комітетів: вітчизняна та міжнародна практика. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації»*. Львів. 17-18 травня 2018. С. 281-283.

196. Рибалко Т.Ф. Вплив новел законодавства України на правовий статус акціонерних товариств. *Молодий вчений*. № 11 (63). листопад, 2018 р. С. 912-915.

197. Річний звіт НКЦПФР за 2012 р. «Інновації для розвитку ринку». URL: http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1370875350.pdf (дата звернення: 02.09.2025)

198. Рішення Конституційного Суду України №8-р(І)/2020 від 22 липня 2020 р. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/8-ri2020> (дата звернення: 02.09.2025)

199. Рішення Конституційного Суду України від 12.01.2010р. № 1-рп/2010 у справі за конституційним зверненням ТОВ «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення ч. 3 ст. 99 ЦК України. *Офіційний вісник України*. 2010. № 3. Ст. 113.

200. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення п. 1 ч. 1 ст. 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів) №14-рп/2001 від 16 жовтня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-01#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

201. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

202. Рішення КСУ №15-рп/2002 від 9 липня 2002 р., (справа про досудове врегулювання спорів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

203. Савчук В.П. Корпоративний секретар як учасник корпоративних відносин. Дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Івано-Франківськ, 2024. 224с.

204. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореферат дисертації кандидата юридичних наук: 12.00.03. 2008. 20 с.

205. Сафронова О. М. Розвиток інституційних засад державного представництва в органах управління акціонерних товариств України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 1. С. 139–146.

206. Сахнацька І. Аналіз змін до Закону «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств. *Юридичний журнал*. 2011. № 4 (106). С. 22-32.

207. Сахнацький А. Особливості обрання членів наглядової ради в публічних акціонерних товариствах. *Правовий тиждень*. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123084> (дата звернення: 02.09.2025)

208. Свириденко С. Наглядова рада в ТОВ з одним учасником-нерезидентом: ускладнення схеми чи ефективний механізм корпоративного управління? URL: <https://eba.com.ua/article/naglyadova-rada-v-tov-z-odnym-uchasnykom-nerезydentom-uskladnennya-shemy-chy-efektyvnyj-mehanizm-korporatyvnoho-upravlinnya/> (дата звернення: 02.09.2025)

209. Серт О. В. Недоліки правового регулювання створення комітетів ради директорів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024 № 69. С. 109-113.

210. Серт О.В. Щодо функціонування ради директорів та правової природи її рішень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 86(2). С. 339-346.

211. Сіщук Л.В. Оскарження рішень наглядової ради акціонерного товариства. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна* (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.). С. 238-242.

212. Сіщук Л.В. Проведення дистанційних загальних зборів акціонерів в умовах воєнного стану. *Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року). Хмельницький, 2022. С. 48-49.

213. Сковронський В.І. Правовий статус членів наглядових рад акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю. *Diritto e Diritto internazionale*. Sezione 5. 26 Aprile, 2024. Repubblica Italiana. С. 113-118.

214. Сліпенчук Н.А. Проблемні питання щодо визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства. URL: <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/pres-centr/publications/393748/> (дата звернення: 02.09.2025)

215. Сліпенчук Н.А. Щодо поняття корпоративного інтересу. URL: <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/pres-centr/publications/393751/> (дата звернення: 02.09.2025)

216. Смітюх А.В. Корпоративні договори та принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. *Правова держава*. №52. 2023. С. 83-91.

217. Смітюх А.В. Корпоративні договори у кооперативах. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2023. С. 528-531.

218. Смітюх А.В. Незалежні директори (незалежні члени наглядових рад) та публічні інтереси. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації: мат. Міжнар. наук.-практич. конференція*. (м. Одеса, 26 жовт. 2018 р.). Одеса. 2018. С. 248-251.

219. Смітюх А.В. Щодо застосування аналогії закону до відносин із скликання та проведення засідань наглядових рад АТ. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин: Збірник наукових праць за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ)*. С. 131-134.

220. Смітюх А.В., Веремчук С.В. Підстави визнання недійсними рішень наглядових рад акціонерних товариств у світлі новітньої практики Верховного Суду. *Правова держава*. №43. 2021. С. 53-60.

221. Спасибо-Фатеева І. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1 (56). С. 150-155.

222. Спасибо-Фатєєва І., Кібенко О., Борисова В. Корпоративне управління : моногр. / під ред. І. Спасибо Фатєєвої. Харків, 2007.
223. Спиридонова К. С. Особливості правового регулювання діяльності наглядових рад в державних акціонерних товариствах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2024. Вип. 85(2). С. 54-59.
224. Стан корпоративного управління в акціонерних товариствах. *Ринок цінних паперів України.* 2013. № 5-6. С. 56-58.
225. Сушко Є.А. Наглядова рада акціонерного товариства у Німеччині, Китаї, Україні: порівняльний аналіз. *Закон і право.* 2013. №2. С.62-66.
226. Терещенко О.О., Алексін Г.О. Роль інститутів наглядової ради та незалежного директора в максимізації вартості компанії. *Фінанси України.* Вип. 9. 2019. С. 81-93.
227. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т. 1.
228. Цивільний кодекс України №435-IV від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. №№ 40-44. ст.356.
229. Цивільний кодекс УСРР 1922р. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко. К. : Українська енциклопедія ім. М. п. Бажана, 2004. Т. 6: Т-Я. 768 с.
230. Цікало В.І. Захист корпоративного права акціонерів на скликання позачергових загальних зборів. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин» (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ).* 2012. С. 67-71
231. Чайковська А.В. Наглядова рада як ефективний орган контролю та регулювання в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Порівняльно-аналітичне право.* №3. 2018. С 125-127.
232. Черненко О. А. Створення наглядових рад у державних підприємствах. *Приватне право і підприємництво.* 2018. Вип. 18. С. 190-194.

233. Щербаков В.В. Диференціація правового положення органів акціонерних товариств: автореферат дисертації кандидата юридичних наук: 12.00.04.. Донецьк, 2011. 20 с.

234. Щербаков В.В. диференціація правового положення органів акціонерних товариств. Дис. канд.. юрид. наук. 2011. 142 с.

235. Щербаков В.В. Правове положення посадових осіб органів акціонерного товариства залежно від їх розміру. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Економіка і Право*. 2010. Вип. 2. С. 733-738.

236. Щербина В. С. Господарське право. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 480с.

237. Щербина В.С. Боднар Т. Деякі проблеми захисту прав учасників корпоративних відносин *П'яти наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 28 червня 2024 р.). Київ-Чернігів, 2024. С. 19-23.

238. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. К. 2001. 158 с.

239. Щодо порядку формування наглядової ради в акціонерних товариствах: Роз'яснення ДКЦПФР №6 від 26.06.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0006312-06#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

240. Щодо створення наглядової ради акціонерного товариства з числа акціонерів у разі, якщо акціонером є юридична особа: Роз'яснення ДКЦПФР №10 від 03.07.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va010312-07#Text> (дата звернення: 02.09.2025)

241. Щока С.В. Роль та значущість наглядової ради в акціонерних товариствах на основі міжнародних стандартів корпоративного управління. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 267-270.

242. Юридична енциклопедія. Т. 3. К.: Українська енциклопедія, 2001. 792 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Наукові фахові видання України категорії Б, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кравець В.І. Правовий статус наглядової ради акціонерного товариства за кордоном. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2020. № 4 (II). С. 42-53.

DOI: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-4.2-07>

URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1215505>

2. Кравець В.І. Правовий статус незалежного члена наглядової ради (незалежного директора). *Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць*. Випуск 5. 2022. С. 38-42.

DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.5.6>

URL: <http://nvpppp.in.ua/vip/2022/5/6.pdf>

3. Кравець В.І. Комітети наглядової ради АТ: роль та компетенція. *Актуальні проблеми чинного законодавства*. №66. 2024. С. 94-97.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.35>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/9683/9480>

4. Кравець В.І. Порядок формування наглядової ради акціонерного товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №3. Ч.1. 2025. С. 242-246.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.35>

URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/332965/321899>

5. Кравець В.І. Компетенція наглядової ради акціонерного товариства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №5. Ч.1. 2025. С. 209-214.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.36>

URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/38.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кравець В. І. Історико-правовий аналіз правового статусу наглядової ради в акціонерному товаристві. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2020 р.). С. 95-98.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/100/2021/05/conf-youth2020.pdf>

2. Кравець В. І. Роль наглядової ради в акціонерному товаристві. «Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи: *Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 23 жовтня 2020 р.). С. 62-66.

URL:

<https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/598/Законодавство%20про%20акціонерні%20товариства%20новації%20та%20перспективи%2C%202020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Кравець В.І. Правовий статус наглядової ради у Німеччині. «*Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин*»: *Збірник наукових праць за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 24 вересня 2021 р.). С. 99-102.

URL:

<https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/610/Рекодифікація%20ЦК%20України.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Кравець В.І. Договір страхування відповідальності посадових осіб наглядової ради акціонерного товариства. «*Договір як універсальна форма правового регулювання*»: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук*

України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023р). С. 184-187.

URL: https://kcp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/82/2023/06/zbirnyk_dohovir_2023r.pdf

5. Кравець В.І. Щодо поняття наглядової ради в товариствах капіталу. *XI Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених і студентів. «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина»* (м. Чернігів, 19 травня 2025 р.). С. 82.-85.

URL: <https://civil.stu.cn.ua/announcements/hi-vseukrayinska-naukovo-praktychna-konferencziya/>

6. Кравець В.І. Радник наглядової ради АТ в системі корпоративного управління. *Матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 75»* (м. Тернопіль, 11 – 12 вересня 2025 р.). С. 34-36.

URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4235

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданні кафедри судочинства навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Основні положення та висновки дисертації обговорено на таких науково-практичних конференціях: Щорічній всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (30 квітня 2020 року, м. Івано-Франківськ), XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи» (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ), XIX Міжнародній науково-практичній конференції «Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин» (24 вересня 2021 року, м.

Івано-Франківськ), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Договір як універсальна форма правового регулювання» (7 квітня 2023 року, м. Івано-Франківськ), XI Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» (19 травня 2025 року, м. Чернігів), Міжнародній науковій інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 75» (м. Тернопіль, 11 – 12 вересня 2025 р.).